

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

ELEŞTİREL KURAMDA SİYASAL PARTİ

Alev GÜMÜŞ

Yüksek Lisan Tezi

Ankara, 2017

ELEŞTİREL KURAMDA SİYASAL PARTİ

Alev Gümüş

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

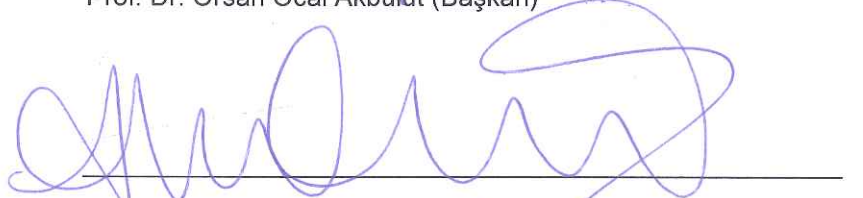
Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

Alev Gümüş tarafından hazırlanan "Marksist Düşüncede Siyasal Parti Modelleri" başlıklı bu çalışma, 08.05.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Örsan Öcal Akbulut (Başkan)

Prof. Dr. Ali Murat Özdemir (Danışman)

Yrd. Doc. Dr. Muammer Ketizmen

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof .Dr. Sibel Bozbeyoğlu

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

08.05.2017

Alev Gümüş

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- **Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etseniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

- **Tezimin/Raporumun 08.05.2020 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

- **Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**

- **Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

08/05/2017

Alev GÜMÜŞ

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Ali Murat Özdemir danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Ar. Gör. Alev Gümüş

ÖZET

GÜMÜŞ, Alev, *Eleştirel Kuramda Siyasal Parti*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

Tezin konusu Eleştirel Kuramda Siyasal Parti'dir (Political Party in Critical Theory). Temsili demokrasilerde siyasal partiler, en temel işleyiş aracıdır. Bu nedenle ana akım sosyal bilimler, temsil sürecinin bir parçası olarak siyasi partilere yoğun bir ilgi göstermiş ve bu konuda geniş bir literatür oluşmuştur. Ana akımda siyasi parti anlayışının dışında, egemenlik ve temsil kurumlarına farklı yaklaşan ve dolayısıyla ana akımdan farklılaşmış birçok alternatif sosyal bilimsel yaklaşım vardır. Bu alternatif yaklaşımlar içerisinde Marksist parti yaklaşımı, hem bu alandaki üretiminin zenginliği, hem de eleştirel duruş noktasına sahip olabilme kriteri açısından önemlidir. Bu tez, ana akım siyasal parti kuramına önemli bir alternatif sunan eleştirel kuramda siyasal parti anlayışını değerlendirmeyi ve siyasal temsil kavramının bu iki yaklaşımdaki farklılıklarını incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler:

Siyasal Parti, Eleştirel Kuramda Siyasal Parti, Siyasal Temsil.

ABSTRACT

GÜMÜŞ, ALEV, *Political Party in Critical Theory*, Master Thesis, Ankara 2017.

The subject of this thesis is Political Party in Critical Theory. In representative democracy, parties are the fundamental means of operation. For this reason, mainstream social science takes interest in political parties as a part of representative process and a wide literature ensues in this subject. Apart from the mainstream understanding of the notion of political party, there exists a wealth of works employing alternative approaches to theories of sovereignty and representation. Marxist party theory stands out among these different approaches due to its critical methodology and having provided a plethora of literary works in this field. This thesis intends to evaluate Political Party in Critical Theory which provide important alternative insights into the mainstream social science theory of political party, and then aims to compare the notions of political representation in these two theories.

Key Words:

Political Party, Political Party In Critical, Political Representation.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: ANA AKIM SOSYAL BİLİMLERDE SİYASAL PARTİ	4
1.1. TEMSİL KAVRAMI	4
1.2. TEMSİLİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	6
1.3. SİYASAL TEMSİL	8
1.3.1. Siyasal Temsilin Tarihsel Gelişimi	9
1.3.1.1. Emredici Vekalet - Temsili Vekalet	12
1.3.1.2. Ulus-Devletin Demokratikleşme Sürecinde Temsil	13
1.3.1.3. Temsili Hükümetin Doğuşunda Temsil Görüşleri: Hobbes, Locke, Rousseau'da, Burke'da Temsil	15
1.4. TEMSİL TEORİLERİ	22
1.4.1. Mütevelli Modeli	23
1.4.2. Delege Modeli	24
1.4.3. Vekalet Modeli	25
1.4.4. Benzerlik Modeli	26
1.5. SİYASAL PARTİ KAVRAMI	27
1.6. SİYASAL PARTİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI	31
1.6.1 Amerika Birleşik Devletleri'nde ve İngiltere'de İlk Siyasal Partiler	34

1.7. SİYASAL PARTİNİN FONKSİYONLARI	37
1.8. SİYASAL PARTİ VE DEMOKRASİ	40
1.8.1. Demokrasi Kavramı	41
1.8.2. Demokrasi ve Siyasal Partiler	44
1.9. DEĞERLENDİRME	46
2. BÖLÜM: MARKSİST KURAMDA SİYASAL PARTİ	49
2.1. MARKSİST PARTİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI	50
2.2. MARKSİST PARTİ ANLAYIŞI	51
2.3. MARKS VE ENGELS'DE PARTİ ANLAYIŞI	55
2.3.1. Komünist Birlik ve Komünist Manifesto (1847-1850)	57
2.3.2. Uluslararası İşçiler Birliği (Birinci Enternasyonal) Dönemi (1864-1872)	59
2.3.3. Alman Sosyal Demokrasisi ve Reformizm Sorunu	64
2.4. LENİN'DE PARTİ ANLAYIŞI	68
2.4.1. 1902-1914 Arasında Lenin ve Parti	70
2.4.2. 1914-1917 Yılları Arasında Lenin ve Parti	77
2.4.3. İşçi İktidarı ve Parti	79
2.5. ROSA LUXEMBURG'UN PARTİ ANLAYIŞI	81
2.5.1. Lenin'le Yürütülen: Kendiliğindenlik, Örgütlenme ve İşçi Temsili Tartışmaları	82
2.5.1.1. Rus Sosyal Demokrasisinin Örgütsel Sorunları	83
2.5.1.2. Kitle Grevi, Siyasal Parti ve Sendikalar	85
2.5.1.3. Parti Anlayışı Tartışması	86
2.6. MARKSİST KURAMDA DEMOKRASİ	89
2.7. MARKSİST KURAMDA TEMSİL	91
2.7.1. Sovyet Örgütlenmesi ve Temsil	93
2.7.2. Partiler ve Seçim	95
2.8. DEĞERLENDİRME	96
SONUÇ	99
KAYNAKÇA	102
EK-1: ORJİNALLIK RAPORU	112
EK-2: ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU	113

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Akt	: Aktaran
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi
Bkz	: Bakınız
C	: Cilt
Çev	: Çeviren
Der	: Derleyen
Ed	: Editör
No	: Numara
Prg	: Paragraf
s.	: Sayfa
S	: Sayı
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SPD	: Alman Sosyal Demokrat Partisi
RSDİP	: Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb	: ve benzeri
vd	: ve devamı
vs	: ve sair
Y	: Yıl

GİRİŞ

Temsili demokrasilerde siyasal partiler, en temel işleyiş aracıdır. Siyasi partileri analiz etmeden, toplumsal siyasal hayatı incelemek mümkün değildir. Bu nedenle ana akım sosyal bilimler, temsil sürecinin bir parçası olarak siyasal partilere yoğun bir ilgi göstermiş ve bu konuda geniş bir literatür oluşmuştur (Sartori, *Parties and Party Systems a Framework for Analysis*, 2005) (Berkes, 1946) (Duverger, 1970) (Daalder, 2001). Ancak siyasal parti anlayışı dışında, egemenlik ve temsil kurumlarına farklı yaklaşan alternatif sosyal bilimsel yaklaşımlar vardır. Ancak bu yaklaşımlar zengin potansiyeller içermesine karşın, akademik camiada yeterli ilgiyi görememişlerdir.

Alternatif yaklaşımlar içerisinde Marksist parti yaklaşımı, hem bu alandaki üretiminin zenginliği, hem de eleştirel duruş noktasına sahip olabilme kriteri açısından en önemlisidir. Marks'tan itibaren Marksist teorisyenler, partinin neden gerekli olduğu, yapısının nasıl olması gerektiği, toplumsal sınıflar ile olan ilişkileri, devrim süreçleri ve sonrasındaki rolleri gibi temel sorular üzerine çalışmışlardır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliğinin yıkıldığı 1990'lara kadar, Marksist parti teorisi Marksist kuramın ve pratiğin merkezi tartışmalarından biri olmuştur. Tüm bu deneyimler sonucu, Marksist Kuramın bütününde olduğu gibi, özel olarak parti teorisi alanında da bilimsel kamuoyu önünde önemli tartışmalar yapılmış ve kuramsal üretim gerçekleşmiştir. Bu sayede Marksist literatürün özellikle egemenlik ve temsiliyet bağlamında geliştirmiş olduğu anlayış, hayata geçmesi, toplumsal yaşantıda da karşılığının nasıl olduğunun incelenebilmesi ve meşruiyet problemi ile uğraşmak açısından bize zengin veriler sağlamıştır.

Siyasal partilerin doğuşu tarihsel gelişmenin belirli bir aşamasına tekabül eder. Siyasal partiler yirminci yüzyılın sonu itibarıyla genel oy hakkının (mülksüz erkekler için) kazanılmasıyla birlikte bugünkü şeklini alarak, diğer siyasal örgütlerden farklı niteliklere

haiz yapılanmalar haline gelmişlerdir. Siyasal parti kavramı ortaya çıkmasından itibaren, farklı söylemlerde, farklı şekillerde ele alınmıştır. Marksizm de doğuşundan itibaren, siyasal partilerin çözümlenmesini yapmak amacıyla olmuştur. Ayrıca kendi kuramsal bütünlüğü içerisinde bir parti anlayışı geliştirmiştir.

Bu tezin çalışma nesnesi, ana akım siyasal parti anlayışına güçlü bir alternatif teşkil eden “Marksist düşüncede siyasal parti anlayışı”dır. Bu doğrultuda Marksizmin siyasal parti anlayışı; bu anlayışın ana akım siyasal parti anlayışından en kritik ayrımını teşkil eden temsil ilişkisi üzerinden incelenecektir.

Marksist düşüncede siyasal parti ve ana akım kuramda siyasal parti pek çok açıdan benzerlik taşısa da, birbirinden belirgin ayrım noktaları vardır. Ana akımda siyasal partilerin ilk amacı devlet iktidarını ele almak ve muhafaza etmek olarak tanımlanır ve bu durum siyasal partilerin temsil fonksiyonu dolayısıyla gerçekleştirilir. Marksist anlayışta partiler ise, çeşitli yollarla işçi sınıfı menfaatlerinin ifadesi olma hedefindedirler.

Tezin amacı; Marksist parti teorisini, ana akımda siyasal parti teorisinden genel ayrım noktalarını, temsil ilişkisi üzerinden incelemektir. Bu amaçla tez iki ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde, Marksist düşüncede siyasal parti kavramına giriş yapmak amacıyla, ana akımda temsil kuramı ve siyasal parti kavramı ele alınmıştır. İlk olarak ana akım kuramda siyasal partiyi incelemek, tarihsel süreçteki önceliği nedeniyle önemlidir. Siyasal partinin modern toplumlardaki en temel fonksiyonu temsil fonksiyonudur. Ancak siyasal temsil modern siyasal partilerin ortaya çıkmasından çok daha öncelere dayanır. Siyasal partiler siyasal temsilin tarihsel evrim sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkmışlardır. Marksist kuram ise ana akım parti kuramının eleştirisi ekseninde dönüştüğü için, ikinci bölümde ele alınmıştır.

Bu nedenlerle ilk bölümde ilk olarak, temsil kavramı üzerinde durulmuştur, sonrasında siyasal temsil kavramının ortaya çıkışı süreci incelenmiş ve temsil teorileri ele alınmıştır. İlk bölümde temsil kavramının incelenmesinden sonra, ana akımda siyasal parti kavramı ele alınmıştır ve siyasal partilerin ortaya çıkışı üzerinde durulmuştur. Son olarak ise

siyasal partilerin modern demokrasilerdeki fonksiyonları ele alınarak, demokrasi ve siyasal partiler arasındaki ilişki değerlendirilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde “Marksist düşüncede siyasal parti” incelenmiştir. Bu doğrultuda bu bölümün ilk başlığında, Marksizmin siyasal partiyi ele alışı üzerinde durulmuş ve sonrasında ikinci başlıkta, Marksist partilerin karakterleri ve başlıca özellikleri ele alınmıştır. Bu bölümün üçüncü başlığında ise, Marks’ın parti anlayışı, Marksist partilerin gelişimi ve Marksizmin temel ilkeleri bağlamında değerlendirilmiştir.

İkinci bölümün dördüncü başlığı Lenin’de parti anlayışıdır. Lenin’de parti teorisinin üzerinde durulmasının ana nedeni Lenin’in parti teorisinin Marksist parti kuramı içerisinde önemli bir yer teşkil etmesidir. Marksist parti teorisi içerisinde Lenin’in parti anlayışı, dönemin kitlesel işçi partilerinin anlayışından bir kopuşu temsil etmektedir.

Sonrasında bu bölümün beşinci başlığında, döneminin en büyük Sosyal Demokrat Partisi olan SPD’nin önemli isimlerinden olan Rosa Luxemburg’un parti teorisi, çağdaş Lenin’in parti anlayışıyla olan tartışmaları üzerinden ele alınmıştır. Luxemburg ve Lenin arasındaki parti tartışmasının temel eksenini partinin işçi sınıfı temsili oluşturur. Bu nedenle iki isim arasındaki tartışma parti ve sınıf temsili bağlamında ele alınmıştır.

Bu bölümün altıncı başlığında, Marksizmde demokrasi anlayışı, siyasal parti ile ilişkisi üzerinden değerlendirilmiştir. Bu bölümde son olarak, siyasal parti temsil ilişkisi, Marksist devlet anlayışı birimi olarak kabul edilen işçi sovyetleri üzerinden incelenmiştir. Bir işçi iktidarı deneyimi olan Ekim Devrimi deneyimi, Marksist anlayışa göre parti, demokrasi ve temsil işleyişinin nasıl olacağı ile ilgili bir somutluk teşkil etmektedir. Hem işçi demokrasisi kavramının hayata geçmesi açısından; hem de temsil kavramı ve demokrasi ilişkisinin Sovyetlerle birlikte, günümüz temsili demokrasisine ilk kez gerçek bir alternatif sunmasından kaynaklı temsil ilişkisi bu deneyim üzerinden ele alınmıştır.

1.BÖLÜM

ANA AKIM SOSYAL BİLİMLERDE SİYASAL PARTİ

Parti kuramının ana akım olmayan yaklaşımları, yeni pratiklerin tebarüz etmesi ve ana akım kuramın eleştirisi ekseninde dönüşmüştür. Bu nedenle ana akım parti kuramının ötesine gidebilmek için öncelikle tarihsel koşulların ve ana akım (hakim) söylemin ele alınması gerekmektedir.

Siyasal partinin modern toplumda en temel fonksiyonu “temsil” dir. Ancak siyaset temsil, modern siyaset partilerin ortaya çıkmasından çok daha öncelere dayanmaktadır. Siyaset partiler, siyaset temsili tarihsel evrim sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkmışlardır. Bu nedenle bu bölümde ilk olarak, temsil kavramı üzerinde durularak, siyaset parti kavramına giriş yapılmıştır. İkinci olarak ise, siyaset parti teorisi incelenmiştir.

1.1. TEMSİL KAVRAMI

“Günümüzde herkesin aynı anda, aynı yerde bir araya gelmesi pratik sebeplerle mümkün değildir; herkese her ayrıntının sorulması da imkansızdır” (Schmitt, 2010, s. 54) bu ön kabul, ana akım sosyal bilimlerde temsili demokrasi anlayışının başlıca dayanağını oluşturur. Günümüz demokrasileri açısından temel problem olan bu gibi, doğrudan demokrasinin ikamesi ile ilgili sorunlar, “temsil” ilişkisi vasıtasıyla meşru zemine oturmuştur. Dolayısıyla, demokrasi araçları şeklinde değerlendirilen ve modern demokrasilerin ana aktörü olan siyaset partilerin kuramsal dayanağı temsil ilişkisi üzerinden şekillenir.

Temsil ilişkisi, siyasal alanda toplumun sahip olduğu egemenlik hakkının, toplum adına ve toplumun seçeceği kimseler tarafından kullanılması olarak tanımlanır (Demirel & Durgun , s. 358). Modern demokrasilerde temsil ilişkisi, devlet iktidarının kullanıldığı konumları dolduran kimselerin sahip oldukları iktidar yetkisini halktan alınması şeklinde gerçekleşir. Buradaki iktidar tasavvuru, (kendi iktidarını yüce bir güçten alan yöneticinin iktidar tasavvurunun aksine artık) doğrudan değil, halkın seçtiği temsilciler vasıtasıyla oluşur ve dolayımıdır (Özdemir, 2014, s. 49). Bu şekilde, aynı zamanda “kutsal olmayan, değişken ve tahdit edici” düzenlemeleri oluşturan siyasal iktidarın meşruluğu da gerçekleşmiş olur.

Kavramın çağrıştırdığı anlam, daha çok “temsili hükümet” ile ilgili olsa da, modern toplumda temsil her yerdedir. Temsil kavramının siyasal alan içindeki “her yerdeliği” Pitkin tarafından şu şekilde dile getirilir (Pitkin, 2014, s. 6):

Kral da halkını temsil edebilir, bir elçi de. Herhangi bir devlet memuru da devletini temsil edebilir. Yani tüm büyük ve birbirine bağlı toplumlar bir şekilde temsili bünyesinde taşıyan kurumlar ve uygulamalara ihtiyaç duyarlar... ve bunun mutlaka kendi kendini yönetme ile alakalı olması gerekmez.

Bu açıklamadan iki önemli sonuç çıkartılır. Birincisi temsil kavramı siyasal olarak ilk kez modern demokrasilerle birlikte ortaya çıkmış bir kavram değildir. İkinci olarak da, günümüzde ve aynı şekilde geçmiş siyasal sistemlerde, siyasal temsil yalnızca adına “temsilci” dediğimiz kimseler tarafından gerçekleştirilmez. Siyasal temsil yalnızca siyasal partiler aracılığındaki milletvekilleri tarafından değil; devlet yapısı içerisindeki kurumlar ve kişiler tarafından da gerçekleştirilir. Aynı bağlamda, örneğin işçi sınıfı yalnızca seçilmiş vekiller aracılığı ile değil, bir sendika tarafından; ya da esnaf, esnaf odası tarafından temsil edilebilir. Dolayısıyla siyasal temsil kavramı daha geniş düşünölmelidir ve parti temelli temsilden ayrıştırılmalıdır.

Bu tespit konumuz açısından özellikle feodal temsil kavramının aşılarak genel oy mücadelesiyle tarih sahnesine çıkan işçi sınıfı hareketlerinin işçi sınıfının temsilini gerçekleştirir nitelik arz etmesi nedeniyle önem taşır. Siyasal parti öncüsü olarak nitelenebilecek dernek, lig, birlik gibi oluşumlar, siyasal sistem içerisinde tanınmamış olsa da, bir temsil ilişkisi içermektedir. Bu nedenle konumuz itibarıyla, siyasal temsil kavramı, oy hakkı mücadeleleriyle bu günkü şeklini alan “temsilciler ve temsil” ile

ilgilidir. Aksi halde çok geniş bir çalışma alanı sunan temsil kuramını sınırlamamız mümkün olmayacaktır.

Bu bölümde günümüz demokrasilerinin ve siyasal parti kuramının başlıca konularından birini teşkil eden temsil ilişkisinin ana akım sosyal bilimlerde nasıl ele alındığı üzerinde durulacaktır. Bu amaçla öncelikle, temsilin kavramsal çerçevesi çizilecektir. Yukarıda bahsedilen iki sonuçtan hareketle siyasal temsilin tarihsel gelişimi ele alınacak; temsil ile ilgili temel görüşler incelenecektir. Son olarak da, “gerçekte temsil ilişkisini nasıl anlamalıyız?” sorusuna, siyasal temsil ilişkisinin tarihsel misyonu değerlendirilerek cevap verilmeye çalışılacaktır.

1.2. TEMSİLİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

En genel anlamıyla temsil kavramı Türk Dil Kurumunun yaptığı tanımında görülebilir. Bu tanıma göre temsil: “Birinin veya bir topluluğun adına davranma” (Türk Dil Kurumu , 2016) anlamına gelir. Pitkin, İngilizcedeki temsil kelimesinin karşılığı olan “representation”ın kökeninin; Romalılar’ın “Daha önce eksik olan bir şeyi ortaya koymak, ya da bir nesnedeki soyutluğun somut hale gelmesi (insan yüzünde ya da bir heykelde cesaretin gözle görülür hale gelmesi gibi)” anlamına taşıyan ve Fransızcadan İngilizceye geçen “representare” sözcüğünden geldiğini söyler (Pıtkın, 2014, s. 10). Yazar bu ilk kullanımda, siyasi kurumların ya da bir insanın diğeri adına hareket etmesi anlamındaki kullanımı barındırmadığından bahseder.

Kavram Ortaçağ boyunca çeşitli sosyal ve hukuki gelişmelere paralel olarak yavaş yavaş gelişmiş ve bugünkü anlamını kazanmıştır. “Başkasının yerine ve adına” kamusal faaliyetleri yürüten kişi olarak temsilci kavramının ortaya çıkışı uzun tarihsel dönüşümlerin bir sonucudur. Bu dönüşümde on ikinci yüzyılda Kilisenin genişleyerek merkezi örgütlü bir dini toplum yaratma çabasının etkisi önemlidir. Kilisenin faaliyet alanının genişlemesi ile “Papalık makamında temsil” ile birlikte, Kiliseyle soyluların dünyevi ve ruhani yönetim araçlarını uzlaştıracak aygıtlara ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.

Toplumun bireysel hak ve çıkarları olan kişilerin toplamı olarak görülmeye başlamasından itibaren, temsil düşüncesi bugünkü siyasal anlamına ulaşmaya başlamıştır. Daha öncesinde iktidarı elinde bulunduran “yönetici” için de temsilci kavramı kullanılmış olsa da, burada “iktidarı elinde bulunduran kişi olarak yönetici toplumun kendisi” ne tekabül etmektedir (Örs, 2006). Tarihsel olarak yöneticinin kişiliği ile devlet tüzel kişiliğinin birbirinden ayrılması ve toplumun kollektif bir bütün olarak bireysel çıkarları ve hakları olan kişilerin toplamı olarak görülmeye başlamasından itibaren temsil fikri, demokratik bir siyasal birim ile bağlantılı temsil anlamına gelmeye başlamıştır (Özdemir, 2014, s. 49).

Siyasal temsil kavramının bugünkü şeklini almaya başlaması, on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda Latince’de ve daha sonrasında İngiliz Parlamentosunda karşılaşılan temsil anlayışıyla gerçekleşir. Bu yüzyıllardaki siyasal temsil zümre-grup temsilidir. Zümre-grup temsilinde, parlamentoda toplanan kişiler, çeşitli toplumsal tabakaların içerisinde belirlenmektedir ve temsil bu tabakaların siyasal çıkarlarının temsilcisi durumundadırlar.

Vieria ve Runciman ise temsil kavramını genel olarak şu şekilde tanımlamıştır (Vieria & Runciman, 2008, s. 3-4).

İçsel düşüncelerimiz dış dünyanın temsilinden ibarettir. Kullandığımız dil, bu düşüncelerin temsiline hizmet eden kelimelerden oluşur; sanat çalışmaları ve diğer imgeler, insanlığın hayal edebildiği ve sözcüklerin içine yerleştirebildiğimiz düşünceler de dahil olmak üzere herşey, temsil edilir. Temsilin ayrıca daha pratik fonksiyonları da vardır; aktörler sahnede karakterleri temsil ederler, avukatlar müvekkillerini temsil ederler, acenteler iş verenlerini temsil ederler gibi. Temsilin bu kullanımları, antik çağlardan bu güne sosyal alanda varlık göstermişlerdir.

Yazarların yapmış olduğu bu tanım, dil felsefesi, sanat dallarında temsil, hukuki temsil gibi, hayatın her alanında karşılaşılan geniş anlamda temsilin özetidir. Siyasi içerik taşımayan kullanımlar da, siyasal temsil tartışmalarının bir parçasıdır. Temsil literatüründe kavrama ilişkin sıkça karşılaşılan temel ayrımlardan biri “özel alanda temsil (veya özel hukuk kavramı olarak temsil) ve siyasal temsil” dir. Temsil kavramının çıkış kaynağı da, kaynağının hangi alana ait olduğu da tartışmalıdır.

Aynı doğrultuda Fahir Armaoğlu “halkın doğrudan doğruya müdahalesinin eşyanın tabiatı gereği bertaraf edildiği her yerde temsil kavramıyla karşı karşıya kalındığını” dile getirirerek (Armaoğlu, 1953, s. 8); temsil kavramının çıkış menşeyinin özel hukuk

kaynaklı, kişiler arasında gündelik gerekliler için kurulan basit ilişkiler temelli olarak ortaya çıktığını söyler.

Dahl ise temsil kavramının kökeni itibariyle, özel hukuk kavramları olan temsilden ve vekaletten farklı olarak kamusal alana ait olduğunu söylemektedir. Bunu da, temsil eden, edilen ve temsil olayının önlerinde gerçekleştiği kimselerin (çıkarların temsili, iş idaresi vb.den farklı olarak) kişisel bir onur sahibi olduğunu varsayılmış yola çıkarak açıklar. Hükümdar başka bir hükümdar nezdinde (asilzade olmak zorunda olan) elçisi tarafından temsil edilir. Bu şekilde temsil kavramının, ekonomik ve diğer konular için yapılan “aracılık”tan farklılaştığını söyler (Dahl, 1993).

1.3. SİYASAL TEMSİL

Hem tarihsel gelişim sürecinde, hem de günümüzde siyasal temsil kavramının anlamı ve kapsamı hakkında bir fikir birliğinden bahsetmek mümkün değildir¹. Aynı şekilde üzerinde mutabakata varılmış tek bir temsil teorisi de bulunmamaktadır. Aksine birbiri ile çatışan çok sayıda temsil görüşü vardır; ve her görüş belirli ideolojik ve siyasi varsayımlar üzerinde şekillenir (Heywood, 2010, s. 293).

Somut tarihsel çeşitliliği içerisinde temsil sisteminin gelişiminin ardındaki temel etmen, yüzyıllar süren bir seri ciddi toplumsal dönüşüm ve çalkantının ardından toplumların gündemine gelen şu sorudur: “Neden işimize gelmediği zaman kutsal olmayan, değişken ve tahdit edici yasal düzenlemelere idari emirlere uyalım?”. Günümüz toplumlarında bu meşruiyet sorununun çözümünde uygulanan en önemli kurtarıcı temsil sistemi olmuştur. İster başkanlık sistemleri, ister parlamenter sistemler (ister üretilen karma çözümler olsun), bütün temsili demokrasiler meşruiyetini bu soruya üretilen cevap üzerinden tesis ederler (Özdemir, 2014, s. 49).

¹ Örneğin Birch; “özünde, birlikte karar verme veya bir sorunu çözmek amacıyla kurulan iletişim” şeklinde tanımladığı “siyasal aktivite”den yola çıkarak, siyasal temsil kavramını tanımlar (Birch, 1972, s. 30). Sonrasında siyasal temsilciyi; en yalın olarak bu şekilde tarif edilebilen siyasal sistem içerisinde çeşitli rollere sahip olan, gelenek ve yasadaki kaynaklı temsili bir rol üstlenen kişi olarak tanımlar. Ancak bu tanımın da çok açık bir tanım değildir.)

Vieira ve Runciman'ın belirtmiş olduğu gibi “temsil” kavramı çok geniş bir içeriğe sahiptir. Bu iki yazarın tanımından yola çıkıldığında, siyasal temsil kavramının, temsilin diğer kullanımlarından ayrıştırılabilmesi için tarihsel analizin önem arz ettiği görülmektedir. Bu nedenle bu bölümde, siyasal temsil kavramına giriş yapmak için ilk olarak siyasal temsil kavramının tarihsel ortaya çıkış süreci ele alınacaktır. Sonrasında tarihsel gelişim süreci içerisinde klasik düşünürlerden Hobbes, Locke, Rousseau kavrama ilişkin görüşleri ve işçi sınıfının erken dönem temsil mücadelesi olan Levellers görüşleri, bağlamları içerisinde incelenecektir. Sonrasında temsil teorileri üzerinden siyasal temsilin ne anlama geldiği irdelenecektir.

1.3.1. Siyasal Temsilin Tarihsel Gelişimi

Modern demokrasilerin ortaya çıkışına kadar, yöneticilerin iktidarı seçimsel bir meşruiyete dayanmaz. Siyasal temsil kavramının günümüz demokrasilerindeki şekli ancak uzun tarihsel dönüşümlerin sonucu gerçekleşmiştir. Bu bölümde, siyasal temsil kavramının daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, siyasal temsilin tarihsel süreç içerisinde ortaya çıkış koşulları ve değişimi üzerinde durulacaktır. Bu amaçla öncelikle feodal dönemde temsil kavramı ve “emredici vekalet” açıklanacak; sonrasında monarşilerle birlikte siyasal temsil olgusundaki değişim, dönemin önemli düşünürlerinin temsil ile ilgili görüşleri üzerinden anlatılacak ve dönemin siyasal olayları içerisinde yeni ortaya çıkan işçi sınıfının temsil mücadelesi-temsili görüşleri ele alınacaktır. Bu amaçla Hobbes, Locke, Levellers, Whigler ve Rousseau'nun görüşleri incelenecektir. Bu şekilde modern devlete giden süreçle birlikte, kavramının dönüşümünün anlaşılması hedeflenmektedir.

Modern dünyada temsil politik şekillendirmede belirgin bir rol üstlenmiştir. Tüm modern devletler, temsili demokrasilerdir ve hükümetler halk adına hareket etme ve söz söyleme kapasiteleri üzerine kurulurlar (Vieira & Runciman, 2008, s. 4). Halkın egemenliğin sahibi olarak ortaya konması ve temsilciler vasıtasıyla iktidarın sahibi olarak nitelendirilmesi, modern çağlara özgü bir olgudur. Ancak temsil modern demokrasilere özgü bir kavram da değildir.

Temsil kavramının tarihsel kökeni araştırılırken ilk olarak, demokrasi kavramının doğduğu yer olan Antik Yunan akla gelir. Ancak Antik Yunan’da temsil kavramına denk gelen bir sözcükle karşılaşılmaz (Pitkin, 2014, s. 6). Burada söz konusu olan küçük şehir devletlerindeki doğrudan demokrasi yapılarıdır.

Temsil kavramının bugünkü kullanımına benzer anlamıyla karşılaşılması ilk defa onüçüncü ve ondördüncü yüzyıllarda parlamentoların ortaya çıkışıyla gerçekleşmiştir. Özellikle İngiltere ve İsveç’te, bazen monarklar bazen de soyluların kendileri tarafından devletin gelirleri veya savaş gibi önemli konularda görüşme yapmak amacıyla meclislerin toplanması bir başlangıç niteliğindedir (Dahl, 1993, s. 35). Buraki temsili usulü; toplananların, çeşitli tabakalar içerisinde belirlenmeleri ve bu tabakaları temsil ettiklerine inanılması şeklinde gerçekleşir. Bu temsil bir grup- zümre temsilidir. Zaman içerisinde temsil edilen bu tabakalar lordlar ve avam olarak ikiye inmiştir.

“Temsili sistem” ibaresindeki temsili sözcüğü, (akıl sahibi) halkın parlamentoda temsili demektir (Schmitt, 2010, s. 52). Bu nedenle siyasal temsil kavramına Avrupa’da parlamentoların ortaya çıkışına denk gelmesi tesadüf değildir. Temsili sistem demokratlar tarafından icat edilmiş bir kurum değildir, aksine monarşik ve aristokratik bir Ortaçağ yönetim kurumu olarak gelişmiştir (Dahl, 1993, s. 35). Bu kesinlikle demokrasinin Ortaçağ’da denenmesi anlamına gelmez. Demokrasi temsil ile özsel bir ilişki içerisinde değildir; aynı zamanda temsilin de demokrasi ile özsel bir bağlantısı yoktur (Ankersmit, 2002, s. 108).

Kral tarafından toplanan, temsili parlamentoların öncülü sayılabilecek meclislerin tarihi Avrupa’da onikinci yüzyıla kadar uzanır. Kral tarafından yapılan toplantılarda çoğu soylu ve din adamlarından danışma kurulu niteliğinde olan bu meclislerin zamanla güç kazanması, parlamentoların oluşum zeminini yaratmıştır ve parlamento denilebilecek ilk meclis 1188’de Leon İspanya Krallığında görülmüştür (Örs, 2006). Kral din adamları ve soylulardan oluşan meclis üyelerinin görüşlerini dikkate almayı taahüt etmiştir. Diğer İspanyol Krallıklarında ve Fransa’da bu tarz meclisler olsa da, dönemin en önemli gelişmesi İngiltere’de yaşanmıştır. Aynı dönemlerde İngiltere’de de parlamentoya katılmak için kontluklardan gönderilen şövalyeler ve ayrıcalıklı kent ve kasabalardan gönderilen kişiler, zamanla temsilci olarak anılmaya başlamış, onüçüncü yüzyılın

sonunda feodal temsil kurumu giderek genişlemiştir (Sencer, 1990)². On dördüncü yüzyıla gelindiğinde İngiliz Parlamentosu baronların, şövalyelerin ve burjuvazinin ayrı ayrı temsil edildiği, birden fazla bölümden oluşan bir kurum haline gelmiştir. Ondördüncü yüzyılın sonunda, diğer Avrupa devletlerinde de benzer gelişmeler sonucu temsili kurumlar yönetim mekanizmasının bir parçası haline gelmiştir (Örs, 2006). Bu örneklerde temsilde zümre-grup temsilleri geçerli olup, muhayyel bir topluluk olarak “milletin temsili” gerçekleştirilmemektedir.

Belirtildiği gibi ilk başlarda, ne temsil kavram ne de kullanıldığı kurumların bugün kullandığımız anlamda seçimler ya da demokrasi ile bir ilgisi vardır ve dolayısıyla temsilin bir hak olması da söz konusu değildir. Bu durumu Dahl şu şekilde açıklar (Dahl, 1993, s. 275):

Modern demokrasinin en ayırt edici kurumlarından bazıları, temsili yönetimin kendisi de dahil olmak üzere, sadece, demokratik sürecin gereği hakkında soyut bir akıl yürütmenin ürünü olarak ortaya çıkmamışlardır. Aksine bu kurumlar, halihazırda var olan siyasal kurumların, özgül ve birbiri ardına gelen değişiklikleri sonucunda oluşmuşlardır. Bu kurumlar sadece soyut demokratik süreç projeleriyle iş gören demokrasi savunucularının ürünleri olsalardı, ortaya çıkan sonuçlar, muhtemelen oldukça farklı olurdu.

Yönetenlerle yönetilenler arasındaki irade uyumunun nasıl sağlanacağı, bireylerin özel çıkarlarının toplumun bütününün çıkarları ile nasıl örtüştürüleceği sorunu temsil teorisinin başlıca sorularından biridir. Demokrasiyle ilgisi olmayan bir yönetim şeklinde de iktidarda bulunanların meşruluk zeminine ihtiyaçları vardır. Merkezi devletlerin kurulmasına kadar bu zemin Avrupa’da ilk olarak “papanın tanrının dünyadaki temsilcisi olarak yönetme hakkı”nda bulunmuştur. Ortaçağ’ın parçalı toprak mülkiyetinde, kaynağını ilahtan alan aracı kurumlar, aslında ebedi yönetme kudretine sahip olan ilahın temsilcileridirler ve onlar adına yönetmişlerdir.

Feodal dönemde söz konusu meclislerde, siyasal hayatın somutluğunu düzenleyen temsil müessesesi “emredici vekalet” (buyurucu vekalet) görüşüyle açıklanmıştır. Sonrasında oy hakkı mücadeleleri ile birlikte; kişiye değil, ulus tarafından parlamentoya verilen vekaletle, emredici vekaletin yerini, temsili vekaletin aldığı görüşü hakim hale gelmiştir (Varlık & Ören , 2004, s. 180).

² Örneğin, Magna Carta ile Kral’ın yetkileri feodal temsilin gerçekleştiği parlamento tarafından kısıtlanmıştır.

Kralın soyluları veya din adamlarını toplantıya çağırması, bu kişilerin gücü ve aynı şekilde şövalye ve burjuvaziye yapılan çağrı ise bu kişilerin diğer mal sahiplerinin isteklerini dile getirmesinden kaynaklıdır. Burada en etkili üyeler sadece kendini temsil eder; burjuvazi ve toprak sahipleri ise diğer mal sahipleri adına konuşmaktadır (Örs, 2006). Dolayısıyla burada emredici vekaletteki zümre temsilinin somut grup algısıyla, şu anda var olan kimselerin temsili söz konusudur ve siyasi iktidarın kaynağı olarak (modern anlamdaki şekliyle) bir soyutlama içeren temsil düşüncesinden bahsedilemez. Kral, Tanrının temsilcisi olarak yönetir, emredici vekalette temsil edenler mensup oldukları zümrenin fertleri olarak kralın karşısındadır. Modern temsil ise, bireylerin (yurttaşların) toplamından oluşan ve aynı zamanda bir soyutlama içeren “ulus”un tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte söz konusu olmuştur.

Temsil müessesesinin gelişimini gözlemlemek açısından, literatürde yer almış bu iki tür vekalet görüşüne bakmak faydalı olacaktır.

1.3.1.1. Emredici Vekalet - Temsili Vekalet

Özel hukukta, temsil eden-temsili edilen arasındaki ilişkiler vekalet akdi üzerinden şekillenir. Yani vekalet akdi temsil edenler ve temsil edilenler arasındaki ilişkiyi düzenler. Temsili hükümet görüşü de, temsil ilişkisini açıklamada vekalet düşüncesinden faydalanarak, tarihsel olarak birbirini tamamlayan “emredici vekalet ve temsili vekalet”ten faydalanmışlardır (Armaoğlu, 1953, s. 12).

Bu vekalet biçimi, toprak aristokrasisinin tekelinde olduğu kabul edilen temsilci seçme ve temsil etme kavramlarının, feodal düzene uygun olarak bölgesel çıkarların temsili üzerine şekillenmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

Emredici vekaletin özellikleri şu şekilde özetlenebilir: Bu vekalet anlayışında temsilciler kendilerini seçenleri ve seçtikleri bölgeyi temsil ederler. Temsilcilerin görevleri kendilerini seçenlerin isteklerini meclise taşımaktır. Temsil edilenlerin iradeleri devredilemez; temsilciler kendi bağımsız iradeleri ile değil, seçmen ve seçmenin istekleri

doğrultusunda bağlı yetki kullanırlar. Bu anlayışta temsilciler, kimi koşullarda kendisini seçen seçmenler tarafından azledilebilirler (Armaoğlu, 1953, s. 13).

On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda, insanların doğuştan kimi hak ve özgürlüklere sahip olduğu ve egemenliğin kaynağının halkta bulunduğu yönündeki görüşleri emredici vekalet görüşünün terk edilmesine yol açmıştır. Örneğin Fransa'daki değişim, 1789 Devrimi'ni takiben ulusal egemenlik anlayışı doğrultusunda olmuştur (Ağaoğulları, Demokratik Mitoslar: Halk ya da Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil, 1991, s. 25). Fransa'da 1789 tarihli bir bildiriyle Kral 16. Louis tarafından emredici vekalet yasaklanmıştır. Burada söz konusu olan; ulus devlet düşüncesineyle birlikte “halkın egemenliği” ve “ulusal egemenlik” kavramları doğrultusunda yaşanan değişim ve gelişimdir (Ağaoğulları, Demokratik Mitoslar: Halk ya da Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil, 1991, s. 25) .

Ulus egemenliği anlayışına uygun olarak emredici vekaletten temsili vekaletle geçilmesinin nedenlerine bakılacak olursa, başta ulus devlet ile gerçekleşen siyasal, ekonomik ve toplumsal bütünlüğün temsil sistemi ile de sağlanması gerekliliği ile karşılaşılır. Yasama meclisi üyelerinin bir bölgenin ya da zümrenin vekili, sözcüsü olması; hesaplaşılan feodal parçalanmışlığı ve ayrıcalıkları çağrıştırmaktadır. İkinci bir neden de, daha büyük bir alanda ve seçmen sayısının artmasıyla, doğrudan seçmenlerin temsilinin mümkün olamayacağı görüşüdür. Bu durumda temsilcinin seçildiği bölgeye giderek seçmenlerine danışabilmesi, onlardan görüş alabilmesi mümkün görünmemektedir.

1.3.1.2. Ulus-Devletin Demokratikleşme Sürecinde Temsil

Siyasal temsilin modern anlamı kapitalizm ve ulus devletle birlikte ortaya çıkar. On altıncı ve on yedinci yüzyılda ulus devlet Avrupa'da kapitalizm ile birlikte ortaya çıkmıştır. Liberal sosyal bilim paradigmasından hareketle, ulusal devlet biçiminin; toplumsal gerçekliğin ekonomik, toplumsal ve siyasal yönlerinin birleşimi olduğu görülür (Akbulut, 2003, s. 261). Bu devletlerin genel özelliklerinin başında ulus devletin siyasal

bir varlık olarak, yurttaşlık temelinde dayanması gelir. Buna göre hukuk önünde eşit olma ve siyasal alana katılma ancak yurttaş için geçerli olabilecek bir statüdür. Ayrıca ulus devlet ekonomik olarak ulusal piyasayı temsil etmektedir. Ulus devlet, ortak para biriminin, standart ölçü ve aletlerin kullanıldığı ve ayrıca tüm ticari işlemlerde aynı hukukun uygulandığı bir ekonomik bütünlüktür. Ve ayrıca, ulusal kültür ve ulusal eğitim ile toplumsal bütünleşme niteliğindedir (Akbulut, 2003, s. 257).

Ulus devleti demokratikleştirmeye yönelik ilk başarılı çabalar, birbirinden kesin olarak ayrılan belirli toplumsal çıkarların; aristokratların, avamın, toprağa bağlı çıkarların, ticari çıkarların vb. çatışan çıkarları doğrultusunda gerçekleşmiştir (Dahl, 1993). Bu çatışma süreci ile iktidarın şahıslara ait olma düşüncesi –devletin yöneticinin mülkü sayılması-, devlet tüzel kişiliğinin oluşmasıyla birlikte son bulur. Egemenliğin beşerileşmesi, temsil anlayışını değiştirir. Artık yönetici iktidarını, kutsal metinlere, doğumdan gelen haklara değil, bir yurttaş toplumunu temsil ediyor olmasına dayandırmak zorundadır. Yöneticinin meşruiyeti, yurttaşlar toplumunu temsil ettiğine inandırabilme kapasitesine bağlı haldedir (Özdemir, 2014, s. 50).

İktidarın kaynağının ilahi güçten topluma inmesiyle karşımıza halk ve ulus egemenliği anlayışları çıkar. Halk egemenliği anlayışında egemenlik ulus denilen ve kendisini oluşturan fertlerden ayrı bir manevi şahıs olarak ele alınan varlığa değil, doğrudan doğruya halkı teşkil eden fertlere ait bulunmaktadır. Egemenlik, halka ait olduğundan, kendisini oluşturan bireylerden ayrı bir hukuki varlığı yoktur ve kendisini oluşturan bireylerin iradelerinin toplamından oluşur. Burada halk belirli bir toprak parçası üzerindeki somut insanlar topluluğudur (Teziç, Anayasa Hukuku, 2005, s. 94). Halk egemenliği kuramının kökleri Rousseau’da bulunmaktadır. Rousseau’ya göre egemenlik, her bireyin özel iradelerinin toplamı olan genel iradenin kullanılmasıdır. Bu nedenle halk egemenliği meşruluğunu genel iradeden almaktadır.

Ulus egemenliği anlayışında ise, ulusun kendisini oluşturan bireylerden ayrı bir varlığı vardır. Yurttaşlar egemenliği doğrudan kendileri tarafından değil, ancak temsilcileri aracılığı ile kullanabilirler (Teziç, Anayasa Hukuku, 2005, s. 100). Bir soyutlama içeren “halkın” yönetimde bulunması (doğrudan demokrasi söz konusu değilse) sorunu, temsil sistemi ile mümkün olmuştur (Ağaoğulları, Demokratik Mitoslar: Halk ya da Ulus

Egemenliği ve Siyasal Temsil, 1991, s. 25). Parlamento da bu şekilde, mutlak monarşi ile mücadelesinde (geniş bir birlik olarak tasarlanan) halkın temsilcisi olarak tarih sahnesindedir. Artık parlamento “özgür” dür ve seçmenlerin emredici vekaletinden bağımsız olarak tüm halkın temsilcisidir (Schmitt, 2010, s. 54-55).

Bu geçiş dönemi, temsil ile ilgili, siyasal düşünceler tarihi açısından çok önemli düşünürlerin yaptığı önemli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Monarşiyi, hatta mutlak monarşiyi meşrulaştırmaya yönelik ideolojik söylemler de (Hobbes'ta olduğu gibi) temsil kavramına başvurmuşlardır (Ağaoğulları, Demokratik Mitoslar: Halk ya da Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil, 1991, s. 25). 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'si (m.3) “Her egemenliğin özü esas olarak ulustadır. Hiçbir heyet, hiçbir fert açıkça ulustan kaynaklanmayan bir otoriteyi kullanamaz” (Teziç, Anayasa Hukuku, 2005, s. 97) demektedir. Bu durum halkın temsil edilene dönüşmesiyle kralın, kendi değerini koruyabilmek için 1791 Fransız Anayasası'sında halkın temsilcisi olduğunu hüküm altına almasıyla sonuçlanmıştır (Schmitt, 2010, s. 54-55). Artık Fransız halkının bu şekilde iki tane temsilcisi vardır.

Schmitt; “özgür”, seçmenlerin emredici vekaletinden kurtularak, bütün halkın temsilcisi olarak parlamentonun, ulusun bütününü oluşturmadıkları için artık seçmenlere bağımlı olmadıklarını, bu anlayışın da halkın temsili ile temsil kavramını anlamsız hale getirdiğini söyler (Schmitt, 2010, s. 54-55). Şöyle ki, on dokuzuncu yüzyıl itibariyle kişi kavramı objektif bir hale gelmeye başladığından, oy veren yurttaşların toplamı (ve çoğunluğu), halkın veya ulusun üstün total kişiliği ile karıştırılmaya başlanmıştır. Bu durumun örneklerinden biri, Almanya'da 1815-1848 yılları arasında verilen mücadelede görülür. Sorun artık kralın önünde halkı parlamentonun mu temsil edeceği, yoksa Fransa örneğindeki gibi parlamentonun kralın yanında ulusun temsilcisi olarak mı yer alacağıdır.

1.3.1.3. Temsili Hükümetin Doğuşunda Temsil Görüşleri: Hobbes, Locke, Rousseau'da, Burke'da Temsil

Ortaçağda birçok ülkede temsili kurumlar mevcuttur, fakat temsili hükümete sahip bir ülkeden bahsedilemez. Temsili hükümet temsili kurumların karar alma süreçlerinde

önemli rol aldıkları ulusal hükümet sistemidir ve bu sistemde çok az sayıda önemli değişiklik meclisin onayı olmadan yapılabilir. Bu formda bir hükümet ilk olarak on yedinci yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Amerika ve Fransa’da on sekizinci yüzyılın sonunda ve diğer Avrupa ülkelerinde ilk kez on dokuzuncu yüzyılda, Fransız Devriminin etkisiyle görülür (Birch, 1972, s. 30).

Avrupa’da feodalizmin çözülmesiyle, mutlak monarşiler çağı başlar. Erken modern çağda kralın mutlak yetkisiyle beraber söz konusu parlamentolar etkisiz hale getirilmiş ya da feshedilmiştir. Çünkü bu parlamentolar da feodal kurumlardır. Örneğin Fransa’da Estates-General 175 yıl (1614-1789) toplanmamıştır. Bu aşamada, üretim ilişkilerinde meydana gelen değişimin yarattığı toplumsal dinamikle birlikte, parlamento için devrimci hareketler patlak vermiş ve devrimci fikirler ortaya çıkmıştır. Kapitalist üretimle birlikte yaşanan dönüşümün etkisiyle, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllar önemli olayların ve dikkat çekici siyasal görüşlerin yeşerdiği zamanlar olmuştur. Konumuz açısından dönemin düşünürlerinin temsil ile ilgili görüşlerine bakmak, modern siyasal temsil kavramının gelişimini kavramak açısından önem teşkil eder.

Literatür kavramın anlamı üzerine fikir ayrılıkları ile doludur. Hobbes’la birlikte temsil düşüncesinde, açık olarak tarihsel bir dönüşüm yaşandığı söylenebilir. Hobbes temsil düşüncesini, siyasal otoriteyi seküler kavrayışa dayandırmak için kullanmış ve bu şekilde, siyasal kuralları teokratik uyumsuzluk alanından kurtarmıştır (Vieria & Runciman, 2008, s. 1).

Hobbes temsil konusu önemli eserleri De Cive ve Leviyathan’da işlemiştir. De Cive ve Leviyathan İngiliz İç Savaşı döneminin eserleridir. Yeni Model Ordu’nun seferber olduğu, kralın idam edildiği, parlamentonun tüm gücü elinde topladığı ve sonrasında Cromwell’in devleti kurduğu bir siyasal atmosferin ürünüdürler (Wood, Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans’tan Aydınlanma’ya Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2012, s. 277).

Dönemin olayları karşısında düşünürün (diğerlerinde olduğu gibi) bulunduğu pozisyon, temsil konusundaki tercihlerinden anlaşılır “Hobbes, kuramında mutlak monarkı ve onun egemenliğini temsil mekanizmasından kaynaklandırma yoluna gitmiştir” (Ağaoğulları, Demokratik Mitoslar: Halk ya da Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil, 1991, s. 25).

Hobbes'un Leviyathan'daki tutumunun özü şudur: İlkel anarşi durumundayken (doğa durumunda, yani iç savaş koşullarında) insanlar kendilerini bu durumdan kurtarması amacıyla özgürlüklerini, kendilerine “siyasal temsilci” olarak atadıkları egemen otoriteye bırakırlar. Bu otorite bir kişi de olabilir, bir meclis de. Görevi barışı sürdürmektir. Bunun için gerekli olduğunu düşündüğü her türlü yasayı yapar. Toplumdaki tüm yurttaşlar bu kurallara uymak zorundadır (Birch, 1972, s. 31). Bu şekilde Hobbes, kendi sözleşmecî teorisini Leviyathan'ın insanların temsilcisi olduğu üzerine kurmuştur.

Leviyathan'ın “Kişiler, Amiller ve Kişileştirilmiş Nesnelere Üzerine” adlı on altıncı bölümünde, Hobbes'un temsil analizleri yer alır (Hobbes, 2012, s. 125). Burada Hobbes temsil analizini bir kişi fikrinden yola çıkarak “doğal” ve “yapay kişiler” üzerine şekillendirmektedir. Buna göre temsilci yapay türde bir kişidir. Buradaki yapaylık, kişinin hareketinin kendinin değil de, bir başkasının olmasını ifade eder (Pıtkın, 2014, s. 18).

Leviyathan'da egemen gücün yaratılması şu şekilde dile getirilir : “Kendimi yönetme hakkımdan vazgeçiyor ve bu adamı ya da bu adamlar meclisini, kendi hakkını ona verdim ve bütün eylemlerini benim gibi onaylayan kaydıyla yetkilendiriyorum” (Hobbes, 2012, s. 128). Burada halkla egemen arasında geçen bu anlaşmada, yeni bir unsur olarak “yetkilendirme” söz konusudur. Bununla insanlar; egemenin kendileri namına hareket etmesi için birleşmişlerdir, egemene onay verirler ve her hareketinin altına imza atarlar (Wood, Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2012, s. 282).

Bu şekilde sözleşmeyle her ne kadar Hobbes, bireylerin toplamı olan halkı devletin içerdiği egemenliğin temeline yerleştirmiş olsa da, halka temsilcisinden bağımsız bir kişilik tanımamıştır. Egemen bütün bireylerden aldığı yetki ile, onların adına hareket etmektedir (Ağaoğulları & Köker , Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı, 2009, s. 220).

Hobbes basit bir sosyal sözleşme ile kendi gücünden el çekerek oluşan bir sivil toplum hayal etmiştir. Egemen o andan itibaren toplumun üzerinde mutlak bir otoriteye sahiptir.

Hobbes ve Locke arasındaki farklılık, insan doğası ile ilgili bir ayrılıktan çok, dönemin siyasal koşullarında yaptıkları siyasal tercihten kaynaklanır. Zira; Hobbes'un amacı, mülk sahibi sınıfların güvenliğini sağlayacağına inandığı mutlak yönetimi meşrulaştırmaktır.

Egemene karşı tebaanın yükümlülükleri, onları koruyabildiği sürece devam eder. Egemenin her hareketi “onaylanmaktadır” bu nedenle zorba yönetimi engelleyecek hiçbir engel yoktur. Ancak egemen güç, barışı ya da tebasını koruyamadığı durumlarda varolamaz ve yükümlülükler sona erer (Wood, Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2012, s. 283).

Locke'un teorisi Hobbes'un önerdiği tür hükümetin meşruluğunu reddetmek üzerine kuruludur. Locke'ta insanların kaçınmaya çalıştıkları şey (Hobbes'ta olduğu gibi) sadece savaş değil, ortak ve tarafsız bir yargıcın yokluğunda doğal hukuka uymaya çalışmanın yarattığı belirsiz ve güvensiz koşullardır. Locke'da güçlerin koşulsuz devri değil, emanet söz konusudur. İhlal durumunda insanların devrim yapma, direnme ve hükümeti devirme hakkına sahiplerdir ve bu durumda doğa durumuna geri dönülmez yani bu gibi durumlarda toplumun çöküntüye uğraması söz konusu olmaz.

Locke iki aşamalı bir süreç tasarlamıştır. İlk olarak, insanlar bir toplum oluşturmaya karar verirler ve çoğunluğun fikirlerini kabul ederler. İkinci olarak, yasalar koyması için bir hükümet oluştururlar. Bu hükümet, çoğunluk kabul ettiği sürece, monarşik aristokratik veya demokratik olabilir. Bu hükümetin yaşamı, özgürlüğü ve özel mülkiyeti koruması gerekir. Eğer bu güveni sağlayamazsa, yurttaşların onu değiştirme hakkı vardır (Birch, 1972, s. 33).

Bir diğer nokta da Locke'da Hobbes'un aksine, sivil toplumu kurma anlaşmasının yetkilerin devrini içermemesidir. Locke'un sivil toplumu özgür insanların anlaşmasıyla kurulmuştur. İnsanlar önce toplumu kurar, sonrasında, aynı eylemle, bir hükümet biçimi kurarlar (Wood, Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2012, s. 282-292).

John Locke'un görüşleri 1688 İngiliz Devriminde savunulmuştur; 1776'dan sonra Jefferson ve diğer Amerikan cumhuriyetçilerini etkilemiştir. Düşünür bu şekilde genel olarak temsili hükümetin erken dönem savunucu olarak kabul edilir.

Locke'un teorisi temsili hükümet için uğraşan politik liderler tarafından kullanılmış olmasına rağmen, teorinin kendisi bir temsil teorisi değildir (Birch, 1972, s. 33). Ancak,

önemi, devrim yapma hakkı, onaylı hükümet ve çoğunluğun yönetmesi ile ilgili ileri düzey tartışma başlatmasından kaynaklanır (Birch, 1972, s. 33).

On yedinci yüzyılda başlayan temsil tartışmalarına, işçi sınıfının temsil görüşüne değinmek, tezin bütünlüğü açısından önem teşkil eder. On yedinci yüzyıla gelindiğinde “ücretlilerin ve yoksulların” temsil hakkı İngiliz İç Savaşı’nın en önemli siyasal konusu olarak ortaya çıkmıştır (Hill, 2016, s. 169-170). Bu dönemle birlikte “halka ait egemenlik” kavramının tartışılmaya başlandığı bir çağ açılmıştır (Wood, Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2012, s. 258). 1688 İngiliz Devrimi, siyasal temsil ile ilgili, “bütün insanların” (tabi ki erkek olanların, mülkiyet koşulsuz) oy hakkına sahip olması gerektiğini savunan radikal Levellers görüşünün ortaya çıkma zemini olmuştur. Dönemin diğer önemli siyasal temsil yaklaşımı da, parlamento üyelerinin rolleri üzerinden hareket eden Whig bakış açısıdır.

Yeni Model Ordu içerisinde, dönemin radikalliği özellikle Levellerların öncülüğünde hazırlanan Agreement of the People (Halk Antlaşması) üzerinden gerçekleşen Putney Tartışmalarında karşımıza çıkar. Leveller görüşüne göre, parlamento seçimleri ancak, tüm erkek yurttaşların parlamento seçimlerine katılması ile meşru hale gelir. Parlamento seçimlerinde tüm erkeklere oy hakkı talebinin yanında parlamento seçimlerinin yıllık veya iki yılda bir yapılmasını, eşit seçim bölgeleri ve tüm erkeklere oy hakkı talep etmişlerdir (Birch, 1972, s. 36). Bu görüşlerde, onay kavramının tüzel topluluklardan bireylere aktarılması ve sürekli yenilenmesi gereği talebi açık olarak kendini göstermektedir (Wood, Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2012, s. 258). Ayrıca “yoksulların-mülksüzlerin” temsil hakkıyla ilgili yapılan tartışmalar gelecek dönemlerin habercisi niteliğindedir.

Bu dönemde Whigler, Levellerlarınkinden daha gelişmiş bir siyasal temsil anlayışına sahiptirler. Whig görüşün özü şudur: Eğer parlamento sadece kralın gücünü teyit etmekten daha fazla olarak politik gücün merkezinde ise; parlamento üyeleri seçmenlerinin sadece bir agentesi değildir. Temsilciler, ulusal çıkarları belirlemede özgür olmak zorundadır (Birch, 1972, s. 38). Whig teorisine göre parlamento üyeleri seçilmiş temsilcilerdir ve ilk görevleri temsilcilerinin çıkarlarına katkıda bulunmak değil kendi

yargıları doğrultusunda tüm ulusun çıkarları için en iyisini yapmak olmalıdır (Birch, 1972, s. 40)³.

Tory görüşü Whiglerden farklı olarak temsilcilerin görevini, yerel çıkarların temsili ve belirli şikayetlerin onarılması üzerinden tanımlar. Ulusal çıkarların açıklanmasında esas sorumluluk Kral ve bakanlarına aittir. Tersine Whig sözcüleri parlamentonun bilinçli bir bütün olduğunu ve tüm ulusu temsil ettiklerini ve bölgesel çıkarlardan fazlasını temsil ettiklerini dile getirirler (Birch, 1972, s. 38).

İngiltere’de egemenliğin iki karşıt isteği temsil eden kral ve parlamento arasındaki ayrışma on altıncı yüzyıldan itibaren yaşanan kapitalist gelişmeyle birlikte, parlamenter egemenlik sürecini doğurmuştur. Bu başlıkta ele alınan temsil görüşleri, dönemin toplumsal ve sınıfsal gerçekliklerinin modern parlamento mücadelesi bağlamındaki karşıtlıklarını yansıtmaktadır. Bu gelişmelerden sonra parlamentoların Leveller taleplerinde ön plana çıkan erkeklere genel oy hakkı üzerinden şekillendiği aşamaya gelmesi için uzun bir süre geçmesi gerekmiştir.

Son olarak, altında yaşayacakları yasaların halkın iradesini yansıtması gerektiğini savunan ilk önemli düşünür olması bakımından Jean Jacques Rousseau’un temsil ile ilgili görüşlerine bakmak modern temsilin anlaşılması açısından önem arz eder. Hükümet kararlarının halkın isteğine göre alınması gerektiğini söyleyen ilk düşünürdür ve bu nedenle demokratik düşüncelerin babası olarak anılır. Rousseau’nun dönemi; siyaseti bölen feodal parçalanmışlığa, karşı kamusal ilkenin ön plana çıkarıldığı kralcı mutlakiyet dönemidir. “Kralcı mutlakiyetin temel savunularından biri, bütün ulusun genel iradesinin kralda cisimleştiği; iktidarda hak iddia eden diğerlerinin sadece “belirli” çıkarları temsil ettiği” (Wood, Eski Rejimler ve Modern Devletler Üzerine Tarihsel Bir Deneme, 2007, s. 56). Rousseau böyle bir ortamda Fransız mutlakiyetçiliğine karşı savaşım vererek Toplum Sözleşmesi’nin odağını oluşturan “genel irade teorisini” kurmuştur. “Bir araya gelen birçok insan kendilerini tek bir beden (bir bütün) olarak aldıkları sürece, tek bir iradeleri vardır ve bu irade bütünün korunmasına ve genel gönencin sağlanmasına

³ Whig geleneğinin devamcısı olan Edmund Burke’da ulusal çıkarların bir bütün olarak parlamentoda temsil edilmesi gerektiğinden bahseder. Edmund Burke’un parlamentonun rolü ile ilgili görüşleri sadece İngiliz politik sisteminin evrimi açısından değil, siyasal temsil anlayışı açısından da önemlidir. Temsil teorilerinin açıklandığı başlıkta Burke’un temsil anlayışından bahsedilecektir.

yöneliktir...Devletin bütün üyelerinin değişmez iradeleri genel iradedir; üyeler bu irade dolayısıyla hem yurttaşlardır hem de özgür". Bu tanıma göre genel irade, devletin ve dolayısıyla da, onunla özdeşleşen halkın iradesidir. Ancak genel irade bireysel iradelerin kaynaklansa da bu iradelere ayrı ve üstün bütüncül bir irade olarak, karşımıza çıkar (Ağaoğulları, Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği, 2010, s. 88). Ayrıca genel irade yurttaşın iradesi olarak tanımlanır. Yurttaş, kişisel iradeden farklı olarak, kendini bütünü ayrılmaz parçası olarak gören ve salt ortak iyiliğe yönelen bir kimsedir. Dolayısıyla küçük birleşmeler ve gruplaşmalar tarafından özel çıkarlara yönlendirilen dolayısıyla özel çıkarlardan başka düşüncesi olmayan insanların iradesi genel irade olamaz (Ağaoğulları, Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği, 2010, s. 88).

Egemenliği kayıtsız olarak halka veren Rousseau'nun savunduğu demokrasi de temsili değil, doğrudan demokrasidir ve Rousseau'ya göre temsilciler aracılığı ile temsil imkansızdır (Pıtkın, 2014, s. 201). Egemen kolektif bir varlık olmasından dolayı, ancak kendisi tarafından temsil edilebilir. Egemenlik başlıca genel iradede oluştuğu için, genel irade de kesinlikle temsil olunamaz. Rousseau Toplum Sözleşmesi'nde temsilin, yurttaşlığın ve demokratik sürecin doğasını değiştirmek zorunda olduğunu söyler. Temsilci eğer açık bir şekilde anlarsa, başka bir insanın çıkarlarını gözetir, fakat başka bir insanın isteklerini çok zor ifade eder. Bu sadece insanın kendisi tarafından dile getirilebilecek şeydir.

Rousseau'nun temsil hakkındaki yargıları bir yandan Leviathan'ın temsilciliğini yürütmeyi hedeflerken, diğer yandan "modern" halkın modern temsiline de karşı çıkmaktadır (Ağaoğulları, Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği, 2010, s. 88). Bu düşüncesinin altında, temsilci seçme düşüncesinin feodal sistemde ortaya çıktığı ve gerçekte bu düşünceye dayanılarak aristokratik egemenliklerin kurulduğunu gerekçesi yatmaktadır.

Ayrıca Rousseau'ya göre büyük ölçekli demokrasi, küçük ölçekli demokrasinin temsil potansiyellerinden yoksundur (Dahl, 1993, s. 275). Bu nedenle siyasal özgürlüğün sadece tüm yurttaşların rahatça bir araya gelebilecekleri kadar küçük şehirlerde gerçekleşebileceğini söyler (Birch, 1972, s. 35).

Sonuç olarak; feodal düzenden ve merkezi ulus devlette geçiş, ulusal parlamentolarla birlikte modern anlamını kazanan temsil ve temsili yönetim kavramlarının dönüşümüyle tamamlanmıştır. Ele alınan düşünürlerin temsil ile ilgili görüşleri ve temsil hareketleri, modern devletin içindeki dönüşüm dinamiklerini yansıtır. Tez açısından ise bu bölümde ele alınan görüşler siyasal partilerin içerisine doğduğu modern parlamenter temsil düşüncesinin temelini teşkil eder.

1.4. TEMSİL TEORİLERİ

Siyasi temsil kavramı, farklı çalışmalarda birbirinden son derece farklı yöntemlerle ve farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Kavramın genişliği Pollack vd. (Pollak, Batora , Mokre, Sigalas, & Slominsky, 2009) tarafından şu şekilde ifade edilir: “Temsil hakkındaki tartışmalar, kolay yatıştırılamayacak türden ideolojik tartışmaları içerir ve bundan dolayı, farklı tanımlar tarihsel ve siyasal açıdan spesifik olan bağlamlara yerleştirilmelidir”. Pollack vd’nin yaptığı çalışmada literatürdeki farklı temsil anlayışları şu şekilde özetlemiştir: anayasal (Sieyes 1789); gerçek (factual), zımni (virtual) ve geleneksel (Burke 1887); somut (substantial), betimleyici ve simgesel (Pitkin 1967); devredilen (delegated), mikrokozmetik ve seçimsel (Birch 1971); taahüt içeren, beklentisel, jiroskopik ve naip (surrogate) (Mansbridge 2003).

Temsil ile ilgili yapılan en önemli çalışmaların özetlendiği bu başlıklar, kuramsal başlık adı altında çok geniş bir araştırma alanı sunar. Ancak bu çalışmanın konusu bağlamında temsil kuramlarını bu denli ayrıntılandırmak mümkün değildir. Dolayısıyla, çalışmanın bu bölümünde siyasi temsil modelleri, literatürdeki en genel şekliyle incelenecektir. Bunun için, temel temsil teorilerini içermesi, teorilerin sınırlarını net bir şekilde çizmesi ve içeriğinin güncel olması nedeniyle, Heywood’un (Heywood, 2010) yaptığı temsil kavramsallaştırması esas alınarak bu başlıkta, dört temel temsil yaklaşımı: mütevellilik/vesayet, delegasyon, vekalet, benzeyiş modelleri olarak incelemiştir. Modern demokratik yaşantıyla birlikte değişen temsil biçimleriyle, yeni yeni temsil teorileri ortaya atılmıştır. Bu teorilerden en etkili olanı vekalet teorisi. Müteveli model

ve delege modeli, oy hakkı mücadeleleri ardından parlamentoların güçlenmeye başladığı erken dönemde ortaya atılan görüşlerdir ve modern siyasal partilerin ortaya çıkmasından önceki temsil ilişkilerini açıklarlar. Bu başlıkta söz konusu temsil teorileri incelenerek modern siyasal partilerde temsil anlayışının daha iyi kavranılması hedeflenmiştir. Ayrıca söz konusu modellerin temsilcinin neyi temsil ettiği ile ilgili verdikleri cevaplar (temsil edilen şeyin temsil edilenlerin görüşleri mi, onların çıkarları mı, bir toplumsal grubun temsili mi), tarihsel gelişim süreçleri bağlamında değerlendirilerek, modern siyasal temsil anlayışından olan farklılıkları ele alınmıştır.

1.4.1. Mütevelli Modelli

Mütevelli, bir başkasının sahip olduğu mülk ve onu ilgilendiren meselelerde kendisine resmi olarak sorumluluk yetkisi verilen kimsedir. Edmund Burke'un ünlü ve en fazla alıntılanan 1774 Bristol'de seçmenlerine yaptığı konuşmasında mütevellilik biçiminde temsil klasik ifadesini bulur (Heywood, 2010, s. 294):

Siz aslında bir üye seçiyorsunuz; ancak onu seçtiğinizde, o artık Bristol'ün değil, parlamentonun bir üyesidir... Temsilciniz sadece çalışmalarını için değil, kendi yargıları için de size karşı sorumludur; bunu sizin fikrinize kurban ederse size hizmet etmek yerine ihanet etmiş olur.

Bu konuşmada, Burke'un temsil anlayışını ulusal birlik düşüncesinden yola çıkarak geliştirdiği anlaşılır. Burke'ta temsil görevi ulusaldır. Dolayısıyla, Parlamentoda temsil, her bir temsilci tarafından bölgesel değil, (çıkarları ortak bir bütün olan) ulusun çıkarları adına gerçekleştirilir ve her üye ulusal menfaati ortaya çıkarıp kanunlaştırmakla görevlidir (Pıtkın, 2014, s. 167).

Burke temsilin temsil edilene danışmak ya da onların istediklerini yapmak olduğunu düşünmez; temsilci, söz konusu menfaatleri, menfaat sahibinden başka kişiler tarafından da saptanabilir ve nesnel algıladıkça, seçmenlerin menfaatlerini onların ne istediklerini sormasına gerek kalmadan ilerletmesi daha fazla mümkün olacaktır. Eğer halkın hakkında çok az bilgi sahibi olduğu "gerçek" bir menfaati varsa o zaman temsilci seçmenlerin isteklerine ters bile olsa bu menfaatlerin peşinden gitmekte görevlidir

(Pıtkın, 2014, s. 204). Burke'un görüşünde bir dikkat çeken husus da, temsilcinin ulusal menfaati ön plana çıkarabilmesi için doğuştan aristokrat olmak zorunda olmasıdır.

Mütevelli temsil profesyonel siyasetçileri eğitilmiş elit grubun bir üyesi oldukları sürece temsilci olarak tanımlar. Bu görüş sıradan insanların kendileri için neyin en iyisi olduğunu bilmediği görüşünden yola çıkar ve bilginin ve aklın toplum içinde eşit dağıtılmadığı yönündeki düşünceye dayanır (Heywood, 2010, s. 294).

Benzer bir görüş de, J. S. Mill tarafından "liberal temsil teorisi" olarak geliştirilmiştir. Mill belli bir eğitime ve diplomaya sahip olanlara dört veya beş oy, kalifiye ve yönetim kadrosunda olan işçilere iki veya üç oy, sıradan işçilere tek oy kullanma hakkının verildiği çoğul/çoklu oy kullanma sistemini savunmuştur (Heywood, 2010, s. 293). Mill hükümet ve toplum arasındaki menfaat uyumunun temsil yolu ile gerçekleştiğini, bunun da, temsilcilerin menfaatlerinin toplumun menfaatleri ile tanımlamasından geçtiğini söyler. Eğer yöneticiler toplumu yeteri kadar iyi tanıyorlarsa, toplumun menfaatini de o denli iyi bilirler ve bunu toplumla paylaşırlar (Pıtkın, 2014, s. 195).

1.4.2. Delege Modeli

Delege, kelimesi köken itibariyle "görevlendirerek gönderme" anlamına gelir ve devredilen yetkiler (delegated powers) önceleri resmi bir kurul ya da makamda iken, daha sonra ast bir kurul ya da makama geçirilen yetkiler olarak tanımlanır (Pıtkın, 2014, s. 130). Bu tanımdan hareketle delegeye kendi başına hareket etme yetkisi olmadan, verilen talimatları yerine getirmekle görevli kişidir diyebiliriz.

Delege modeli en iyi şekilde, hiçbiri kendi başına karar verme yetkisine sahip olmayan satış temsilcileri veya büyükelçileri örnek vererek açıklanır (Heywood, 2010, s. 294). Delagasyon biçiminde temsili savunanlar temsilcilerin temsil edilenlerin görüşlerine sıkı sıkıya bağlı olmasını sağlayan mekanizmaları desteklerler ve halkın temsilciler üzerinde daha güçlü denetimi olması gerektiğini savunurlar.

Bu görüş, Burke'un temsil görüşünün tam tersi olarak James Madison tarafından savunulmuştur. Burke'daki gayri şahsi olarak görülen çıkar kavramından söz edilirken, Madison kişisel çıkarlardan bahseder. Temsil kişilerin temsili haline gelmiştir, aynı zamanda menfaat anlayışında kişilerin menfaati söz konusudur. Madison'a göre menfaatler artık halkı meydana getiren net, kapsamlı, nesnel gruplaşmalar değildir, menfaat kişinin hissettiği bir şeydir. Bu nedenle de menfaatler büyük ölçüde öznel, değişken uyuşmalardır ve ulusun refahı ile çatışmaları muhtemeldir (Pıtkın, 2014, s. 186). Yasama üyelerinin bir ulusun temsilcileri olmak yerine seçmenlerin talimatlarını yerine getiren elçiler olarak hareket etmesi Burke'da kaçınılan durumdur.

Bu model; temsilcilerin seçmenlerin çıkarlarını yansıtılmaları nedeniyle çatışmacı bir ortamı tetikleyerek, ulusal bütünlüğü bozabileceği ve politikacıların seçilememeye ihtimalinin yarattığı baskıyla seçmenlerden gelen olumsuz istekleri yerine getirmeye zorlanabilecekleri nedeniyle, eleştirilmektedir.

1.4.3. Vekalet Modeli

Günümüzde ise temsilci adayları, artık çok ender durumlarda kişisel niteliklerine göre seçilirler. Artık aday özelliklerinden daha çok parti ile cisimleşen siyasal kimlik ön plandadır ve bu nedenle mensup oldukları partinin genel politikaları nedeniyle gerçekleşen temsilci seçimleri söz konusudur (Demirel & Durgun , s. 360).

Bu model, bir partinin bir seçimi kazanarak halkın vekaletini aldığı düşüncesine dayanır. Bu partiye, seçim kampanyası boyunca açıkladığı bütün siyasaları ve programları gerçekleştirme yetkisi verilir. Siyasal partilerin belirleyici siyasal aktörler olmasıyla birlikte, günümüzde vekalet modeli en yaygın kabul gören temsil anlayışı olmuştur.

Vekalet modelinde temsilin ortaya çıkardığı temel sorun olarak, siyasal partilerin temsilin temel aracı haline gelmesi sonucu, yurttaşların siyasete katılıma kapasitesinde düşmeye neden olması görülür. Bu durum "demokrasinin biçimsel formu" olarak adlandırılır. Halkın kendi hayatını biçimlendiren kararların oluşum sürecine katılma kapasitesi

düşerken (yani neyi ne kadar ve nasıl üretileceği ve nasıl paylaşılacağına yanıt verme kapasitesi düşerken), demokrasiden anlaşılan artık partilerin oy devşirebilme kapasitesi olmaktadır (Özdemir, 2014, s. 54,). Biçimsel demokrasilerde, siyasete girmek için gerekli hazırlıkların yapılması ve siyasetçilerin kamuya sunumunun yüksek miktarda sermayeyi harekete geçiremeyecek olan kesimler için son derece zordur Bu şekilde artık seçimler partiler/mallar arasında bir rekabet içerirken, oylar da istenilen hükümeti satın almak için kullanılan para metaya denk gelmektedir. Parti tercihi yapıldığında artık demokrasi işlevini yerine getirmiş hale gelir.

1.4.4. Benzerlik Modeli

Bu temsil teorisinde, temsili hükümetin tüm ulusun kompozisyonuna tamamen uyması gerekmektedir. Buna göre, bir meclis ulusal kompozisyona ne kadar benziyorsa (sosyal sınıf, cinsiyet, din, etnisite, yaş vb. açıdan), temsil işlevini o kadar iyi gerçekleştiriyordur (Örs, 2006). Bu şekilde, toplumunda içinde mevcut olan grupların büyüklüğüyle orantılı olacak şekilde, toplumun bir örneğini (mikrokozmosunu) oluşturacaktır. Buradan yola çıkarak bu temsil görüşü “mikrokosmik temsil” olarak da adlandırılır.

Bu temsil fikrinin daha çok sosyalist ve radikal fikirlere yakın olduğu düşünülür (Heywood, 2010, s. 297). Bunlar önemli kurumlar içerisinde işçi sınıfı kadınlar ve azınlıklar gibi grupların temsil edilmemesinin bu grupların çıkarlarını marjinalleşmesine yol açacağını veya gözardı edileceğini düşünür.

Ayrıyeten, bazı temel çıkarların mutlaka temsil edilmesi gerektiğini öneren korporatif devlet anlayışı bu temsil anlayışına yaklaşmaktadır. Korporatif anlayışta, siyasal sistemde başlıca meslek gruplarının temsil edilmesi ile, temsil işlevi yerine getirilmiş olur (Turan, 1986, s. 172).

1.5. SİYASAL PARTİ KAVRAMI

Siyasal partinin kavramsal çerçevesini çizmek, öncelikle, teknik olarak siyasal parti kuramına giriş yapmak açısından önemlidir. Ayrıca modern parlamentolarla birlikte siyasal temsil siyasal partiler üzerinden şekillenmiştir. Siyasal temsil aracı olan siyasal parti kavramını açıklarken siyasal partinin tarihsel gelişim süreci içerisinde nasıl şekillendiği ve diğer dernek, birlik, hizip ve benzeri gruplardan tarihsel süreçte nasıl farklılaştığını görmek açısından da pratik öneme sahiptir. Açıklanan bu nedenlerle, bölümde siyasal parti kuramına giriş niteliğinde, siyasal parti kavramı ele alınacaktır.

Ana akım siyaset biliminde, siyasi parti nedir? sorusuna birden ziyade söylem içerisinden çeşitli cevaplar üretilmiştir. Bu sebepten ötürü ortaklaşmış, ve herkes tarafından kabul gören bir tanımdan söz etmek neredeyse mümkün değildir (Özbudun, 1977, s. 4).

Farklı tanımlar farklı kriterlerle ele alınabilir. Ancak önce, modern siyasal partinin ortaya çıkış sürecindeki tanımları ile, daha yakın tarihli tanımları kıyaslamak modern siyasal partinin ortaya çıkış sürecine giriş yapmak açısından yararlı olacaktır. Şimdiye kadar yapılmış siyasi parti tanımlarına dönem itibariyle baktığımızda, on sekizinci yüzyılın sonlarında Edmund Burke partiyi; "üzerinde mutabık kaldıkları belirli bazı ilkeler etrafında birleşmiş insanlar yapısı" olarak (Heywood, 2010, s. 321); Benjamin Constant ise: "Aynı siyasal görüşlere sahip kişilerin meydana getirdiği birlikler" şeklinde tanımlamıştır (Payaslıoğlu, 1952, s. 11). Yirminci yüzyıl başlarında Kelsen tarafından yapılan siyasal parti tanımı ise şu şekildedir; "Aynı fikirlere sahip kimselerin, kamu işlerini yürütülmesini tam olarak ele almasını sağlayacak kuruluşlardır" (Kelsen, 1938). Bu tanımlar birbirlerine çok benzeyen, oldukça geniş kapsamlı tanımlardır. Modern parti tanımını içine alabildikleri gibi, antik çağ siyasal hizipleri bu tanımlar içine kolaylıkla yerleşebilir (Payaslıoğlu, 1952, s. 10).

Ana akım literatürde yapılan, daha yeni tarihli incelemelerin pek çoğunda bir genelleme ölçüsü olarak kullanılmış olan (Tunaya, 1982, s. 246). Amerikan siyaset bilimcileri J. La Palombara ve M. Wiener'in tanımına göre ise siyasal parti; "merkezi ve yerel düzeyde kurumsallaşmış, siyasal iktidarı elde etmeyi ve kullanmayı amaçlayan ve bunun için de halkın desteğini sağlamaya çalışan süreklilik arz eden kuruluşlar" olarak tanımlanmıştır.

Buna göre siyasal parti dört ögeye dayanmalıdır. 1- Merkezdeki yöneticilerin yaşamlarını aşan sürekli bir örgütün varlığı, 2-Tüm ülke örgütü ile düzenli ve çeşitli ilişkiler kurabilecek yerel örgüt ağının varlığı, 3- İktidarı bilinçli olarak kullanma isteği, 4- Seçimle ya da başka yollardan halkın desteğini sağlamak.

Duverger⁴ de, erken dönemde yapılan tanımlarda, eksik olanın, siyasi parti teşkilatlarına duyulan gereksinim olduğunu söylemiştir (Duverger, 1970, s. 6-7). Ona göre modern siyasal partiyi, daha önceki siyasal parti benzeri oluşumlardan ayıran unsurlar, kurumsallık ve iç işleyiş bütünlüğüdür. Duvergere göre, modern siyasal partilerin ortaya çıkışı genel oy hakkının kazanılması ile mümkün olmuştur. Bu süreçte, oy hakkının genişletilmesi ile, yeni seçmenlerin güvenini kazanabilecek aktif seçim komiteleri kurulmasının kaçınılmaz hale gelmiştir. Çünkü aksi halde seçmenlerin oylarının zorunlu olarak, az da olsa tanıdıkları yegane adaylar olan geleneksel sosyal elitlere gidecektir. Bu nedenle tarihsel açıdan parti teşkilatının modern partinin en temel unsurlarından olduğu görüşündedir. Dikkat edilirse, şu ana kadar yapılan tanımlarda temsil kurumu öne çıkmamıştır. Temsil kurumu dikkate alındığında, yirminci yüzyıl siyasal partilerinin, toplumun belirli kitle ideolojileriyle kendi alt bütünlüğünü sağlamış olan belirli kısımlarına hitap ettiği; dolayısıyla temsil farklı toplumsal gruplarla bağlantılı olarak gerçekleştiği görülür.

Karşılaştırmalı incelemelere bakıldığında partinin ne olduğu ile ilgili ortaklaşılan noktaları Özbudun (Özbudun, 1977, s. 1-5) üç ana başlıkta toplar. Özbudun; ilk olarak tek partinin, parti sayılıp sayılmayacağı konusunda yapılan tartışmayı, ikinci olarak örgüt veya yapı sorunundan kaynaklı yaşanan tanım farklılığını, üçüncü olarak da siyasi partinin fonksiyonu ile ilgili tartışmaları ele alarak, bu tartışmaları ana akım kuram içerisinde ilerleyerek sadeleştirmiştir.

Tek partinin parti sayılıp sayılmayacağı sorusu; otoriter tek parti rejimlerindeki resmi partinin; partiler arası meşru mücadelenin bulunduğu rejimlerdeki partilerle aynı özellikler sergileyip sergilemediği sorusu üzerine şekillenmiştir (Sarıbay, 1992, s. 105).

---

⁴ Ostrogorski ile Michels ile başlayan karşılaştırmalı siyasal partiler incelemeleri Duverger'in 1951'de yazmış olduğu Siyasal Partiler ile yeni boyut kazanmış ve karşılaştırmalı metot gerçek anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Bu nedenle siyasal partiler alanın başlıca klasik kitabı niteliğindedir. Kitapta partilerin yapısı ana bölümden birini oluşturur.

Tek parti sistemlerinde devlet iktidarı devamlı olarak tek partinin elindedir. Bu partiler sıkı teşkilatlanmış ve kamu işlerinin yürütülmesinde büyük rol oynayan partilerdir ve parti politikası geniş ölçüde liderlere bağlıdır. Tezat olarak, genel itibariyle tek partili rejimlerde de seçim yapılır, yani başka partiler de olabilir; ancak yapılan seçimi serbest seçim olarak nitelendirmek mümkün değildir. Yani koşullar gereği diğer partiye oy verebilme imkanı neredeyse yoktur (Payaslıoğlu, 1952, s. 61). Tek parti, siyasal mücadelenin bulunmamasından kaynaklı siyasal parti olarak kabul edilmez. Bu konuyla ilgili Neumann ve Sartori (Sartori, *Parties and Party Systems a Framework for Analysis*, 2005) de, semantik yorumla tek partinin siyasal parti kabul edilemeyeceğini söylerler. Bu görüş; "parti" kelimesinin "parça" anlamına gelmesinden hareketle, diğer partilerin varlığı sayesinde bir bütünün oluşabileceği söyler. Bu tanıma göre, hiçbir parti kamuoyunu tek başına temsil edemez. Siyasal mücadele ve farklılık yoksa, partilerin en önemli fonksiyonu olan kamuoyunun (çünkü siyasal partilerin toplamı kamu oyuna denk gelir) temsilinin mümkün olmadığını savunur. Dolayısıyla tek partiden oluşan parlamentoyu milletin temsilcisi saymak bu görüşe göre mümkün değildir.

Örgüt yapı sorunundan kaynaklanan siyasi parti tanımı, başlangıçta belirttiğimiz dönemsel ayrışmanın bir devamı sayılır. Siyaset bilimcilerinin çoğunluğu bir siyasal gruplaşmanın parti sayılabilmesi için, az çok sürekli ve istikrarlı nitelikte bir örgüte sahip olması gerektiğini ileri sürer. Bu görüşe göre, örgüt kavramı ile, parti topluluğunu meydana getiren bireyler arasındaki karşılıklı ilişkilerin belirli yerleşik kalıplara göre yürütülmesi, iş bölümü, rol farklılaşmasının ortaya çıkması, her parti biriminin merkez organlar ile düzenli ilişki içinde olması, örgütte parti liderinin ömrüyle sınırlı olmayan bir sürekliliğin mevcut olması gerekir (Özbudun, 1977, s. 2-3). Weber'de siyasal partinin, yalnızca bir örgüt içinde ve yalnızca bir örgütün denetlemesi konusunda bir kavga söz konusu olduğunda var olabileceğini söylemektedir (Weber M. , 2012, s. 428).

Siyasal partinin tanımında farklılığa yol açan tartışmalı konulardan biri de, siyasi partinin fonksiyonlarının ne olduğu ile ilgilidir. Siyasal partiyi işlevleri üzerinden tanımlayan yazarlar, daha çok siyasal partileri menfaat ve baskı grupları gibi oluşumlardan ayırtırmaya odaklanmışlardır ve bu dolayısıyla daha çok siyasal partinin devlet sisteminin işleyişi ile ilgili fonksiyonlarını belirleyici kabul ederler. Bu yazarlara göre; siyasi partiler devlet yönetimi makamlarına kendi temsilcilerini getirmek ve böylece

devlet politikasını kendi görüşlerine uygun saptayıp, yürütmek amacı güden kuruluşlardır. Örneğin Epstein bu doğrultuda, "belli bir etiket altında devlet yöneticilerini seçtirmeye çalışan her grubu, ne kadar gevşek biçimde örgütlenmiş olursa" olsun siyasal parti olarak görmek gerektiğini savunur (Sarıbay, 1992, s. 107). Aynı şekilde Janda, siyasal partileri: "Bilinen temsilcilerini devlet makamına yerleştirme amacı güden örgütler" olarak tanımlamış ve çıkar grupları gibi organizasyonları siyasal parti kapsamı dışında bıraktıklarını vurgulamıştır (Janda, 1970).

Ana akım içerisinde siyasal partiyi farklı perspektiften değerlendiren bir dikkat çekici tartışma da, yasallık çerçevesinde dönmektedir. Resmen yasaklanmış olan ancak iktidarı elde etmek için mücadele eden gruplara siyasal parti denilebilir mi; yoksa siyasal parti ancak yasal gruplarla mı sınırlıdır? Bu soruya olumsuz cevap veren görüş, bu tarz gizli örgütlerin partiden çok "cunta" ya da "gizli örgüt" olarak adlandırılabilceğini savunur (Sarıbay, 1992, s. 105). Janda ise siyasal partiyi sınıflandırırken legal ve illegal parti ayrımına giderek, illegal faaliyet yürüten ve kendisine "parti" diyen oluşumları da, siyasal parti olarak tanımlamıştır Burada kriter "siyasal iktidarı ele geçirme amacı"dır, siyasal iktidarı ele geçirme amacı taşımayan illegal oluşumların, siyasal parti sayılamayacağını belirtir (Janda, 1970, s. 83-84).

Bu tartışmalar çerçevesinde genel tanım vermek her ne kadar güç olsa da, siyasal partiler için; "bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlardır" demek toparlayıcı olabilir. Ana akım siyasal parti kuramında, siyasal partiden söz edebilmek için; siyasal iktidarı ele geçirmek veya onu başka partilerle paylaşma amacına sahip olmak, önemli kriterler olarak karşımıza çıkar. Bu unsur, siyasal partileri diğer sosyal gruplardan, özellikle siyasal iktidarın kullanılmasını etkilemeye çalışan baskı gruplarından ayırt eder (Kapani, 2010, s. 176).

Siyasi iktidarın özgün yanı, (söz konusu grup talepleriyle) çelişki halinde kendini diretebilme kapasitesindedir. Bu nedenle de siyasal iktidar, siyasal uzam içerisinde yapılan düzenlemelerin en üst kaynağını oluşturur (Özdemir, 2014, s. 67). Siyasal iktidarın kullanılmasını mümkün kılan pozisyonlar olağan koşullar altında siyasal partiler aracılığıyla doldurulduğunda, iktidar sınırı da anayasanın belirlediği ilkeler ile (aynı zamanda ombustman, Sayıştay, basın yayın gibi pek çok kuruluş ile de) sınırlıdır. Bu

sınırlamalar da siyasal iktidarı ele geçiren siyasal partilerin olağan koşullardaki hareket alanını belirlemektedir. Bu nedenle siyasal iktidarı elde etmek ve onu kullanmakta amacıyla olan partilerin iktidar sınırları da bu ilkeler tarafından sınırlanmaktadır.

1.6. SİYASAL PARTİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Tunaya'nın ifadesiyle: "Her siyasal kurum gibi, siyasal partinin de bir tarihsel gelişmeye bağlanması gereklidir" (Tunaya, 1982, s. 256). Tarihsel gerekliliği kavranmadan, siyasal partinin tam olarak anlaşılması mümkün değildir. Bu noktadan hareketle bu başlıkta; siyasal partinin, işlevlerinin ve tarihsel misyonunu ne olduğunu anlamak için, siyasal partinin ortaya çıkış süreci incelenecektir.

Sartori "Parties and Party Systems" kitabında siyasal parti kavramına, "parti" kelimesinin "grup, parça, bölüm" (Sartori, Parties and Party Systems a Framework for Analysis, 2005, s. 3) anlamına geldiğini belirterek giriş yapar. Yapılan bu semantik yorum partileşme olayının zamanımıza özgü olmadığını anlamada işimizi kolaylaştırmıştır. İnsan topluluklarında her zaman fikir ayrılıkları ve çıkar farklılıkları temelinde gruplaşmalar olmuştur. Siyasal parti en temelde bir gruplaşma olayı olarak kabul ediliyorsa ve bu gruplaşma da iktidarların ortaya çıkışıyla her toplumda mevcutsa, "hangi tarihsel motivasyonla modern partiler ortaya çıkmıştır?" sorusuna cevap vermek durumunda kalırız.

Siyasal partilerin demokrasi tarihinde ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili farklı görüşler vardır. Bazıları siyasal partilerin antik Atina'da, sosyal statü, yerellik, meslek, lider gibi benzer kriterlere dayanarak oluşan farklı grupların, büyük halk meclislerinde aktif olarak yaptıkları tartışmalar ve fikir alışverişlerinde ortaya çıktığını savunur (Tunaya, 1982, s. 256). Bazıları ise parti oluşumunu, İtalyan şehir devletlerindeki Guelphs ve Ghibellines mücadelesinde veya Protestanlar ve Katolikler arasındaki ayrışmada olduğu gibi, tarihsel süreçte karşıt grupların uzun süreli partizan çatışmaları ve siyasal gücü ele geçirme mücadelesinde görür (Daalder, 2001, s. 40).

Daha katı bir tanımın yapılması gerektiğini savunanlar, erken dönem gruplaşmalarının parti olarak kabul etmezler. Duverger gerçek partilerin on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren tarih sahnesine çıktığını belirtir (Duverger, 1970, s. 1). Yüzyıl gibi kısa sayılabilecek bir süre içerisinde, dünyanın büyük kesiminde partisiz bir sistemden partiler rejimine geçilmiş olmasını açıklayan partilerin doğuş teorilerini LaPalombara ve Weiner üç grupta toplamıştır (Özbudun, 1977, s. 19). Bu teoriler; kuramsal teoriler, modernleşme teorileri ve kriz (ya da tarihsel durum teorileridir).

Kuramsal teoriye göre siyasal partiler endüstri devrimi ile birlikte, oy hakkının genişletilmesi ve anayasal hükümetlerin ortaya çıkma sürecinde anlaşılabilir fenomenlerdir (Teziç, Siyasal Partiler- Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler, 1986, s. 16). Duverger'in görüşleri bu teori içerisinde yer almaktadır. Partilerin gelişimi demokrasinin ve oy hakkının gelişimine bağlı görülmektedir. Oy hakkının genişletilmesi ile, seçimlerin daha örgütlü olarak yürütülmesi zorunluluğu doğmuş, adayların seçilmesini amaçlayan aynı görüş ve çıkar birliği içinde çalışma yürütecek komiteler siyasal partinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Duverger, 1970, s. 2). Bu süreçte karşımıza iki önemli siyasal nüve çıkar. Bunlar parlamento grupları ve seçim komiteleridir (Payaslıoğlu, 1952, s. 40).

Parlamento grupları parlamentoda, aynı siyasal amaçlarla bir araya gelerek birlikte hareket eden milletvekillerinin meydana getirdiği topluluklardır. Siyasal partiler kurumsallaşmadan önce bu grupların herhangi bir düzenliliği, geleneği, doktrini yoktur; aynı zamanda seçmenle bir bağı da yoktur. Oy hakkının genişlemesiyle, seçmen kitleleri ile kurulması gereken siyasal bağ, parlamento gruplarının zamanla teşkilatlanması ve bir disiplin içinde hareket etme ihtiyacını doğurarak zamanla, parti teşkilatı nüveleri, parlamento içerisinde şekillenmiştir⁵ (Payaslıoğlu, 1952, s. 40).

Seçim komiteleri de genişleyen seçmen kitlelerine, seçmen kitleleri ulaşmak ve adayları tanıtarak seçilme kapasitenin artışı sağlamak üzerinden şekillenmiştir. Genel olarak

---

⁵ Duverger genel itibariyle partilerin doğuşunu parlamento gruplarının ve seçim komitelerinin doğuşuna bağlar. Bazı partilerin ise bir sapma göstererek, seçim ve parlamento çevresinde oluşmuşlardır der. Buradan hareketle Duverger partileri doğuşuna göre “parlamentoda doğan partiler“ ve “parlamento dışından doğan partiler” olarak ele almıştır. Ortaya çıkan bu partilerin de kökenleri ne olursa olsun birbirinden çok farklı olacağını belirtmiştir (Duverger, 1970, s. 4-8).

tüm ülkeye yayılan siyasal örgütlenme ihtiyacının devamlılığı, siyasal partinin kurumsallaşmasında önemli bir etken olmuştur.

19.yüzyılın ortalarına gelindiğinde, pek çok ülkede fikir akımları, halk klüpleri, felsefi dernek ve parlamento grupları gibi siyasal amaçlı birlikler olmasına rağmen, kelimenin bugünkü anlamıyla siyasal partinin varlığından söz edilemez (Duverger, 1970, s. 1). Bugünkü anlamda siyasal partilerin ortaya çıkışı, bu tarz siyasi parti nüvelerinin on dokuzuncu yüzyılda genel oy hakkının kazanılması sürecinde, siyasal partilere dönüşmesi ile hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir.

Sosyal modernleşme teorisine göre ise siyasal partilerin doğuşu sosyal modernleşmenin bir sonucu olarak ele alınmıştır. Buna göre, belli ölçüde modernleşme düzeyine ulaşmamış geleneksel toplumlarda, partilerin ortaya çıkmasının beklenemez. Modern devletin ekonomik ve sosyal hayata artan ölçüde müdahalesi, sosyal grupları ya bu müdahaleleri önlemek ya da bunları kendi çıkarlarına uygun yönlere yönlendirmek amacıyla siyasal planda örgütlenmeye teşvik eder (Özbudun, 1977, s. 21). Bu görüşe göre sanayileşme, kentleşme, ulaşım ve haberleşmenin yaygınlaşması, okur yazarlığın artması, kültürün laikleşmesi, kişi başına düşen milli gelirin artması gibi değişimleri kapsayan modernleşme, sosyal grupların siyasal planda örgütlenerek iktidara ağırlıklarını koyma çabalarına yol açar. Bu şekilde modernleşme siyasal katılmayı, siyasal katılma da siyasal örgütlenmeyi geliştirir (Kapani, 2010, s. 179).

Üçüncü olarak tarihsel krizlerin siyasal partilerin doğuşu ve sonraki gelişiminde belirleyici etken olduğu ileri sürülmüştür. Kriz teorisinde partiler yönünden meşruluk, bütünleşme ve katılım krizlerinin belirleyici olduğu dile getirilir. Meşruluk krizinde toplumun kim tarafından ve nasıl yönetileceği konusundaki sosyal oydaşmanın bazılması söz konusudur. Tarihsel bakımdan en önemli meşruluk krizi de monarşik egemenlik ve halk egemenliği çatışması olarak görülür (Özbudun, 1977, s. 24). Bütünleşme krizi, çeşitli etnik ve dini gruplarından ulusal bir devlet yaratma çabasına tekabül eder. Burada çeşitli azınlık gruplarının kendi kültürel özelliklerini korumak amacıyla partileşmeleri söz konusudur. Dil, din veya ırk açısından türdeş olmayan toplumlarda bu çeşit partilerin daha fazla görülmesi söz konusudur. Meşruluk ve bütünleşme krizleri siyasal partilerin ortaya çıkış süreçleri açısından ilişkili süreçlerdir (Özbudun, 1977, s. 26).

Ayrıca kriz teorisinde; modern siyasal partilerin pek çoğunun siyasal sistemde etkin bir rolden yoksun bulunan grupların, sistemin sistemin işleyişinde söz sahibi olma çabasıyla doğduğu ileri sürülür. Bu da siyasal katılım krizinin siyasal partiler açısından sonucudur. Toplumu sarsan büyük kriz durumları (savaş, devrim, ekonomik bunalım gibi) siyasal partilerin kuruluşunda rol oynayan başlıca etkenler arasındadır. Bu duruma örnek olarak da, yirminci yüzyılda emperyalizme ve sömürgeciliğe karşı bağımsızlık mücadelesi veren ülkelerin birçoğunda bu savaşları başlatan ve yürüten örgütlerin genellikle bir siyasal parti oluşu verilmiştir (Kapani, 2010, s. 179).

1.6.1 Amerika Birleşik Devletleri'nde ve İngiltere'de İlk Siyasal Partiler

Siyasal partilerin ortaya çıkışı, çoğunlukla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere'deki gelişme süreçleri ele alınarak anlatılır. Bunun nedeni, iki ülkenin de kendine özgü kapitalist gelişim süreci içinde ilk defa genel oy hakkının elde edildiği ve çağdaş anlamda ilk siyasal partilerin oluştuğu ülkeler olmasıdır. Kısaca bu ülkelerde hangi dinamiklerle siyasal partinin ortaya çıktığını görmek siyasal partiyi anlamak açısından aydınlatıcı olacaktır.

ABD'de, kapitalizm eşitsiz bileşik gelişim göstermiş⁶ ve feodalizm aşamasını tamamen atlayarak gelişmiştir (Harman C. , 2015, s. 266). Avrupa'da gelişimi yüzyıllar süren

---

⁶ Troçki eşitsiz bileşik gelişme yasasını şu şekilde açıklar: “ Kapitalizm, her biri kendi muazzam iç çelişkilerin yaşayan insanlığın çeşitli parçalarını farklı gelişim aşamalarında yakalar. Ulaşılan düzeylerin aşırı çeşitliliği ve çeşitli çağlar boyunca insanlığın farklı parçalarının gelişim hızlarının olağanüstü eşitsizliği, kapitalizmin kalkış noktası olarak hizmet görür. Kapitalizm kendisine miras kalmış eşitsizliği kendi araç ve yöntemlerini yürürlüğe koymak suretiyle parçalayıp değişikliğe uğratarak onun üzerinde ancak tedricen hakimiyet kazanır. Kendinden önceki ekonomik sistemlerin aksine, kapitalizm doğası gereği ve sürekli olarak ekonomik yayılmaya, yeni topraklara sızmaya, ekonomik farklılıkların üstesinden gelmeye kendi yağında kavruken yerel ve ulusal ekonomilerin bir karşılıklı mali ilişkiler sistemine dönüştürülmesine gayret eder. Böylelikle onların birbirine yaklaşmalarına neden olur ve en ileri en gelişmiş ülkelerin ekonomik kültürel düzeylerini eşitler. Bu ana süreç olmaksızın, önce Avrupa ile İngiltere'nin ve daha sonra Amerika ile Avrupa'nın görece eşit düzeye gelmesini; sömürgelerin sanayileşmesini, Hindistan ile İngiltere arasında kapanan aralığı ve Komünist Enternasyonal'in yalnız programının değil, aynı zamanda tüm varlığının üzerine dayandığı sayısız süreçlerden çıkan tüm sonuçları kavramak imkansız olurdu” (Troçki, Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal, 2000, s. 22-23).

parlamento, burada temsili bir kurum olarak on sekizinci yüzyılın sonunda ortaya çıkmış ve genişletilmiş oy hakkı çok geçmeden yasallaşmıştır.

1787 tarihli Federal Anayasa Fedaralistler ve Anti-Fedaralistler arasındaki mücadele, ABD'deki ana iki partinin doğuşuna yol açan temel etkidir (Teziç, Anayasa Hukuku, 2005, s. 312). Bu dönemde bölgesel ve lokal çapta seçmenleri organize eden bu iki görüş taraftarları, görece daha gevşek örgütler olarak çalışmalar yapmışlar ve her dört yılda bir başkanlık seçimleri için biraraya gelmişlerdir. Bu dönemde nadiren sürekli ulusal organizasyonları vardır (Daalder, 2001, s. 42).

Kısaca ABD'de bu iki siyasal partinin ortaya çıkış koşullarına baktığımızda, Britanya yönetimine karşı yapılan devrim sonucu oluşan, farklı iki iktisadi örgütlenme biçiminin belirleyici olduğu görülür. Savaş sonrası Kuzeyde, küçük çiftçilerin, zanaatçıların, küçük atölyelerdeki ücretli işçilerin "özgür iş gücü" hakim iken, Güney köle çalıştıran plantasyon sahiplerinin egemenliği altındadır. İki bölge arasındaki bu çelişki, dönemin siyasal mücadelesine yön vermiştir (Harman C. , 2015, s. 338-342). Kölelik savunucuları ile özgür işgücü savunucusu göçmenler arasındaki çekişme, Demokrat Parti ve Cumhuriyetçi Parti ayrılığına yol açmıştır (Berkes, 1946, s. 79). ABD'de yaşanan ve ilk siyasal parti olarak literatürde genel kabul gören bu partiler (Duverger, 1970, s. 1) ABD'nin kendine özgü gelişim koşullarında, görünürde köle karşıtlığı üzerinden, gerçekte ise sınıf esasına göre şekillenmiştir. Büyük iş çevrelerinin bir kesiminin, çiftçilerin, zanaatkarların ve işçilerin batıdaki toprakları özgür işgüne açmak istemeleri ile Güneyli toprak sahiplerinin topraklarını genişletme mücadelesi, siyasal alanda bu partilerin ortaya çıkma zemini olmuştur.

Her ülkenin tarihsel deneyimi birbirinden oldukça farklıdır. Ancak İngiltere kapitalizmin ilk ortaya çıktığı ülke olmasından kaynaklı ve mutlak monarşiden klasik demokrasiye geçişin tipik biçimiyle gözlemlendiği aşamalardan geçmesi itibarıyla (Gözler, İngiltere'de Parlamento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı: Mali Hukukun Anayasa Hukukuna Etkisi Üzerine Bir Deneme, 2009) tarihsel anlatıda dikkat çekici bir ülkedir.

İngiltere'de klasik demoktik sistem, giderek temsil niteliğini genişleten ve kralın yetkilerini sınırlayan bir parlamentoya, süreklilik kazandırma yolunda verilen uzun soluklu mücadelelerin sonucunda kurulmuştur (Sencer, 1990). Parlamento, özellikle

vergi alma konusunda kralı kendisine bağımlı kılması ile birlikte güçlenmiştir, kapitalizmin gelişme döneminde ise eski düzenin siyasal yapıları karşısında yeni ekonomik ve siyasal düzenin temsili kurumu biçimini almıştır (Akbulut, 2003).

17. yüzyılda İngiltere'de parlamento'da siyasal parti nüvesi olarak adlandırılabilir iki ana siyasal gruplaşma söz konusudur: Tory ve Whig'ler. Bu iki grup kral ve parlamentonun yetki sınırları, din ve devlet ilişkileri gibi konularda ayrışmaktaydılar (Berkes, 1946, s. 25). Ancak Kral 2. James'in parlamentoyu tehdit eden politikalarına karşı birlikte hareket ederek 1688 "Haklar Beyannamesi" ni ilan ettirmişlerdir. Bu belge ile Tory ve Whigler İngiliz Devletinin meşruti bir krallık olması üzerinde anlaşmışlardır.

Bu dönemde İngiltere'de seçme hakkına sadece büyük toprak sahiplerinin ve şehir tüccarlarının seçtikleri kimseler sahiptir. Yavaş yavaş gelişmeye başlayan sanayi sermayedarları bile 1832 Reformu ile bu hakkı kazanmışlardır.

Kapitalizmin anayurdu olarak nitelenen İngiltere'de sendikaların oluşmaya başlaması 1752 gibi erken bir tarihe kadar gider. Bu öncü sendikalar esas olarak vasıflı işçi gruplaşmalarıdır ve sert örgütlenme karşıtı yasalarla, çoğunlukla illegal bir konumda bulundular (Foster, 2011, s. 34). 1824'te örgütlenmeye engel olan yasaların kısmen ilga edilmesi, o güne kadar "dostluk dernekleri" kılığında gizlenen çok sayıda sendikaların açığa çıkmasını sağlamıştır. Bu süreç 1837'de, bir yıl önce kurulmuş olan Londra Derneği'nin inisiyatifiyle büyük bir hareketin ortaya çıkışına evrilmiştir. "Çartizm" olarak adlandırılan bu hareketin talepleri, kendi öncellerinden farklı olarak yalnızca çalışma koşulları ve ücretlerle sınırlı değildir. Bu hareket sınıf temsili mücadelesinde daha yüksek bir aşamayı ifade eder. Çartizm, sendikaların tümünü içermese de büyük çoğunluğunun desteğini alan, aynı zamanda küçük burjuvazinin de geniş kesimlerini içine çeken yaygın bir siyasal harekete dönüşmüştür. Bu hareketin talepleri: Eşit seçim bölgeleri, milletvekili seçilme hakkı için mülkiyet koşulunun kaldırılması, bütün yetişkin erkekler için oy hakkı, parlamento seçimlerinin her yıl yapılması, gizli oy ve milletvekillerine ücret ödenmesi'dir. Talepler çok masum görünse de, burjuvazi ile olan açık bir savaş ilanı olmuştur. İlk büyük çarpışma, 1842'de, Parlamento'nun "Altı Madde" için 3.317.700 imza taşıyan büyük bir toplu dilekçeyi reddetmesiyle yaşanmıştır. İşçiler birçok yerde greve giderek ayaklanmışlardır. Ancak büyük kitleleri kucaklamasına rağmen

hareket yenilmiştir. Ancak etkisi zayıflasa da, hareket 1848 devrimlerinde Marksizminden etkilenmiştir ve etkisi uzun yıllar boyunca sürmüştür.

1.7. SİYASAL PARTİNİN FONKSİYONLARI

Ana akım sosyal bilimler siyasal partilerin modern demokrasinin yürütülmesi için parlamento, yürütme ve seçim sistemi kadar, gerekli olduğu görüşündedir. Bu nedenle modern demokrasilerde siyasal partilerin sahip olduğu fonksiyonların incelenmesi siyasal partinin ne olduğunun kavranması sağlar. Aynı zamanda, bu fonksiyonlar, siyasal partilerin diğer politik yapılardan da ayırt edilmesini için ayırım kriteri taşırlar (King, 1998, s. 112). Dolayısıyla siyasal partinin fonksiyonları belirlenmeden “siyasal parti nedir?” sorusuna cevap vermek mümkün değildir. Diğer yandan, siyasal partilerin üstlendikleri yapısal fonksiyonlar da, siyasal sistemin anlaşılmasına katkıda bulunur.

Ana akım literatürde siyasal partinin fonksiyonlarına baktığımızda, hemen her çalışmada karşımıza çıkan beş başlıktan söz edebiliriz (Daalder, 2001, s. 40). Bunlar: 1- Siyasal partilerin temsil fonksiyonu, 2-Siyasal liderlerin yetişmesini sağlama fonksiyonu, 3- Demokratik sürecin işletilmesi fonksiyonu, 4-Siyasal kültürün oluşturulması fonksiyonu.

Bunlardan birincisi, temel olarak; "partilerin seçmenleri ve üyelerinin görüşlerine karşılık verebilme ve ifade edebilme kapasitesi" olarak tanımlanan "temsil" fonksiyonudur (Heywood, 2010, s. 325). Ancak ana akım sosyal bilimler, siyasal partilerin seçmenin temsilini istediği hususların sınırlı olduğunu görmezden gelmektedir. Örneğin bir “köpekseverler partisi” kurulmaz. Ana akım kuram sessiz kalsa da, partiler toplumsal bölüşüm ekseninde biçimlenmektedirler.

Günümüzde siyasi partilerin bu fonksiyonu, siyasal katılmanın başlıca kanalını oluşturmaktadır. Toplumdaki istek ve beklentilerin muhatabı siyasi partilerdir. Bu nedenle ana akım söylemde siyasi partilerin, halk kitleleri ile iktidar arasında aracı bir role sahip olduğu kabul edilir.

İkinci olarak siyasal partiler, siyasi liderlerin yetişme sahasıdır. Bütün modern siyasal sistemlerde, politik kadrolar ve liderler genellikle partiler içinden çıkar. Siyasal partiler siyasetle daha yakından ilgilenen kadroların toparlanmasını ve yetiştirilmesini sağlayarak siyasal sistemin işlemesine katkıda bulunur (Turan, 1986, s. 102). Yerel ve merkezi yönetimi yerine getirecek kadrolar siyasi partiler içerisinde çıkar (Dursun, 2016, s. 341). Siyasal partilerin bulunmadığı ya da zayıf olduğu ülkelerde, liderler geleneksel elitler içinden (feodal aileler, dinsel kuruluşlar gibi) veya silahlı kuvvetler içinden çıkmıştır (Kapani, 2010, s. 183). Bu fonksiyon ana akım literatürde bazı yazarlar tarafından, siyasal liderlerin bir seçkinler sınıfını olan “yönetici elitleri” oluşturma fonksiyonu olarak da karşımıza çıkar, ancak bu görüş eleştirilmiştir. Bu fonksiyon aynı zamanda, istenmeyen grupların temsilci, lider bulmalarının önünde bir engel teşkil eder.

Üçüncü fonksiyon olarak, siyasal partilerin seçim sürecini düzenleyerek, demokratik süreci işletme aracı olduklarını söyleyebiliriz. Siyasal partiler siyasal katılmayı uyaran ve katılma olanaklarını sağlayan temel araçları yaratan mekanizmalardır. Siyasal partiler seçim kampanyalarını aktif bir şekilde yürütecek insanları seçim ofislerinde görevlendirerek, adaylarla birlikte seçim sürecini yapılandırır (Payaslıoğlu, 1952, s. 76). Seçim çevresindeki vatandaşlara alternatif liderler arasından seçim olanağı sunarlar. Partilerin giriştikleri iktidar mücadelesi, karşılıklı eleştiri, kamuoyuna ilettikleri parti politikaları ve genel siyasal düzene ilişkin bilgilendirme veya eleştiriler, siyasal ilginin canlanmasını ve katılımı sağlar. Ancak bu fonksiyonla ilgili dikkat edilmesi gereken bir nokta, siyasal partilerin çekici politik özelliklere sahip olmasına veya aday alternatiflerinin ne kadar iyi olduğuna bakılmaksızın, eğer siyasal iktidarı kullanma pozisyonlarını doldurmada acele düşerlerse, demokratikleşme aracı olmada derin sıkıntılar yaşayacaklarıdır (Schmitter, 2001, s. 72-73).

Siyasal partilerin dördüncü fonksiyonu; vatandaşların çıkar ve isteklerinin toplandığı bir alan sunmasıdır (Teziç, Siyasal Partiler- Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler, 1986, s. 20) Yani, siyasal partiler siyasal sisteme ilişkin değerleri kitlelere ileterek ve bu şekilde siyasal kültürün oluşmasını sağlayacak araçlar yaratırlar. Siyasal partiler, vatandaşlara belirli ve ayırt edici fikirleri ve sembolleri sunarak, demokrasi hakkındaki beklentileri ifade edecekleri derli toplu bir bütün yaratırlar. Bu şekilde seçmenleri genel fikirler çerçevesinde yönlendirerek, onların kolektif tercih süreçlerinin parçası olarak

hissetmelerini sağlarlar. Bu parti tanımlamaları birçok kuşak boyunca sürer. Bu nedenle partilerin başlıca silahı, seçmenlerin tercihlerini tayin eden çoklu sembol ve hafızalarını zaman içinde oluşturabilme kapasiteleridir. Genelde adayların kişiliğine bakmaksızın parti veya program seçilir ve seçmenler bunun sonucu olarak, belirli bir iddianın taraftarı olurlar. Bu şekilde siyasal partiler kuşaklar arası normaların ve bunun sonucu olarak seçimlerde politik atalarının beklentilerine sahip olabilirler. Bir geleneğin sürdürücüsü olarak, eski zamanlarının nüfusundan büyük oranda faydalanırlar (Schmitter, 2001, s. 72-73)⁷.

⁷ Schmitter'in seçimsel yapılanmayı (electoral structuration) partilerin en başta gelen fonksiyonu olarak ele alması dikkat çekicidir (Schmitter, 2001, s. 74-75). Genel olarak literatürde ilk fonksiyon olarak "temsil" ele alınırken, daha teknik bir konuyu temel fonksiyon olarak ele almıştır. Bu yaklaşımı genel fonksiyonlar açısından da geçerlidir. Yazar genel olarak, siyasal partilerin bugünkü fonksiyonunun eski dönemle aynı olmadığı görüşündedir. Yazara göre; erken dönemlerde, partilerin öncelikli silahı belirli bir ideoloji etrafında çıkarları birleştirmektir. Önceden partilere, hükümeti oluşturma yetkisi verildiğinde, nasıl daha iyi bir toplum yaratacakları konusunda vatandaşlara öneri sunarak "bir bütün olarak toplumun isteklerini" politik süreçte garanti etmeye çalışırlardı. Partizan ideolojilerin etkisini yitirmesi ile ikinci Dünya Savaşından sonra partiler "catch all" stratejisi içine girerek, olabildiğince fazla seçmen kitlesine ulaşmaya çalışır hale geldiler. Bu durum partilerin sembolik kapasitelerini azaltırken, seçmenlerin daha oportunistik davranışlar sergileme eğilimini güçlendirdi. Bu durum onların sınıftan ve bölgesel gettolardan kaçmasını kolaylaştırırken, fonksiyonel performanslarını yitirmelerine sebep oldu. Schmitter'e göre, 1974 sonrası yeni demokrasilerdeki partilerin ideolojik olarak sönmesiyle, uyguladıkları politik alternatiflerde de daralma meydana gelmiştir. İlerici partilerin işçi hareketleri, sendikalar, üretici ve tüketici kooperatifleri ile organik bağlarının olması önemli iken, muhafazakar partiler işletmeler, profesyonel kuruluşlar, localar ve yardımlaşma dernekleriyle belirli anlaşma kurmaya eğilimli idiler. Aynı zamanda çiftçi partileri asıl olarak, tarım kuruluşları üzerinde etkiliydi. Yeni demokrasilerde bu bağlar, çok zayıflamıştır. Çünkü sivil toplumun tüm alanı, yeni ortaya çıkan hareketler ve kuruluşlar kendi kuruluşlarının bağımsızlığına daha fazla önem vermektedirler. Toplumun bu kesimleri partilerle irtibatlı olamama konusunda hemfikir, hatta mecburdurlar. Çünkü uluslararası alandan gelen baskılar emeklilerin, işçilerin spesifik çıkarlarına yönelik politikalarda partiler üzerinde baskı unsurdurlar. (Bu nedenle bu kurumlar için partiler güvenilirliğini kaybetmiştir). Schmitter'e göre, yeni demokrasilerde hükümet şekillendirme ve siyaset yapma ile ilgili partilerin rolündeki en açık gelişim, globalleşme ve yerelleşmedir. Giderek büyüyen ve daha karmaşık olan ekonomik bağımlılık "izin verilebilir" politikaları sınırlamaktadır. Bu politikalar, hükümetler arası organizasyonlar olarak adlandırılan, Uluslararası Para Fonu, Uluslararası İmar ve Gelişme Bankası ve global düzeyde hükümetler üstü Avrupa Birliği ve onun çeşitli politika kurumları ile bölgesel düzeyde eşleşmektedir. Bunların kaldırma etkisi, eski otokrasiler tarafından, hatalı yaklaşım, yıkık ya da borç batağına batırılmış olan yeni demokrasiler için daha büyük olmuştur. Uygun uluslararası fonksiyonel kurumlara veya uygun bölgesel organizasyonlara üyelik, yabancı yatırıma ihtiyaç duyulmasıyla olmaz hale gelmiştir. Buna göre, yeni demokrasilerin yeterliliği bu uluslararası organizasyonlar tarafından tanınmış teknik uzmanlara verilir. Önerdikleri çözümler sıkça partilerin -özellikle sol partilerin programıyla çatışma halindedir. Ayrıca yazara göre, hükümet olma fonksiyonlarındaki düşüş sadece küreselleşme veya bölgeselleşmenin bir sonucu değildir. Politikacıların ve gelir ve tanında konusunda devletlerin büyük bağımlılığının ve politikacıların profesyonalleşmesi arasındaki derin köklere sahip olan kombinasyonun etkisi belirleyicidir. Bu açık olarak birbiri ile ilişkili olan politik faktörler, partilerin erken zamanda sahip oldukları fonksiyonlardan ve özelliklerden uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Birey olarak vatandaşların ve sivil toplumun çıkar ve isteklerinin temsilini çok daha zor hale getirmiştir.

Bu da siyasal partinin temel fonksiyonunu teknik sürece indirgemesine sebep olmuştur. Bu yaklaşım ana akım içindeki güncel tartışmalardan biridir.

Ana akım siyasal parti kuramında siyasal partiler, üstlendikleri fonksiyonlarla temsili demokrasilerin olmazsa olmazı olarak görülmektedirler. Bu şekilde ana akım kuram demokrasi ve parti ilişkisini, demokrasi aracısı olarak partiye biçilen “halkın kendi hayatını biçimlendiren kurallara katılması” rolü üzerinden değerlendirir. Ancak bu yaklaşıma ana akım içerisinde de yoğun eleştiri almaktadır (Schmitter, 2001, s. 80). Siyasal partilerin temel fonksiyonlarını yerine getirmekten uzaklaştıkları dile getirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında ana akım kuramın parti yaklaşımının eleştirisi de temelde halkın kendi hayatını biçimlendiren bu kurallara katılımının gerçekleşmemesi üzerinden şekillenmektedir.

1.8. SİYASAL PARTİ VE DEMOKRASİ

En genel tanımıyla demokrasi “devlet yöneticilerinin halk tarafından seçilmesi” anlamına gelir. Demokratik olarak addedilen toplumların ortak özelliği, devlet iktidarının kullanıldığı konuları dolduran kimselerin, iktidarın doğrudan maliki olma iddiasında bulunamamalarıdır (Özdemir, 2014, s. 48). Ancak “yöneticilerin halk tarafından seçilmesi” çok muğlak bir ifadedir. Şöyle ki, (birbirinden son derece farklı toplumlar olan) Antik Yunan’da şehir devletlerinde de, Sovyet yönetimlerinde de, günümüz modern demokrasilerinde de yöneticilerin halk tarafından seçimle iş başına gelmesi söz konusudur. Modern anlamda demokrasi kavramı bu bağlamda siyasal parti olmadan bir anlam ifade etmemektedir.

Ana akım içerisinde demokrasiye "halkın temsilcilerinin yönetimidir" diyebiliriz. Yani demokrasi halkın tercihleriyle uyumlu bir yönetimidir (Lijphart, 2014, s. 15). Bu bağlamda da, günümüzün karmaşık ve geniş toplumların temsili demokrasinin işleyebilmesi için, siyasal partilerin aracılığına zorunluluk atfedilmiştir (Yavuz, 2009, s. 286) (Yavuz, 2009, s. 286). Tezin bu bölümünde ana akım kuramda demokrasi- parti ilişkisinin ne anlama geldiğinin daha somut bir açıklaması yapılmıştır. Bu amaçla ilk başta ana akım kuramda siyasal parti- demokrasi ilişkisi açısından demokrasi kavramı üzerinde durulmuştur. Sonrasında da siyasal parti- demokrasi ilişkisi açıklanmıştır.

1.8.1. Demokrasi Kavramı

Demokrasi fikri çok uzun bir tarihe sahiptir. İlk olarak Antik Yunan'da demokrasi kavramıyla karşılaşılır. Sonrasında ise, on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllara, halk egemenliği düşüncesinin monarşiyle olan mücadelesinin damga vurduğu görülür (Schmitt, 2010, s. 38). Bugün demokrasi kavramı evrensel bir yaygınlığa ve itibara kavuşmuştur. Ancak ana akım içerisinde kavramın kelime kökeni olan "demokratia"nın "halk iktidarı" olarak taşıdığı anlamın nasıl hayata geçeceği konusunda yaşanan tartışmalar ve günümüzde dikdatörlerin bile, meşruluk sağlama yöntemi olarak demokrasi kavramına başvurur halde oluşu (Dahl, 1993, s. 2) kavramın genel geçer bir tanımını yapmanın ne denli zor olduğunu göstermektedir.

Söz konusu zorluklar göz önünde bulundurularak bu başlıkta siyasal parti demokrasi ilişkisine giriş yapma amacını karşılayacak şekilde kavrama genel bir çerçeve çizilmeye çalışılacaktır. Bu amaçla ilk olarak; demokrasinin etimolojik anlamı incenmiştir. Sonrasında egemenliğin kaynağı bakımından demokrasi kategorize edilmiştir ve çağdaş demokrasinin temsili demokrasi olduğu üzerinde durularak, ana akım kuramda siyasal partiler ve demokrasi arasındaki ilişkinin incelenmesinin zemini oluşturulmuştur.

"Demokratia" sözcüğü İ.Ö. beşinci yüzyılda ortaya çıkar. "Halk yönetimi; iktidarın halka ait olması" anlamına gelir (Wood, Yurttaşlardan Lordlara Eskiçağ'dan Ortaçağ'a Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2008, s. 50) "Halkın kendi kendini yönetimi" çok eski zamanlardan beri, aristokratlar, oligarklar, tiranlar gibi demokratik olmayan yöntemlerle yönetilmiş bir kaç kent devletinin, önemli sayıda özgür yetişkin erkeğin yurttaş olarak doğrudan yönetime katılmaya hak kazanmasıyla gerçekleşmiştir (Dahl, 1993, s. 15). Antik Atina demokrasisine bakıldığında (İÖ. 490 ile başlayan Atina demokrasisinin altın çağında) bütün yurttaşların Meclis'e katılma hakkı olduğu ve böylelikle her türlü kamusal sorununun tartışılıp karara varılması sürecine katılabildikleri; yasal davaların halk mahkemelerinde görüldüğü ve Meclis gündemini belirleyen konsey üyeleri ve geçici (uzmanlık gerektirmeyen) kamu memuriyetlerinin bütün yurttaşlar arasından kurayla seçildiği görülür. Bu şekilde bütün Atina yurttaşları yürütme, yasama ve yargı faaliyetlerine katılabilmektedirler (Wood, Yurttaşlardan Lordlara Eskiçağ'dan Ortaçağ'a Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, 2008, s. 50).

Ancak Yunanlıların kendi yarattıkları demokrasi teriminden anladıkların çerçevesi, Yunan olmayanların köleleştirilmesi ve kadınların itibarının giderek azalması ile çizilebilir⁸.

Ulus devletle birlikte meşruluğunu ilahi kudretten alan mutlak iktidarlar, yerlerini halk egemenliğine bırakırken, demokratik düşünce tarihsel olarak meşru zemin haline gelmiştir. Bu süreçte ortaya çıkan sorun ve aynı zamanda ana akım söylem içerisindeki uzlaşmazlıklara farklı cephelerden de olsa kaynaklık eden tartışma, demokrasinin “halk egemenliği” anlamında meydana gelen değişiklikler ve demokrasinin kapsamını belirleme ile ilgilidir. Öncelikle demokrasinin uzun tarihinde, kadınlardan ve kölelerden esirgenen Yunan demokrasisinin günümüzde kapsam bakımından aşıldığı söylenebilir. Ancak demokrasinin anlamında meydana gelen değişikliklerin hepsi eşitsizliğin gayri meşru anlama gelmesini sağlamamıştır. Demokrasinin “halk iktidarı” olarak taşıdığı eski anlam olan “yoksulların iktidarı (plebin iktidarı)” özellikle sosyalist söylemde varlığını korumuştur; ancak liberal demokrasiyle birlikte, “halk iktidarı” kavramı, halkın iktidarının doğrudan uygulanması anlamını yitirmiştir ve artık öze ilişkin değildir (Wood, Sınıftan Kaçış, s.99). Bu tarihsel süreçte, geçirdiği dönüşümle liberal demokratik söylem içerisinde, demokrasi kavramı “halk iktidarı” anlamından uzaklaşarak son derece muğlak bir hale gelmiştir (Wood, Sınıftan Kaçış, 2011, s. 97).

Ana akım söylemde demokrasi, egemenliğin kullanılması bakımından üç farklı modelde kategorize edilir (Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku , 2009, s. 106). Bunlar; doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ve yarı doğrudan demokrasidir⁹. Ana akımdaki bu en yaygın demokrasi modellemelerinde çağdaş

⁸ Demokrasinin altın çağında bazı tahminlere göre, toplam 310,000 olan Atina nüfusu içerisinde; köle nüfusu 110,000, 172,000 özgür yurttaş ve ailesi (30,000’inin siyasi hakları vardır), 28,500 kadar siyasi hakları olmayan ama oturma hakkına sahip özgür yabancı vardır (Wood, E. M. 2008. Yurttaşlardan Lordlara Eskiçağ’dan Ortaçağ’a Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi, s.51).

⁹ Doğrudan demokrasi; demokrasi kavramının etimolojik anlamından yola çıkılarak: Halkın egemenliği doğrudan kullandığı, egemenlik hakkının yurttaşların bütününe devredildiği, egemenliğin yurttaşların bütünü tarafından kullanılmasına imkan veren bir rejim olarak tariflenir. Doğrudan demokrasi ana akım söylemde “doğrudan doğruya, egemenlik hakkının bizzat halk tarafından kullanılmasını sağlayan, temsilciler gibi bir aracıya ihtiyaç göstermeyen, halkın kendi kendini yönetmesi sistemi” olarak tanımlanır, ve “gerçek demokrasi” olarak addedilir (Demir, 1984, s. 66). Ancak günümüz koşullarında gerçekleşmesi mümkün olmayan bir utopia olarak kenara koyulur. Egemenliğin kullanımının halk ile temsilcileri arasında paylaştırıldığı demokrasi yarı doğrudan demokrasi tipidir. Bu sistemde egemenliğin kullanımı esasen halkın seçtiği temsilcilere verilmiştir. Ancak bazı durumlarda, referandum, halk vetosu, halk teşebbüsü, ve temsilcilerin azli gibi araçlarla seçmenler de egemenliğin kullanılmasına doğrudan doğruya katılırlar. Bu bakımdan, yarı doğrudan demokrasi de temelde temsili demokrasidir (Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş

demokrasi kavramı halkın “temsili” ile ilgili olarak ele alınmaktadır. Ana akım kuram doğrudan doğruya demokrasi, günümüz dünyası için mümkün olmayan bir ideal; M.Ö. beşinci yüzyılda Yunan şehir devletlerinde görülmüş bir yönetim şekli olarak ele almaktadır (Roskin, Cord, & Jones, 2013, s. 120). Yarı doğrudan demokraside ise; temsil sisteminin yanında, referandum, hak vetosu gibi doğrudan demokrasi yöntemlerinin de etkin olduğu demokrasi biçimi olarak ele alınır. Ancak bunu doğrudan temsil aracı olarak kabul etmek mümkün değildir. Bu tanımlarda liberal demokrasilerdeki belirsizliğin “halk”ın demokrasi kavramının neresine konulacağı ile ilgili olduğu görülür ve artık bir takım araçlara ihtiyaç duyan bir demokrasi söz konusudur.

Ana akım içerisinde tersinden, bir ülkenin ne zaman demokratik olmadığı ise şu şekilde tariflenir: “Seçimlerin olmadığı veya genel oy hakkının olmadığı, veya seçilen politikacıların, seçimle gelmeyen devlet görevlileri üzerinde etkili bir kontrolü bulunmayan veya kurumların, birliklerin, ifade özgürlüğü hakkının garanti altına alınmadığı ülkeler demokratik olarak nitelendirilemez (Touraine, 2002, s. 44). Bazı ülkelerin diğerlerinden belirgin bir şekilde demokratik olduğu söylenirken göz önünde bulundurulmuş kıstaslar, seçim sistemleri, hükümetlerinin başı (cumhurbaşkanı ya da başbakan), yasal sistemleri gibi unsurlardır.

Burada demokrasiye ulaşmak için, seçilenlerin seçenler tarafından geri çağrılabilme şartları veya yöntemleri değil; seçimler, oy hakkı gibi (siyasal partilerin aracılığının dile getirilmesine gerek yoktur, veri kabul edilmiştir), “seçimle iş başına gelmek” gibi daha usuli işlemlerin, hilesiz ve adil yapıp yapılmadığı çıkar (ki bu hilesizlik ve adillik ölçütleri de ana akım ve marksist kuram tarafından çok farklı şekilde yorumlanır). Bugün ana akım içerisinde “halkın iradesi” olarak temsili demokrasi; oy pusulalarına atılan onay veya red üzerinden tariflenmektedir. Bu şekilde, demokrasinin biçimsel formunda halkın kendi hayatını biçimlendiren kuralların oluşum sürecine katılma iktidarı olan, neyin ne kadar ne zamanda üretileceği ve nasıl paylaşılacağı gibi sorulara etkili yanıt verme

---

Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku , 2009, s. 106). Temsili demokrasi ise halkın egemenliğini kendi seçtiği temsilcileri aracılığıyla kullandığı demokrasi tipidir. Temsili demokraside, “temsilci” denen kişileri halk seçmekte ve bu kişiler egemenliği kendi adlarına değil, halk adına kullanmaktadırlar (Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku , 2009, s. 106).

kapasitesi zayıflarken, bir ad olarak halk, siyasi eylemin temel meşrulaştırıcı ilkesi haline dönüşür (Özdemir, 2014, s. 59).

Ana akım sosyal bilimler, halkın kendi çıkarının savunulmadığı durumda, temsilcisini geri çağırma hakkını, bin beşyüz yıl öncesine ait bir ütopya olarak değerlendirir. Ancak söz konusu bu hak olmadan, halkın özgür tercihinden bahsetmek, ana akım söylem açısından da zordur. Sonuç olarak liberal demokratik söylem içinde, demokrasi daha çok bir takım prosedürel biçimlerin gerçekleşmesi ve yurttaş özgürlüklerine ilişkin haklara dayanır. Liberal demokratik söylem içinden demokrasiyi anlamanın yolu, meşru demokratik pratikteki çeşitliliğin gerektiği kadar iyi olması gerektiğini anlamakla ilgili olduğu söylenebilir (Beetham & Boyle, 1995, s. 13). Burada da artık karşımıza siyasi partiler çıkar.

1.8.2. Demokrasi ve Siyasal Partiler

Siyasi partilerin 18. Yüzyılın sonlarından itibaren sanayileşme ve kentleşme sürecinde; temsili hükümetin, genişletilmiş oy hakkı ile birlikte ortaya çıktığını söylemiştik. Modern siyasi partiler, demokratikleşme sürecinin bir parçasıdır (Daalder, 2001, s. 41). Millet, sahip olduğu egemenliği seçimlerle belirlenmiş temsilcileri eliyle kullanır ve artık günümüzde demokrasi denildiği zaman akla gelen şey temsili demokrasi, ve dolayısıyla da siyasi partilerdir (Lijphart, 2014, s. 11).

Kelsen günümüz demokrasisinde partilerin önemini şu şekilde ifade etmektedir: "Asri demokrasi tamamen siyasi partiler üzerine dayanmaktadır; demokrasi ilkesinin uygulaması genişledikçe, partilerin de önemi artar. Siyasal partilerden gelen ilhamlar, bundan böyle bir tek yatakta akmak üzere halk meclisinde veya parlamentoda meydana çıkan birçok yeraltı kaynaklarının beslediği nehre benzer" (Kelsen, 1938, s. 26). Aynı şekilde Duverger demokrasinin en basit ve gerçekçi tanımının "yöneticilerin dürüst ve serbest seçimler yoluyla yönetilenler yoluyla, yönetilenler tarafından seçildiği rejim" (Duverger, 1970) olduğunu dile getirmiştir. Kelsen ve Duverger'in ifadeleri, ana akım kuram içerisinde halen genel olarak kabul görmektedir.

Liberal demokratik söylemde partilere atfedilen demokrasi aracılığı rolü, demokrasi başlığında da değinildiği üzere, doğrudan demokrasinin günümüz toplumlarında yaşama geçirelemeyeceği savunuyla birlikte ilerler. “Halkın yönetime katılması” ancak temsilcileri aracılığıyla gerçekleşir. Bu nedenle demokratik ölçü artık, halkın devlet yönetimindeki etkisinin ne denli güçlendirilebileceği ile ilgilidir. Ana akım söyleme göre; doğrudan demokrasi hayata geçirilmesi ancak bir ideal olabileceğinden, demokrasinin ilk anlamı olan “halk iradesi” biçim değiştirmiştir ve demokratiklik ölçüsü, bu ideale en yakın biçime ulaşmaya çalışmak haline gelmiştir. Bu amaçla, siyasal partiler devreye girer (Payaslıoğlu, 1952, s. 97).

Siyasal partilerin demokratikleşme sürecindeki etkisi ile ilgili olarak Robert Dahl iki ana boyuttan bahseder. Bunlar; karşıtlıkların yasal statüye kavuşturulması (legitimation of opposition ?) ve siyasal sisteme daha fazla grubun dahil edilmesi sürecidir (Daalder, 2001, s. 41). Bu perspektif ana akım için genel bir kabülü yansıtır. Ancak siyasal partilerin demokrasilerdeki rolü bu iki alanla sınırlı değildir. Devlet yönetimine etki etme konusunda bir takım farklı fonksiyonları yerine getirirler.

Siyasal partilerin fonksiyonlarını incelerken, “demokratik hayatı düzenleme fonksiyonu” incelenmişti. Burada siyasal partinin demokratik fonksiyonlarını biraz daha genişletmek gerekir. Siyasal partiler demokratik süreçte;

1-Seçimlerin ve parlamento müzakerelerinin açık bir şekilde yürütülmesini sağlayarak, halkın tercihlerinin daha sağlıklı olarak yaşama geçirilmesinde etkide bulunurlar. Seçim tercihlerini geniş siyasal pozisyonlarda ve programlarda sunarak seçimsel tercihleri sadeleştirirler (Beetham & Boyle, 1995).

2- Siyasal partiler halkın politik eğitiminde de bir araç olarak görülürler. Parlamentoda ve seçimlerde, etkinlikler ve müdahaleyle, temsilcisi oldukları fikirlerin etki alanını güçlendirirler. Bu şekilde, demokrasinin temellerinden biri olan düşünce ve ifade özgürlüğünün korunarak, devlet yönetiminde iktidarda olmasalar dahi bir kolektif etki alanı yaratılmasını sağlarlar.

3- Ayriyeten ana akım söylemde, özgür ve adil bir seçim sisteminde, siyasal partilerin kazanma ve devamlılıkları seçimdeki desteklenme derecelerine bağlanmıştır. Bunun da

şöyle bir sonuç yaratacağı savunulur: Adaylarının seçilebilmesi için popüler fikirleri kendi programlarında çerçevelendirmelerini gerektirir. Bunu yapmamaları; diğer partilere yenilmelerine yol açar, ya da yeni partiler bu boşluğu doldurur (Beetham & Boyle, 1995, s. 10). Böylelikle, siyasal partiler halkın isteklerini hükümette etkili hale getirecek ana mekanizmayı oluştur ve demokratik temsil sürecinin oluşum döngüsünü ortaya çıkarır.

Liberal demokratik söylemde, en yalın haliyle demokrasi yöneticilerin yönetilenler tarafından serbest seçimle belirlenmesinin savunusu olarak karşımıza çıktığı söylenmiştir (Lijphart, 2014, s. 11). Sartori “Demokrasi Kuramı” kitabında siyasal parti, demokrasi ilişkisini bir adım daha ileri götürerek şöyle bir tez ortaya koyar: “Demokratik hayat tarzı küçük ve özgür toplulukların gönüllü olarak yaratılışından doğuyorsa, partiler de gönüllü dernekler şeklinde kurulmuşlardır ve büyük ölçüdeki demokratik sistemler de onların tipik siyasal ifadesidir. Öyleyse bu açıdan partiler, her gerçek demokratik biçimin proto tipine en yakın benzeyen, ya da benzemesi gereken siyasal organizma çeşidi durumundadır” (Sartori, Demokrasi Kuramı, s. 81). Sartorinin bu savunusuna bakmak, ana akım demokrasi kuramında siyasal partinin önemini anlamak açısından güçlü bir örnektir¹⁰.

1.9. DEĞERLENDİRME

Siyasal partinin modern toplumdaki en temel fonksiyonu temsil fonksiyonudur. Ancak siyasal temsil modern siyasal partilerin ortaya çıkmasından çok daha önceye dayanır.

---

¹⁰ Sartori, siyasal partilerin demokrasilerde ne denli önemli olduğunu “parti-krasi” kavramıyla ifade eder. Bu ifade ile sadece bir parti sistemini değil, iktidar mekezinin gerçekte hükümet ve parlamentodan, parti yönetim organlarına geçişini kasteder. Ona göre, demokratik hayat tarzı, küçük ve özgür toplulukların gönüllü birliğinden doğuyorsa, büyük ölçekli demokratik sistemlerde de siyasal partiler demokratik hayata ayna tutar. Dolayısıyla da partiler her gerçek demokratik biçimin proto tipine en yakından benzeyen, ya da benzemesi gereken siyasal organizmalardır. (Sartori, Demokrasi Kuramı, s. 81).

Siyasal partiler siyasal temsilin tarihsel evrim sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkmışlardır.

Modern demokrasilerde temsil ilişkisi, devlet iktidarının kullanıldığı konumları dolduran kimselerin sahip oldukları iktidar yetkisini halktan alması şeklinde gerçekleşir. Buradaki iktidar tasavvuru, (kendi iktidarını yüce bir güçten alan yöneticinin iktidar tasavvurunun aksine) artık doğrudan değildir, halkın seçtiği temsilciler vasıtasıyla oluşur ve dolayımıdır. Bu şekilde kutsal olmayan, değişken ve tahdit edici düzenlemeleri oluşturan siyasal iktidarın meşruluğu gerçekleşmiş olur.

Modern parlamentoların ortaya çıkmasıyla birlikte, siyasal temsil siyasal partiler üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Siyasal partilerin demokrasi tarihinde ne zaman ortaya çıktığı ile ilgili farklı görüşler vardır. Genel kabule göre, modern siyasal partiler endüstri devrimi ile birlikte oy hakkının genişletilmesi ve anayasal hükümetlerin ortaya çıkması sürecinde anlaşılabilirler.

Siyasal partilerin günümüzde neye tekabül ettikleri siyasal partinin fonksiyonlarına bakılarak anlaşılabilir. Ana akım sosyal bilimlerde siyasal partinin genel olarak kabul gören fonksiyonları; temsil, siyasal lider yetiştirme, demokratik sürecin işletilmesi ve siyasal kültürün oluşturulması fonksiyonudur. Burada temsil fonksiyonu, partilerin seçmenlerinin ve üyelerinin görüşlerine karşılık verebilme kapasitesi olarak tanımlanmıştır. Ancak ana akım siyasal bilimler seçmenin temsilini istediği hususların sınırlı olduğunu görmezden gelir. Ana akım sosyal bilimler partilerin toplumsal bölüşüm meselesi ekseninde biçimlendiğini görmezden gelirler.

Siyasal partiler, demokratikleşme sürecinin önemli bir parçasıdır. Millet sahip olduğu egemenliği seçimlerle belirlenmiş temsilcileri eliyle kullanmaktadır. Dolayısıyla günümüzde demokrasi denildiğinde ilk olarak akla siyasal partiler gelir.

Genel oy hakkını ancak on dokuzuncu yüzyıl sonunda elde etmeye başlayan işçi sınıfının siyasal temsilini sağlayacak siyasal partilerin ilk nüveleri ise, parlamento dışında hayat bulmuştur. On yedinci yüzyıldan itibaren, pek çok ülkede fikir akımları, halk klüpleri, felsefi derneklerle birlikte çalışan sınıfları da etkisi altına almaya başlamıştır. 1688 İngiliz Devriminde, “ordu içerisinde düzenli ve sık parlamento seçimleri,

hükümetin daha çok mahalli denetime açık olması, oy hakkının genişletilmesi, dini hoşgörü, askeriye'nin demokratik denetimi” gibi talepler üzerinden şekillenen Leveller ve daha radikal Digger hareketleri, kapitalizmle birlikte gelişen yeni temsil anlayışının ve mülkiyet eşitliği taleplerinin de habercisi niteliğinde olmuştur. 1830’larda gelişen Çartist hareketin de merkezi talebi, bütün yetişkin erkekler için mülkiyet koşulsuz oy hakkıdır. 1848 Devrimlerinden itibaren işçi sınıfı kendi bağımsız sınıf talepleriyle tarih sahnesinde yer almaya başlamıştır. Bağımsız sınıf partisi olarak işçi partilerinin ortaya çıkışı da bu yüzyılın ikinci yarısında, genel oy hakkının yaygınlaşması sürecine denk gelir. İşçi hareketinin ve işçi sınıfının genişlemesi bu partilerin sınıf temelini oluşturmuştur. Dolayısıyla bu bölümde incelenen ana akım kuramda siyasal parti ve temsil ilişkisini, Marksist kuramda siyasal parti kavramının anlaşılmasında önem arz etmektedir.

2. BÖLÜM

MARKSİST KURAMDA SİYASAL PARTİ

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde, siyasal partilerin gelişimi hızlı bir şekilde tamamlanarak, modern siyasal partiler ortaya çıkmıştır. Bu durum, genel oy hakkının kazanılması süreciyle paraleldir ve Marksizmin doğuşu da bu tarihlere denk gelmektedir. Marksizm ortaya çıktığı tarihten itibaren, genel olarak siyasal partilerin yapısı, işleyişi ve başlıca özellikleriyle ilgilenmiştir. Ayrıca kendi kuramsal ilkeleri doğrultusunda yeni siyasal partilerin oluşumu üzerine bir arayış içerisinde olmuştur.

Marksist teorinin gelişim süreci ile birlikte -Marksist parti nüvesi olarak da adlandırılabilir olan-, 1847 yılında Komünist Birlik'in kurulmasıyla bu kuramda partilerin ortaya çıkışı da başlamıştır. 1869 yılında kurulan SPD ile birlikte tam olarak (modern anlamda parti de denilebilir), Marksist partilerden bahsedilebilir. Her ne kadar Marks'ta açık olarak bugünkü anlamda bir siyasal parti tanımı, siyasal parti incelemesi bulunmasa da, Marks ve Engels'in kurdukları Marksist teori ile birlikte içerisinde yer aldıkları örgütlenmelerdeki teorik ve pratik müdahaleleri Marksist parti teorisinin ilk kaynağını oluşturur.

Marksist kuramda partinin en temel işlevi, işçi sınıfının menfaatinin temsilidir ve bu menfaat kapitalist devletin dönüştürülmesini gerektirir. Bu anlamıyla Marksist teoride siyasal partiler diğer siyasal partilerden ayrılmaktadır. Aynı zamanda, Marksist kuramda genel olarak siyasal partilerin rolü de, sınıf çıkarlarının temsili olarak görülür. Bu nedenle hem Marksist kuramda siyasal parti anlayışının ana akım kuramdan hem parti teorisinin incelenmesi hem de kapitalist devletin dönüşümünü sağlamayı amaç edinen yeni bir parti yaklaşımı ortaya koyması açısından ayrılmaktadır. Marksist kuramın ana parti teorisinin parti teorisinden ayrılarak yapmış olduğu bu kuramsal eleştiri ve eleştiri ekseninde ortaya çıkardığı parti pratiği, bu anlayışın özgülüğünü oluşturur. Günümüzde Marksist parti

kuramı her ne kadar eski (Birinci Dünya Savaşı sonrası, Sovyetler Birliği'nin yıkıldığı 1990'lara kadar geçen süredeki) güncelliğine sahip olmasa da, halen ana akım kuram karşısında en güçlü alternatiftir. Bu nedenle siyasal parti incelemeleri açısından önemini muhafaza etmektedir.

Bu bölümde; Marksist parti teorisi incelenmeye ilk olarak Marksist partilerin ortaya çıkışı ele alınarak başlanmıştır ve Marksizmin siyasal parti anlayışı değerlendirilmiştir. İkinci olarak, Marks ve Engels'te siyasal parti anlayışı, Marksist siyasal partilerin ortaya çıkış sürecinin bir parçası olarak ele alınmıştır ve dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Sonrasında Marksist siyasal partiye teorisine geliştirdiği parti anlayışı ile önemli katkıda bulunmuş olan Lenin'in parti teorisi ele alınmış ve mensubu olduğu SPD içerisinde bulunduğu eleştirel pozisyon ve çağdaşı Lenin ile olan parti tartışmaları üzerinden Rosa Luxemburg'un parti anlayışları üzerinde durulmuştur. Son olarak, Marksist kuramda demokrasi anlayışı ve bağlantılı olarak Marksist kuramda temsilele alınmıştır. Marksizmin siyasal temsil anlayışı, yirminci yüzyılda ortaya çıkan ve doğrudan demokrasi aracı olarak nitelenebilecek işçi sovyetleri (konsey, şura) üzerinden değerlendirilmiştir. Sovyet sistemi en gelişmiş ve en somut şekliyle bir iktidar aracı ve temsil kurumu olarak 1917 Ekim devriminde ortaya çıkmasından kaynaklı, bu dönem itibariyle sovyetlerin işleyişi üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

2.1. MARKSİST PARTİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Marksist yaklaşım, politik partilerin kapitalist toplumda, meta ekonomisinin gelişkinleşmesi; demokrasi ve özgürlük düşüncelerinin oluşması ve özellikle parlamentoların kurulması ile ortaya çıkmaya başladıklarını söyler (Meihua, 2012, s. 12). Genel oy hakkı mücadeleleri ile, mülk sahipleri ve mülksüz kitlerlerin karşıt siyasal taleplerle farklı birlikler etrafında örgütlenme süreçleri de başlamıştır. İlk ortaya çıkan, parlamentolarda halihazırda aristokratlar ve burjuvalar arasında kurulan -parti nüvesi olarak adlandırılabilir- gevşek ittifaklarla; kitlesel temsil mücadelesi için yan yana gelmiş işçi birlikleridir (Molyneux, 2015, s. 17). Genel oy hakkının tanınmasıyla bu

oluşumlar; açık olarak tanımlanmış bir tüzüğü, üyelik sistemi ve örgütlenmesi olan ve toplumsal sınıfların temsilini sağlayan siyasal partilere dönüşmüştür.

Bu şekilde bağımsız bir sınıf partisi olarak işçi partilerinin ortaya çıkışı da 19.yüzyılın ikinci yarısına denk gelir. İşçi partisinin özelinde Marksist partilerin ortaya çıkması da aynı dönemde gerçekleşir. Marksist partilerin kökeni Marks ve Engels tarafından 1847 yılında kurulan Komünistler Birliği'ne dayanmaktadır (Lenin V. , Marks Engels Marksizm, 1990, s. 56). Chartism hareketinin ortaya çıktığı yıllarda olduğu gibi, hakları için birlik şeklinde örgütlenmiş işçi sınıfı oluşumları her zaman olmuştur. Ancak bu oluşumlar modern anlamıyla siyasal parti olarak nitelenemezler. Marks ve Engels Komünist Manifesto'yu bir parti için yazmışlardır, ancak dönem itibariyle kastedilen bugünkü anlamıyla bir parti değildir. Dönemin partileri; proto-partiler, dernekler, kardeşlikler, birliklerdir. Parti kavramı temsil sisteminin yerleşmesine paralel olarak gelişerek, 1848 devrimlerinin etkisinin atlatılması sürecinde ortaya çıkmıştır (Aydar, Sunuş: "Bana Bir Örgüt Verin.."-Lenin ve Ne Yapmalı, 2010). Bu açıdan Komünistler Birliği ve sonrasında kurulan Birinci Enternasyonal de, modern partiler değildir. Bu konu Marks'ta parti anlayışını incelerken daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1869 Ağustos'unda kurulan ve kuruluş kentinin adı olan Eisenacher Partisi olarak da bilinen SPD, bağımsız bir şekilde kurulan ilk işçi partisidir. Daha sonrasında Amerika'da ve Avrupa ülkelerinde bağımsız proleter partiler kurulmaya başlamıştır. SPD ilk ve o zamana kadarki en büyük parti olmasından dolayı, ideolojik ve örgütsel olarak, parti konusunda dönemin önemli tartışmalarının ekseni niteliğindedir. İki önemli Marksist Rosa Luxenburg ve Lenin arasında (en kuvvetli şekliyle geçen) partinin niteliği konusundaki tartışma da, SPD'nin yaratmış olduğu sosyal demokrat gelenekten kaynak alır.

2.2. MARKSİST PARTİ ANLAYIŞI

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren siyasal partilerin doğuşuyla birlikte, Marksist partiler de siyasal tarihin bir parçası haline gelmiştir ve Birinci Dünya Savaşından aynı yüzyılın

sonuna kadarki sürece damgasını vurmuştur. Yüzyılın başında ortaya çıkan işçi sovyetleriyle, siyasal temsil ilişkisi parlamenter sisteme alternatif kurumların var olabileceği görülmüştür.

Marksist partilerin ortaya çıkış sürecine geçmeden önce “Marksist parti nedir?” genel olarak çerçevesini çizmek gereklidir. Ana akım parti kuramında olduğu gibi Marksist kuramda da genel bir parti tanımı yapmak oldukça zordur. Ancak başlangıç olarak Meihua'nın marksist partiyi incelediği “Marksist Parti Teorisi” kitabında yaptığı parti tanıma bakılabilir: “Bir sınıf tabaka veya toplumsal özne grubunun, en bilinçli ögeleri tarafından kurulan –aynı politik doktrini benimseyen- özdeş çıkarlar için- özdeş eylem/ çabalar göstererek, politik iktidar üzerinde egemenliğini güvence altına alarak söz konusu doktrini yaşama geçirmeye çalışan politik örgütlenmeye parti diyebiliriz (Meihua, 2012, s. 12)”. Marksist parti öncelikle, Komünist Manifesto’da “Bugüne kadarki tüm toplumların tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir” (Marks & Engels, Komünist Manifesto, 2017, s. 49) şeklinde ifadesini bulan, sınıf mücadelesi teorisi eksenine oturur. Marksistler için, siyasal partilerin varoluşu mekanizmasının açıklaması da bu önermeyle birlikte şekillenmiştir. Siyasal partiler temellerini üretim ilişkilerinden alırlar. Dolayısıyla siyasal partiler esas olarak sürekli çatışma halindeki sınıf çıkarlarının temsilcileri olarak ortaya çıkarlar ve varlık gösterirler (Molyneux, 2015, s. 23). Bu çatışma ekonomik (sendikal örgütlerle birlikte hareket edilmesi ile), siyasal ve ideolojik mücadele şeklinde sınıf mücadelesinin tüm biçimleriyle siyasal partilerin yapısına ve faaliyetlerine yansır.

Marksist kuram sınıf çatışmasında bütün sınıflar içerisinde, gerçekten devrimci tek sınıfın proletarya olduğunu söyler (Marks & Engels, Komünist Manifesto, 2017, s. 61). Marksist partiler bu nedenle aynı zamanda kendilerini işçi partileri olarak da adlandırır. İşçi sınıfı partileri, işçi sınıfının mücadele örgütleridir.

Diğer yandan Marksist kuramda siyasal partiler, toplumsal üst yapı alanının bir ögesi olarak kabul edilir (Meihua, 2012, s. 12). Fakat yine de siyasal partiler toplumsal üstyapı alanında olan devletin iktidar aygıtlarından ve organlarından farklıdır¹¹ ve parti -diğer

¹¹ Althusser siyasal partilerin devletin ideolojik aygıtlarından belirli bir tanesinin “parçalarından”biri olduğunu söyler. Althusser sözünü ettiği aygıtı, “...egemen sınıfın siyasal ideolojisini, kendi “anayasa-kurucu rejimi” içinde (monarşi söz konusu olduğunda “temel yasalar”, ”liberal dönemlerinde” burjuvazi söz konusu olduğunda ise Parlamento vb. yani temsili parlamenter rejim) “gerçekleştiren” devletin siyasal ideolojik aygıtıdır” (Althusser, 2014, s. 16).

olağan toplumsal grup yapılanmalarından oldukça farklı olmasına karşın- bir iktidar birimi değil- bir toplumsal örgütlenmedir. Ayrıca siyasal partilerin sahip olduğu bir diğer farklılık da, partilerin oldukça net politik hedeflerinin bulunmasıdır.

Bu partiler diğer partilerden farklı olarak, eylemlerini parlamento içindeki rekabetle sınırlı görmezler. Parlamentodaki etkinliklerini, sınıf mücadelelerini ekonomiden siyaset ve ideolojiye varıncaya dek, (beş yılda bir oy pusulasının sandığa atılmasıyla en ufak bir ilgisi olmayan) kendilerine ait eylem biçimleri ile emekçilerin tümüne yayma amacı için kullanılır. Parlamantonun çok ötesinde, bütün alanlarda işçi sınıfının siyasal mücadelesini sürdürmek Marksist partilerin temel işidir. Nihai amacı ise hükümete “katılmak” değil, burjuva devlet iktidarını devirmek ve yıkmaktır (Althusser, 2014, s. 22).

Marksist kuram, günümüz demokrasilerinde siyasal sistemin işleyiş biçiminin; seçmen bireylerin “eşit” ve “özgür” olduğu söyleminin genel kabulüne dayandığını belirtir. Bu kabulle, bireylerin kendi görüşleri doğrultusunda partilerden birine özgürce oy vererek belirlenen vekillerin temsili sayesinde ulusun siyasetinin oluştuğu yanlışması yaratılmaktadır (Althusser, 2014, s. 18). Oysa ki Marksist kurama göre devletin siyaseti egemen sınıfın sınıf mücadelesindeki çıkarları tarafından belirlenir. Bu nedenle Marksist kuramda siyasal partiler –farklı bir iddiaya yönelik bir programa sahip değilse ve aynı zamanda bu iddianın gereklerine göre hareket edebildikleri durumlar haricinde-, egemen sınıf çıkarlarının ideolojik taşıyıcısıdır.

Siyasal partilerin sınıf çatışmasında buldukları pozisyonla ilgili olarak Marksist kuram; siyasal partilerin sınıf çıkarlarını temsil etmesinin, işçi sınıfının ve burjuvazinin partileri şeklinde kategorik bir ayrımın yapılabileceği demek olmadığına dikkat çeker (Molyneux, 2015, s. 23). Buna göre toplumdaki sınıflar birbirleriyle dinamik ilişki içindedirler. Bir sınıfın temsilcisi olduğunu iddia eden partinin, özellikle toplumsal yükseliş anlarında başka bir sınıf çıkarının etkisinde hareket etmesi çok olasıdır. Bu şekilde tarih tek bir partinin tek bir sınıf çıkarını temsil etmediğinin örnekleriyle doludur.

Ara sınıfların sınıf mücadelesindeki pozisyonu ise, bir sınıfın diğerleri üzerinde sağladığı hegemonya derecesine göre farklılaşmaktadır. İki farklı sınıfın siyasal temsilcileri olan partiler arasındaki mücadele sonucu egemen sınıfın kırılan hegemonyası, aynı zamanda sınıfsal iktidar meselesine de dönüşmektedir. Olağanüstü dönemlerde, egemen sınıf

hegemonyasının kırılması “eskisi gibi yönetememek” anlamına gelir ve toplumsal devrimlerin gerçekleşme şartlarının ilki bu şekilde gerçekleşmiş olur. Bu sınıflar, keskinleşen karşıtlık içerisinde, ana sınıflardan birinin yanında yer almak zorunda kalırlar.

İşçi sınıfı partileri işçi sınıfının mücadele örgütleri olarak “ilkece” burjuva sınıfının çıkarlarına ve siyasal sistemine tümüyle yabancıdır. Marksist kuram bu karşıtlığın “ilkece” olan bir karşıtlık olduğunun altını çizer. Çünkü bu partilerin de revizyonizme ve reformizme düşebilecekleri kabul edilir (Althusser, 2014, s. 16). Bu nedenle siyasal partinin Marksist bakış açısından değerlendirilmesi, siyasal partilerin dayandıkları sınıf tarafından değil, burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesinde durdukları pozisyona göre tayin edilir (Molyneux, 2015, s. 26). Örneğin programında “sosyalizm” olan, işçiler tarafından kurulmuş ve seçmen kitlesini işçilerin oluşturduğu İngiliz İşçi Partisi’nin¹² pozisyonu bu şekildedir. Marksist söyleme göre, kurulduğu 1906 yılından itibaren işçi sınıfına değil, burjuva siyasetine hizmet ettiği kabul edilir. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz hükümetinde yer alması, 1925 grevinde hükümette olması dolayısıyla grevin bastırılmasındaki rolü ve 1940 yılındaki kalisyon hükümetinde yer almasıyla ikinci dünya savaşındaki rolü ve sair nedenlerle, her ne kadar tabanı işçi sınıfına dayansa da bu parti, sınıf mücadelesinde bulunduğu pozisyon itibariyle bir burjuva partisidir (Koldaş, 2010). Aynı şekilde klasik Marksist kuramda, SPD de bu kategoride değerlendirilir. Kuruluşundan itibaren parti içinden ve dışından parti yönelişlerine yoğun eleştiri gelmiştir. Hatta 1919 yılında gerçekleşen Spartakist ayaklanmasının bastırılarak, sosyalizm için son derece önemli bir yer teşkil eden Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht’nin ölümünün, hem doğrudan ve hem de dolaylı, müsebbibi olarak kabul edilirler (Troçki, Karl Liebknecht Rosa Luxemburg, 1919).

---

¹² Labour Party

2.3. MARKS VE ENGELS'DE PARTİ ANLAYIŞI

Marks dönem itibariyle modern siyasal parti kavramının tam oluşmadığı bir çağda yaşamıştır. Bu nedenle eserlerinde kullandığı “parti” kavramı, kelimenin bugünkü anlamıyla bir işçi partisi anlamı taşımaz. Marks komünistlerin benimseyecekleri örgütsel biçimi hiçbir yerde özgül olarak ele almamıştır ve parti ile neyin kastedildiğini açıkça belirtmez. “Bütün çalışmalarında Marks ‘parti’ terimini değişik tarzlarda, olağanüstü geniş ve gevşek Chartist hareket, kendi küçük çalışma grubu ve taraftarları ve genel devrimci dava gibi birbirinden oldukça farklı fenomenleri belirtmek için kullanır” (Molyneux, 2015, s. 32). Marks’ın en yakınında olan Engels ise, Marks’ın 1883 yılında ölümünün ardından, 1895’de kadar yaşayarak bir süre daha SPD’ye katkı sağlayabilmiştir.

Her ne kadar Marks ve Engels tarafından bağımsız bir işçi partisi modeli tam olarak ortaya konulmamışsa da, ortaya koydukları kuramsal ve siyasal pratik, Marksist partilerin taşınması gereken ilkesel çerçeveyi oluşturur. Bu bölümde bu ilkesel çerçeve incelenerek Marksist partinin Marksizmin kurucuları tarafından nasıl ele alındığı ve Marksist parti kavramının nasıl geliştiği üzerinde durulacaktır.

Marks Feuerbach Üzerine Tezler’in on birincisi ve sonuncusunda meşhur sözlerini dile getirir: “Filozoflar yalnızca dünyayı farklı yorumladılar, aslolan onu değiştirmektir” (Marks, Feuerbach Üzerine Tezler, 1845). Bu sözlerden açık olarak anlaşıldığı üzere, Marksizm bir toplum çözümlemesinden daha fazlasını içerir. Bu nedenle Marksizmde siyasal partinin en yalın olarak durduğu yer, dünyayı değiştirme iddiasında kullanılacak bir araç olmasıdır. Dünyayı değiştirmekten kasıt ise üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin ortadan kaldırılması ve sınıfsız bir toplum kurma tahayyülüdür. Öncelikle Marksizmin bu iddiasının temel önermesi üzerinde durmak gerekir. Sonrasında “bir parti bu rolü nasıl sağlar?” sorusuna cevap aranmalıdır.

Marksizm sosyal hareketleri ve tarihsel ilerlemeyi sınıf mücadelelerinin ürünü olarak ele alan bir toplum anlayışına dayanır. Bu doğrultuda sınıf kavramı, klasik Marksizmin toplum çözümlemelerinin temel birimi olarak merkezi bir yer teşkil eder. Komünist Manifesto’nun aşağıdaki satırları sınıf mücadelesinin seyrini net bir şekilde dile getirir

(Marks & Engels, Komünist Manifesto, 2017, s. 49):

Bugüne kadarki tüm toplum tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir. Özgür ile köle, partiyen ile pleb, senyör ile serf, lonca ustası ile çırak, kısacası, ezen ile ezilen, birbiriyle sürekli bir karşıtlık içinde bulunmuş, birbirine karşı gizli ya da açık kesintisiz mücadele sürdürmüş, bu mücadele ya tüm toplum yapısının devrimci bir dönüşümle, ya da mücadele eden sınıfların toplum yapısının devrimci bir dönüşümüyle, ya da mücadele eden sınıfların hep birlikte çöküşüyle sonuçlanmıştır.

Marksist kuramda sınıflar üretim sürecindeki yere göre tanımlanmıştır. Marksizme göre üretim bir sömürü sürecidir ve bu süreçte sınıf ilişkileri, artık ürünü üretenler ve buna el koyanlar arasında uzlaşmaz karşıtlığa bürünmüştür (Öngen, 2014, s. 50). Marks ve Engels'in kuramı, -emek gücünü pazarda satılan bir meta durumuna getiren bir üretim biçimi olarak- kapitalizmle birlikte bu uzlaşmaz karşıtlığın başka bir aşamaya girdiğini dile getirir. Kapitalizmle birlikte Komünist Manifesto'daki ifadesiyle "iş buldukları sürece yaşayan ve emekleri sermayeyi arttırdığı sürece iş bulan ücretliler" (Marks & Engels, Komünist Manifesto, 2017, s. 51). olan modern işçi sınıfı doğmuştur. Marksizm kapitalizmle birlikte ilk kez yalnızca insanın kurtuluşunu mümkün kılacak üretici güçlerin değil, sınıfsız bir toplum olanağını bağrında taşıyan işçi sınıfını yaratmıştır. İşçi sınıfı, sınıf olgusunu tümüyle ortadan kaldırmaksızın kendi sınıfsal çıkarlarına hizmet edemez (Wood, Sınıftan Kaçış, 2011, s. 127), bu nedenle evrensel ve devrimci bir sınıf olarak görülür. Yani tarihsel olarak işçi sınıfının potansiyeli kendisi de dahil tüm sınıfları ortadan kaldırabilecek olmasında yatar.

Ancak Marksizm işçi sınıfındaki bu potansiyeli, tek tek işçilerin burjuvazi ile çelişki içinde olmalarında görmez. İşçilerin ortak bir sınıfın üyeleri olduklarının bilincine varmış olmasalar da, nesnel açıdan burjuvazi karşısında bir sınıf oluşturmaları Marks'ın "kendiliğinden sınıf" olarak tariflediği durumdur. Marksizmin dünyayı değiştirm bağlamında asıl üzerinde yoğunlaştığı sorun, "kendisi için sınıf" yani, sınıfın öznel konumuna ilişkindir. Bu ayrımı Marks Felsefenin Sefaletinde şu sözlerle dile getirir (Marks, Felsefenin Sefaleti, 2011):

Ekonomik koşullar ülkenin halk yığınlarını ilkin işçi haline getirir. Sermayenin dayanışması, bu yığın için ortak bir durum, ortak çıkarlar yaratmıştır. Bu yığın, böylece, daha şimdiden sermaye karşısında bir sınıftır, ama henüz kendisi için değil. Ancak birkaç evresini belirtmiş bulunduğumuz bu savaşım içinde, bu yığın birleşir ve kendisini kendisi için bir sınıf olarak oluşturur. Savunduğu çıkarlar, sınıf çıkarları olur. Ama sınıfın sınıfa karşı savaşımı, politik bir savaşımdır.

İşçi sınıfının üretim süreci içerisindeki yeri onun yalnızca ekonomik varlığını, kısaca "kendinde sınıf" konumunu gösterir. İşçilerin, yalnızca ekonomik mücadele değil,

ekonomik ve siyasal örgütlenme düzeyini yansıtan “parti” (aynı zamanda sendika, kooperatif, klüp, dernek, entelektüel çevre vb.) biçimindeki toplumsal örgütlenmeleri, bir sınıf olarak kendi varlıklarının bilincine vardıkları ve devrimci bir rol oynayabilecekleri, kendisi için sınıf konumunun bir göstergesidir. Marksizm işçilerin ancak örgütlendiklerinde ve sınıf olarak kendi varlıklarının bilincine vardıklarında devrimci bir rol oynayabileceklerini söyler.

Marksist kuramın Marks’tan itibaren tahayyül ettiği de, kendisi için sınıf konumundaki işçi sınıfının “devrimci” partisini kurmaktır. Başta söylendiği gibi “siyasal partinin gerekliliği” Marks için en başından itibaren belli iken, partinin formu muğlaktır ve bu muğlaklık, siyasal partilerin de tarihsel olgular oluşundan kaynaklanır ve siyasal partilerin genel gelişim süreciyle ilgilidir. Bu nedenle Marks’ın parti anlayışının; bir nevi siyasal parti nüvesi (veya Uluslararası İşçi Birliği için farklı anlayışta parti de denilebilir) sayılabilecek Komünist Birlik dönemi (1847-1850), Uluslararası İşçi Birliği (Birinci Enternasyonal) (1864-1872) dönemi ve 1873’ten itibaren kitlesel sosyal demokrasinin başlangıcı incelenerek ele alınması gerekir.

2.3.1. Komünist Birlik ve Komünist Manifesto (1847-1850)

Marks ve Engels’in siyasal düşüncesi ile bu düşünceyi hayata geçirmek ve ideolojik olarak işçi sınıfı teorisini yaymak için verdikleri örgütsel pratik iç içedir. Kendilerinden bir sonraki kuşak sosyalistlerin ortaya koyduğu nitelikte bir siyasal partiden söz edilemese de, siyasal mücadeleleri buna yönelik çabayla geçmiştir. Marks’ta parti anlayışı ve Marksizmin parti anlayışı en iyi bu çabaların incelenmesiyle anlaşılacaktır.

Marks ve Engels’in yakın dostlukları ve teorik birliktelikleri 1844 başında Paris’te başlamıştır. Marks ve Engels’in 1844-47 yılları arasında ikisi de Paris’teki devrimci grupların içinde aktif rol oynamışlardır. İşbirliklerinin ilk dönemlerinin siyasal düzeydeki en önemli ürünü Komünistler Birliği’dir (Lenin V. İ., Karl Marks, 2010, s. 5). Birlik kendisine “Alman Komünist Partisi” de demiştir. Parti sıfatı dönem itibarıyla “aynı amaca yönelmiş, bilinçli siyasal birliktelik” olma özelliğinden kaynaklı kullanılır.

Modern siyasal parti değildir, gerçekte çeşitli ülkelerde faaliyet yürüten 200-300 üyeye sahip küçük bir grup olarak varlığını sürdürmüş, 1848 ayaklanmasında kileler içerisinde eriyip gitmiştir (Mehring, 2011, s. 173).

Komünistler Birliği, Horlananlar Birliği (1834-1836), Haklılar Birliği (1836-1847) ve Komünist Yazışma Komiteleri (1846-1847) şeklinde ilerleyen bir geleneğin devamında kurulmuştur (Duclos, 1969, s. 15). 1834-1848 tarihleri arasında varlık gösteren bu birlikler, Avrupa ülkelerinde ardı ardına patlak veren 1848 devrimler döneminin ruhunu yansıtır. Uluslararası örgütlenmeye sahiptirler ve üye kartları üzerinde “tüm insanlar kardeşler” yazmaktadır. Bu durumu enternasyonalizmin ilk adımları olarak değerlendirmek mümkündür (Komünist Birlik de aralarına katıldığında bu örgütlerin aynı zamanda Enternasyonalin öncül formu oldukları söylenebilir). Ayrıca, dönem itibariyle üyeleri çoğunluk olarak henüz tam olarak proleterleşmemiş, geçiş dönemindeki zanaatkarlardır.

Komünistler Birliği yapılan ikinci kongrede, Haklılar Birliği adının Marks ve Engels’in çabaları sonucu değişmesiyle ortaya çıkmıştır. Yalnızca bir ad değişmesi değil bir yönelim değişikliği de söz konusudur. Kongre’nin talebi üzerine bir program olarak yazılan ve 1848’de yayınlanacak olan Komünist Manifesto ile merkezinde işçi sınıfı olan modern sosyalizm ortaya çıkmıştır (Lenin V. İ., Karl Marks, 2010, s. 5). Komünist Manifesto, Marks tarafından keşfedilen materyalist tarih anlayışının toplum tahliline uygulanışını içerir. Marksizmin ilk programatik metnidir. Aynı zamanda modern işçi sınıfı partilerinin kurulmaya başlandığı 1871 sonrasında modern sosyalizmin teorik ve programatik metni olmasından kaynaklı da Marksizm açısından son derece önemli tespitler içerir.

Marks ve Engels “Burjuvalar ve Proleterler” başlıklı ilk bölümünde sınıfları analiz ederler. “Proleterler ve Komünistler” başlıklı ikinci bölümde ise nesnel bir kategori olan sınıf analizinden, daha öznel olan bilinç alanına geçmişlerdir (Aydar, Sunuş: Marks’ın Sosyalizm Anlayışı ve Lenin, 2010). Komünist Manifestonun bu bölümü, proletaryanın devrimci partisi ile sınıfın bütünü arasındaki ilişkiyi göstermektedir (Lukacs, 1979, s. 28).

Komünistler, öteki işçi sınıfı partilerinden yalnızca şunlarla ayrılırlar: 1-Farklı ülke proleterlerinin ulusal mücadelelerinde, her türlü milliyetten bağımsız olarak, tüm proletaryanın ortak çıkarlarına işaret eder ve bunları ileri sürerler, 2- İşçi sınıfının burjuvaziye karşı mücadelesinin geçmek zorunda

olduğu çeşitli gelişme aşamalarında, her zaman ve her yerde, tüm hareketin çıkarlarını temsil ederler. Komünistler demek ki, bir yandan, pratik olarak, bütün ülkelerin işçi sınıfı partilerinin en ileri ve en kararlı kesimi, bütün ötekileri ileri iten kesimidirler; öte yandan, teorik olarak, proletaryanın büyük yığını üzerinde hareket hattını, koşulları ve proleter hareketin nihai genel sonuçlarını açıkça anlama üstünlüğüne sahiptirler.

Her ne kadar parti ile sınırları, taktikleri ve işlevi çok açık olmasa da Marks'da sınıfın öncülüğünü yapacak bir komünist partisi fikri mevcuttur. Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere, Marksist partinin pratiğini biçimlendirecek olan geniş ilkeler dizisi yalnızca Marksizmin bütünü yorumuyla değil, en temel metin denilebilecek Manifesto'da Marks ve Engels tarafından gösterilmiştir.

2.3.2.Uluslararası İşçiler Birliği (Birinci Enternasyonal) Dönemi (1864-1872)

Uluslararası İşçiler Birliği (daha bilinen adıyla Birinci Enternasyonal¹³), sosyalizmin ve Marksizmin tarihinde büyük öneme sahiptir. İşçi sınıfı hareketine ve Marksist teori ve pratiğe dönem itibarıyla sağladığı yararın çok daha üzerinde bir etkisi olmuştur. Bu nedenle Marks'ın parti anlayışını ve Marksist parti kuramını kavramak açısından Birinci Enternasyonal örgütlenmesinin incelenmesi önemlidir. Bu amaçla bu başlıkta Birinci Enternasyonal incelenirken kısaca Birinci Enternasyonal'in ortaya çıkışı ve örgütlülüğü üzerinde durularak, Marksist parti teorisi açısından Birinci Enternasyonal değerlendirilecektir.

Uluslararası İşçiler Derneği 1864 yılında Londra'da kurulmuştur. Derneğin 18.yüzyılın sonundan itibaren kurulan pek çok örgütün temel yönelimi olan, Enternasyonal dayanışma geleneğinin bir devamı olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Chartist Hareket, Yazışma Grupları, Komünist Yazışma Komiteleri, Sürgünler Ligası, Adiller Federasyonu, Komünistler Birliği (Foster, 2011, s. 56) gibi, dönemin diğer pek çok etkin sosyalist derneği, uluslararası alanda faaliyet yürütmüştür. Ancak bu örgütlenmeler işçi sınıf hareketinden uzaktır. Komünist Birlik tüzüğüne yansıyan “tüm insanlar kardeşler”

¹³ Uluslararası İşçi Birliği'nin adı 1864 yılında yayımlanan tüzüğünün ikinci maddesinde “Emekçiler Enternasyonal Derneği” olarak kabul edilmiştir (Duclax, J.,1969 s.37). Sonrasında kurulan İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Enternasyonaller ile birlikte, Birinci Enternasyonal kullanımı Marksizm açısından bir geleneği ifade eder hale gelmiştir.

vurgusu, Birinci Enternasyonal öncesi derneklerde varolan “ezilenlerin” birliği anlayışını yansıtır (Foster, 2011, s. 56). Birinci Enternasyonalle bu gelenek aşularak “işçi sınıfının” uluslararası örgütlenmesi, daha gelişkin bir siyasal yönelim olarak ortaya çıkmıştır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Birinci Enternasyonalle yaşanan bu değişikliğin sebebi, 1848 devrimlerinde keskinleşen sınıf mücadelesidir (Duclos, 1969, s. 9). Marks 1848 devrimini anlattığı Fransa’da Sınıf Savaşları’nda devrimin başlangıcında Parisli işçilerin “..sınıfları birbirinden ayıran şeyin basit bir yanlış anlama olduğu..”nu düşündüğünü ancak kapitalist düzen karşısında tek devrimci gücün kendileri olduğunu acı bir şekilde kavradıklarını dile getirir (Marks, Fransa'da Sınıf Savaşları, 1996, s. 15). Bu tarihten itibaren modern işçi sosyalizmi, sosyalizmin hakim bütün nüanslarına karşı üstünlüğü ele geçirmeye başlamıştır.

Marks 1848 Devrimlerinin bastırılması ve ardından Komünistler Birliği'nin dağılmasıyla Birinci Enternasyonalin kuruluşuna kadar siyasal örgütlenme faaliyetinden uzak kalmıştır (Lenin V. , Marks Engels Marksizm, 1990, s. 6). Bu dönemi Engels “...daha 1950 güzünde, biz bu devrimci dönemin hiç değilse birinci diliminin kapandığını ve yeni bir ekonomik bunalım patlak verinceye kadar beklenecek hiçbir şey olmadığını açıklıyorduk” (Marks, Fransa'da Sınıf Savaşları, 1996, s. 12) sözleriyle dile getirir. Bu düşünce Marks ve Engels’i uzun vadedeki yararı gözeterek, teorik çalışma yapmaya itmiştir. Ayrıca 1848 devrimlerinin ardından örgütlülüklerin büyük ölçüde dağıtılması ve var olanların da küçük küçük burjuva sosyalist çevreler olması, Marks’ı pratik faaliyetten uzakta tutarak, teorik çalışmalarına ağırlık vermesinin zeminini yaratmıştır (Molyneux, 2015, s. 41). Marks bu aradan sonra Birinci Enternasyonal’i çok büyük bir heyecanla karşılamıştır. Birinci Enternasyonal içerisinde bir çok farklı siyasal akım temsil edilmektedir. Marks içinde Marksist ilkeleri egemen kılmak için Proudhonculuk¹⁴,

¹⁴ Pierre Joseph Proudhon (1809-1865)’un programı “iştirakçi topluluklar” adını verdiği yaygın bir üretici ve tüketici kooperatifleri sisteminin sürekli büyüyerek, sonunda kapitalist sistemin yerine geçeceği düşüncesi üzerine kurulmuştur. Kendi kendilerini yöneten üreticiler arasında bireysel ya da örgütlü olarak düzenlenen eşit değişime dayalı sistem modeli, serbest krediyle (halk bankaları yoluyla kooperatiflere bedelsiz olarak açılacak kredi) finanse ediliyor ve “karşılıklılık” adını alıyordu. Proudhon’a göre işçi ve köylülerin kendilerini kapitalistlere ve feodalite artıklarına karşı mücadele ederek değil; onun kooperatifleri yoluyla aşamalı bir şekilde çalıştıkları toprağın ve üretim araçlarının sahibi haline gelerek kurtarabilecekleri şeklinde idi. 1860’lar boyunca Fransız işçileri özellikle Paris’in vasıflı işçileri arasında ve Belçika’da yaygın bir etkiye sahip olmuştur (Foster, 2011, s.66).

Bakunincilik¹⁵, Mazzinacilik¹⁶, Sendikalizm (Trade Unionculuk)¹⁷ gibi akımlarla yoğun bir siyasal mücadele içine girmiştir (Lenin V. İ., Karl Marks, 2010, s. 6). Enternasyonal aracılığıyla farklı ülkelerdeki işçi sınıfını kendi teorisinde birleştirmek için birbirinden son derece farklı bu akımlarla mücadele eder ve bu mücadelesinde başarılı olur. Örgütün ilk çağrı metni, birçok karar, bildiri ve manifestonun altında Marks'ın imzası vardır. Marks Enternasyonal içindeki mücadelesini şu şekilde anlatır (Marks & Engels, Seçme Yapıtlar II, 1977, s. 389):

... Enternasyonal, sosyalist ya da yarı sosyalist tekkelerin yerini işçi sınıfının gerçek bir mücadele örgütü alsın diye kurulmuştu... Enternasyonalin tarihi, Genel Konseyin işçi sınıfının gerçek hareketine karşı enternasyonal içersinde tutunmaya çalışan tekkelere ve amatörce deneylere karşı sürekli mücadelesidir..

Diğer bir açıdan ise, bu ifade Marks'ın siyasal araç olarak Enternasyonal'e verdiği önemi de anlatır. Marks'ın Enternasyonali nasıl konumlandığını anlamak için birliğin yapılanmasına bakmak gerekir. Geçici Tüzüğü'nün giriş cümlesinde, tüm burjuva partiler, örgütler, seçkin gruplar, dönemin komplocu sektleri ve reformcu hareketlerden farklıların vurgulanmıştır: “İşçi sınıfının kurtuluşu, işçi sınıfının kendisi tarafından gerçekleştirilecektir” ve tüzüğün birinci maddesi “çeşitli ülkelerde mevcut ve aynı amacı, yani emekçi sınıfların korunması, ilerlemesi ve tam kurtuluşunu amaçlayan işçi dernekleri arasındaki merkezi haberleşme ve işbirliği ortamını sağlamak için kurulmuştur” demektedir (Duclos, 1969, s. 33). Bu ifadeler her ne kadar modern bir siyasal partiyi çağırırsa da Birinci Enternasyonal'i klasik anlamda parti tanımlamasına sokmaya yetmez.

¹⁵ Bakunin şahsen tanıdığı Proudhon'un öğrencisidir ve Proudhon'un devlete ve geleceğin özgür üretici birliklerine dayalı toplumuna dair genel kavramsallaştırmasını benimsemiştir. Ancak Proudhon'un genel çerçevesine yeni kavramlar ekleyerek, devletin iştirakçi kooperatiflerin gelişmesiyle tedricen tasfiye olması fikrini terk ederek bunun yerine devletin bir ayaklanma ile yıkılacağını savunmuştur (Foster, 2011, s.66). Ayrıca sendikacılığa karşı daha yumuşak tavır almıştır.

¹⁶ Mazzinacilik, İtalyan Birliği için mücadele eden Giuseppe Mazzini'nin etrafında gelişen bir harekettir. Modern toplumda işçi örgütlenmelerinin önemli olduğunu düşünmüştür. Ancak bir sosyalist değil bir milliyetçidir (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988, s. 276).

¹⁷ Birinci Enternasyonal içinde en güçlü kitle örgütleri İngiliz sendikalarıdır. Ancak çoğunlukla dar meslek kollarına dayalı ve birbirleriyle pek az dayanışma gösteren sendikaların kapitalist toplum çerçevesinin ötesinde bir tahayyülü yoktur, talepleri ekonomik taleplerle sınırlıdır. Aynı zamanda İngiliz işçi hareketi de çartimzin 1840'lardaki radikalliğinden oldukça uzaktır. Bu tür sendikalar genel olarak siyasal mücadeleyle çok az ilgilenmiştir; ilgilendiği durumlar da, oy hakkı ve baskı yasalarına karşı taleplerle sınırlı kalmıştır (Foster, 2011, s. 64).

Şöyle ki; Birinci Enternasyonal dönem itibariyle işçi sınıfının siyasal örgütlenmeleri olan dernekler ve sendikaların üzerinde yükselmiştir. Her şehrin mesleki örgütlerini birleştiren bir federasyonu vardır ve bu federasyon doğrudan Enternasyonalin bir kolu olabilmektedir. Bu kollar işçilerin meslek örgütleri olarak Enternasyonale bağlılıklarıyla adeta uluslararası bir sendika niteliğinde hareket etmişlerdir. Bu haliyle Birinci Enternasyonal modern anlamda bir siyasal parti örgütlenmesine sahip olmaktan uzaktır. Ancak Enternasyonalin üye yapısına ve bu çerçevede üretilen taleplere bakıldığında, parti formu ile desteklenebilecek taleplerin harekete geçirildiği görülür. Birinci Enternasyonal'in 1866'daki kongre kararında, "sendikaların dikkatlerini yalnızca sermayeye karşı günlük mücadeleyle sınırlamamaları, işçi sınıfının genel politik ve sosyal hareketinden uzak kalmamaları, dar amaçların peşinden koşmakla yetinmemeleri ve baskı altındaki milyonlarca işçinin kurtuluşu için çalışmaları gerektiği"nin belirtilmesi, bu durumu örneklemektedir (Duclos, 1969, s. 80). Marksizm, ekonomik hak elde etme mücadelelerinin siyasal mücadelelerini doğurduğunu, işçi sınıfının ekonomik mücadelesi ile siyasal hareketinin birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu kabul eder. Her ne kadar sendikalar teknik iş bölümü ile sınırlı talepler üretse de, Marksist partinin işçi sınıfının genel çıkarları gereği sendikal mücadelenin ekonomik talepleri ile siyasal mücadeleyi birleştirmesi gerektiğini savunur¹⁸. İşçilerin devrimci partilere olduğu kadar, sendikalara da ihtiyacı vardır (bunun tam tersi de geçerlidir).

Enternasyonalin nasıl örgütlendiği 3-8 Eylül 1866'da yapılan Cenevre Kongresi'nin bileşenlerine ve alınan kararlara bakıldığında daha iyi anlaşılır. Bu kongre Birinci Enternasyonalin 22 seksiyonunu temsilen 60 delege ile toplanmıştır. Kongrede çeşitli siyasal eğilimlere mensup; İsviçre'den 13 seksiyonu temsilen 20, işçi sendikaları ve çeşitli örgütlerden 14 delege; Fransa'dan 4 seksiyonu temsilen 17 delege; Almanya'dan 4 seksiyonu temsilen Londra'da sürgünde yaşayan 3 delege bulunuyordu (Foster, 2011, s. 76).

Bu delegelerin gündemindeki başlıca meseleler ise; "Farklı ülkelerde emek sermaye mücadelesi için ortaya konan çabaların Dernek'in yardımıyla bütünleştirilmesi; sendikaların geçmişi, bugünü, geleceği; işçi kooperatifleri; dolaylı ve dolaysız vergiler;

¹⁸ Örneğin, herhangi bir işyerinde, çalışma saatlerinin düşürülmesi için verilen ekonomik bir mücadelenin işçilerin ülke genelinde çalışma saatlerinin düşürülmesi için siyasal iktidarı bir yasa çıkartmaya zorladıkları siyasal bir harekete dönüşebilir.

çalışma saatlerinin kısaltılması; kadın ve çocuk emeği; Polonya sorunu; sürekli ordular ve bunların işçi sınıfının çıkarları üzerindeki etkileri” dir (Foster, 2011, s. 76). Bu şekilde Enternasyonal işçi sınıfının uluslararası alanda, birleşik ekonomik ve siyasal mücadele aracı konumundadır. Enternasyonal çerçevesinde yürütülen faaliyetlere bakıldığında, işçi sınıfının siyasal-ideolojik temsilinin parti formunun gerektirdiği, ancak hareketin yürütüldüğü mücadelenin bu formu desteklemediği görülür. Bu forma varabilmek için kapitalist üretim ilişkilerinin ve işçi mücadelesinin derinleşmesi gerektiği, bunun da on dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın bütününe kapsayacağı söylenebilir.

Enternasyonalin tüzüğündeki tanımdan bağımsız olarak, Marks ve Engels’in Birinci Enternasyonalini kendi parti anlayışları içerisinde de işçi sınıfının ideal partisi olarak gördükleri söylenemez (Molyneux, 2015, s. 43). Ancak her ne kadar bu haliyle geniş bir kitle örgütü durumunda ise de, Marks ve Engels Birinci Enternasyonal’in işçi sınıfının enternasyonal partisi olması gerektiğini anlamıştır. Enternasyonal örgütlülüğünün yayılması için harcadıkları çaba ve içerdeki siyasal eğilimlere karşı verdikleri mücadele, bu temel üzerinde inşa edilir (Foster, 2011, s. 76).

Birinci Enternasyonal’in güçlü bir şekilde yapmış olduğu son kongre 2-7 Eylül 1872 tarihli Lahey Kongresidir. Enternasyonal 1860’ların toplumsal yapılarına uygun bir örgüttür. Sanayi toplumlarında gelişmelerin yarattığı faktörler bu önemli girişimin de sona ermesine neden olmuştur. Döneme ilişkin bu açık durum, bazı yazarların Lahey Kongresi’nin “poleteryanın ayrı bir parti olarak kurulmasına” yönelik kararını, yeni bir dönemin habercisi olarak yorumlanmasına sebep olmuştur. Buradaki karar şu şekildedir (Duclos, 1969, s. 274).

Mülk sahibi sınıfların kolektif iktidarına karşı verdiği savaşta, proleterya, mülk sahibi sınıfların kurduğu bütün eski partilere karşıt olarak kendini bizzat ayrı bir parti olarak ortaya koyak şartıyla eylemde bulunabilir. Proleteryanın bu şekilde bir siyasi parti olarak teşekkül etmesi, sosyal devrimin ve onun amacı olan sınıfların ortadan kaldırılmasının bir şartıdır.

Bu ifadeden Avrupa ülkelerinde işçi partilerinin kurulması kararının alındığını çıkarmak güçtür. Ancak şu söylenebilir ki, Marks ve Engels’e göre de, Paris Komünü’nden sonra farklı siyasal anlayışların çekişme halinde olduğu bir Enternasyonal artık miyadını doldurmuştur. Bu nedenle Marks son hamle olarak, Bakunincilerin etkisinden kurtulmak amacıyla Lahey Kongresi’nde Enternasyonal merkezinin New York’a taşınması kararını

geçirtmiş ve 15 Temmuz 1879'da toplanan Son Enternasyonal Kongresinde, teşkilat lağvedilmiştir (Duclos, 1969, s. 323).

Marks partiyi daima işçi sınıfı ile ilişki içinde ele almış ve Enternasyonale bu doğrultuda müdahale etmiştir. Bu nedenle, tarihsel konumlanışı itibariyle ele alındığında da herşeye rağmen, Birinci Enternasyonal Marks ve Engels'in işçi sınıfı içinde Marksizmi yayma ve sınıfının öncül partisini yaratma mücadelesi olarak görülmelidir. Marks ve Engels'in başarısı, Avrupa'da gelişen grevlerin ve desteklenen diğer işçi hareketlerinin içerisinde Marksizmin yayılması ve Enternasyonal geleneğinin bu şekilde doğmuş olmasıdır.

2.3.3. Alman Sosyal Demokrasisi ve Reformizm Sorunu

1870'lerle birlikte, Marksizm için yeni bir dönem başlamıştır. 1860'lı yılların dernek geleneği, genel oy hakkı mücadelesinin kazanılmasıyla birlikte yerini işçi sınıfının bağımsız siyasal partilerine bırakmıştır. Bu dönemin en önemli siyasal örgütlülüğü Marks ve Engels'in yaşamlarının son yıllarında, içerisindeki yönelime karşı ideolojik mücadele verdikleri SPD'dir. Bu başlıkta işçi sınıfı partilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte tam olarak şekillenmeye başlayan Marksist parti teorisi, Marks ve Engels'in SPD'ye olan yaklaşımları üzerinden değerlendirilecektir. Bu amaçla ilk olarak,

1860'ların sonlarıyla birlikte dönemin siyasal yaşantısına birçok ülkede, sosyal demokrat işçi partilerinin (özellikle de SPD'nin) yükselişi damga vurmuştur. Fransa'da 1848'den itibaren erkekler için oy hakkı vardır. Almanya'da tek tek devletler sınırlı oy hakkını kabul etmesine rağmen Parlamento üyelerinin seçimi, yirmi beş yaş üstündeki tüm erkeklerin oylarıyla gerçekleşmiştir. İngiltere de 1832'de yapılan reformun devamında 1884'te tüm erkeklere oy hakkı tanınmak zorunda kalmıştır (Joll, 2002, s. 16). Öylece, yeni siyasal örgütlenmelerin ortaya çıkmasıyla, meclise artık mülksüzlerin temsilcilerinin de gönderilmesi olanağı doğmuştur. Bu dönemin asıl kazananları işçilerdir. Artık işçi sınıfı partilerinin de ortaya çıkmaya başlamasıyla sosyalizm, bu yeni işçi sınıfı partilerinin programlarında yerini almıştır.

Bu yeni kurulan işçi sınıfı partilerinin gelişimi, her ülkeye göre farklılıklar göstermiştir. Marks ve Engels farklı ülkelerdeki bu partileri Marksist parti kuramı içerisinde, örgütsel ve siyasal açıdan kendi özgül gelişimlerine göre değerlendirmiştir. Marks ve Engels'in Almanya'daki SPD'ye olan yaklaşımıyla, İngiltere ve ABD'deki partilere yaklaşımları birbirinden son derece farklıdır. Marks ve Engel'de parti ancak bu iki farklı yaklaşımın nedenleri kavranarak anlaşılabilir.

1869 yılında Alman İşçi Dernekleri Kongresinde Bebel ve Liebnicht'in, derneğin programını Uluslararası İşçi Derneğinin programıyla uyumlu hale getirmesi ile SPD'nin temelleri atılmıştır. Lassallecılar'ın Alman İşçi Dernekleri Kongresi üyesi dernekleri 1869 yılında Eisenach Kongresi'ne davet etmesiyle partileşme gerçekleşmiştir (Marks & Engels, Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi, 2010, s. 8). Lassallecıların SPD içerisine girmesiyle Alman sosyal demokrasisi, Marksist parti kuramının en tartışmalı konularından biri oluşturmuştur.

Marks ve Engels kuruluşundan itibaren SPD'ye büyük önem vermişlerdir. Partiyeye Marksizm doğrultusunda müdahaleleri, çok erken bir aşamada, partinin kuruluş tüzüğü ile başlar. 1869'da yapılan kuruluş kongresi ile kabul edilen tüzüğün ilk hali Alman İşçi Dernekleri Kongresinin aldığı kararı devam ettirerek, Enternasyonal'e uyum programını desteklemiştir. Ancak 1875'te Lassallecıların Gotha toplantısında partiye katılmalarıyla, parti programına Lassalleci kavramsal düzenlemeler yapılmıştır (Marks & Engels, Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi, 2010, s. 10). Engels Marks'ın bu programla ilgili yazmış olduğu "Kenar Notlar" metnini, Gotha Programının Eleştirisi olarak yayınlamıştır.

Gotha Programının eleştirisi, Komünist Parti Manifestosu ile birlikte, Marks'ın işçi partisi programının hazırlanmasına en önemli katkıları olarak değerlendirilmiştir (Bottigelli, 2010, s. 7). Marks'ın bu eleştiride programdaki Marksist temel kavramların Lassalleci tahrifatı üzerinde tek tek durması, bir marksist programın nasıl olması gerektiği ile ilgili bir taslağın ortaya çıkmasını sağlar. Örneğin, programdaki; "Alman işçi partisi, bütün yasal araçlarla, özgür devlet ve sosyalist toplum için; ücretlerin tunc yasası ile birlikte ücret sisteminin ve her biçimiyle sömürünün kaldırılması için; tüm toplumsal ve siyasal eşitsizliğin giderilmesi için çaba harcar" ifadesini incelerken, Marks bu önermelerin hemen hemen tamamına itiraz etmiştir. Öncelikle cümlenin başındaki "özgür

devlet” ifadesinin kabul edilemez olduğunu “emekçilerin amacının hiçbir şekilde devleti “özgür” yapmak değildir” sözleriyle dile getirir. Marks’a göre devlet “kendi entelektüel, etik ve özgür temellerine sahip bağımsız bir varlık değildir” (Marks & Engels, Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi, 2010, s. 35). Komünistlerin programlarında devletin sönmülmesinden bahsedilmesi gerekirken bu tarz bir ifade Marks’ın tepkisine yol açar.

Marks; “Ücretlerin tunç yasası ile birlikte ücretlerin kaldırılması” şeklindeki ifadenin altında bütün kapitalist üretim sisteminin temelini oluşturan artı-değer sisteminin reddine dayanan Malthusçu nüfus teorisinin olduğunu söyler. Bu nedenle parti temsilcilerini “kıyıcı” ve “bilinç yoksunluğu” ile suçlamıştır. Malthusçu bu ifadenin kabul edilmesiyle, Malthus’un “kaynağı doğada olan yoksulluk önlenemez önermesinin” üstü kapalı olarak kabulü söz konusudur, bu şekilde programa giren sosyalizmin reddi görmezden gelinmiştir. Ayrıca Marks, paragrafın sonundaki “tüm toplumsal ve siyasal eşitsizliğin giderilmesi” ifadesinin yerine, “sınıf farklarının ortadan kalkmasıyla, bu farklardan doğan her türlü toplumsal ve siyasal eşitsizlik kendiliğinden ortadan kalkar” ifadesinin getirilmesi gerektiğini ifade ederek muğlak ifadelerin programdan çıkartılması gerektiğini söyler (Marks & Engels, Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi, 2010, s. 32).

Gotha Programının Eleştirisinde Marks’ın bu maddeye olan müdahalesi yalnızca bir örnektir. Diğer maddelere olan müdahale eleştiri boyunca devam eder. Marks’ın her madde üzerinde bu şekilde titizlikle durmuş olması, Marksist bir parti programı hazırlanırken düşülebilecek hatalar noktasında, olması gerekeni açıklığa kavuşturmaktadır.

Engels, 1877’de Marksizmin Alman hareketi içindeki ağırlığını korumak için Anti-Dühring kitabını kaleme almıştır. Marks ve Engels 1879’da parti liderlerine bir “Açık Mektup” göndererek, parti içinde sınıf mücadelesini ve böylece partinin sınıf yapısını reddeden proletarya dışı unsurlardan partinin arındırılmasını isteyerek, işçi sınıfının burjuvazinin korunmasına muhtaç bir sınıf şeklinde değerlendirilmesini protesto etmişlerdir (Molyneux, 2015, s. 54). Ayrıca Engels 1891 hazırlanan SPD’nin Erfurt programını eleştirisini yayınlamış ve 1895 yılında ölümüne kadar parti için mücadelesini sürdürmüştür.

SPD içinde genel oy hakkı mücadelesiyle büyük bir işçi partisi yaratma olanağından yararlanmış olan Lassalle'a (sonrasında Bernstein'a) karşı verilen mücadele, Marks ve Engels'te genel bir formülü oluşturmaz. Almanya'da (ve Fransa'da "Parti Ouvrier") sağlam Marksist partilerin kurulmasını sağlayacak güçlü işçi hareketi gelenekleri, bu ülkeleri diğerlerinden ayırır.

Britanya ve ABD gibi, işçi sınıfının çok güçlü olduğu fakat, işçilerin hakim sınıf partilerinin ardından gittiği yerlerde ise Marks ve Engels'in tutumu, SPD'ye karşı tutumlarından son derece farklıdır. Buralarda program ve parti içerisindeki teorik bütünlük üzerinde durmadan, geniş ve bağımsız işçi partilerinin kurulmasını desteklemişlerdir (Molyneux, 2015, s. 53). İngiltere'de Sosyal Demokrat Federasyonu ve Amerikan sosyalistleri, teorik açıdan zayıf ancak diğer açılardan canlı ve güçlü olan işçi sınıfı hareketinden uzak durmaları nedeniyle Marks ve Engels tarafından eleştirilerek, işçi sınıfı hareketinden kopuk olmaları nedeniyle, dogmatiklikle suçlanmışlardır. Engels Amerikan işçi sınıfı hareketi hakkında şöyle yazar (Lenin V. , Friedrich Engels, 2011, s. 17): "Önümüzdeki kasım ayında bir ya da iki milyon işçinin gerçek işçi partisine vereceği oy, doktrin olarak kusursuz bir programa verilen yüz bin oydan kıyaslanamaz derecede daha değerlidir."

1886'da Engels Amerikan işçi hareketi için, işçi partisinin hangi program temelinde olursa olsun, ülke çapında birleşmesini geciktirecek her davranışın hata olduğunu ve ilk büyük adımın her zaman işçilerin bağımsız bir siyasal parti haline gelmelerinin nasıl olduğuna bakılmaksızın önemli olduğunu söyler (Lenin V. , Friedrich Engels, 2011, s. 18).

Lenin Rusya'daki parti tartışmalarına ışık tutmak için, Marks ve Engels'in ABD'deki siyasal partilerle ilgili mektuplarına yazdığı önsözde, Marks ve Engels'in parti yaklaşımına dikkat çeker. Lenin (özellikle) Engels'in, parti gibi daha pratik konularda yazdıklarının lafzına bakarak değerlendirmem gerektiğini düşünür ve dönem itibariyle Engels'in amacına bakar¹⁹ (Aydar, Sunuş: Marks'ın Sosyalizm Anlayışı ve Lenin, 2010). Marksizmin koyduğu temel ilkeler göz önüne alınarak parti kuramı gibi daha çok taktik

¹⁹ Lenin ve Engels farklı dönemlerin Marksistleridirler. Engels, Marks'ın ölümünden sonraki yıllarda, SPD'nin önemi dolayısıyla parti ile ilgili meselelerde belirgin rol almıştır.

içeren meselelerde Lenin'in bu yöntemi, (tarihsel metaryalizmin bir gereği olarak) bir genelleme teşkil eder. Lenin Engels'in bu satırlarla, evrensel bir kitle-işçi partisi çatısından değil, işçilerin siyasal bağımsızlığının söz konusu bile olmadığı koşullarda, işçi partisinin öneminden bahsettiğini dile getirmiştir. (Lenin V. , Friedrich Engels, 2011, s. 19).

Son olarak, her ne kadar dönemin işçi sınıfı partilerine kayıtsız kalmayıp, parti örgütlenmelerine müdahalelerde bulunmuş olsalar da Marks ve Engels'de bağımsız olarak ele alınmış bir parti teorisi çalışmasının olmadığı unutulmamalıdır. Komünist Manifesto ve Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi parti teorisine giriş niteliğindedir. Marks ve Engels'in İşçi partilerine yaklaşımlarında son kertede belirleyici olan, işçi sınıfının kendiliğinden eylemine duydukları güvendir (Molyneux, 2015, s. 57). İşçi sınıfının politik bilincinin mücadele içerisinde kendiliğinden şekilleneceği Marks ve Engels'in parti teorisinin çerçevesini teşkil eder. Kapitalizmin gelişme döneminde, 1848 devrimlerinin ve Paris Komününü deneyimi halen güncelliğini korurken ve modern siyasal partilerin daha yeni ortaya çıktığı koşullarda, Marks ve Engels'in bu tutumları eksiklik olarak nitelendirilemez.

2.4. LENİN'DE PARTİ ANLAYIŞI

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Lenin'in parti teorisinin üzerinde şekillendiği dünya Marks ve Engels'inkinden son derece farklıdır. Birinci Enternasyonal'in 1876'daki feshinin ardından, İkinci Enternasyonal'in 1889'da kuruluşu arasında geçen on üç yıl, dünyada kapitalizmin hızlı büyüme ve genişleme evresine denk gelmiştir (Foster, 2011, s. 135) ve artık kapitalizm emperyalist aşamaya doğru geçiş yapmaktadır. Aynı zamanda bu yıllarda dünya kapitalizmi uzun bir istikrar süreci içine girmiştir. Avrupa işçi sınıfının güçlenmesiyle, işçi birliklerinden oluşan Birinci Enternasyonalin ardından, dağılmış olan küçük gruplar bir araya gelerek, SPD biçimini model alan partiler oluşturmaya başlamışlardır (Joll, 2002, s. 21). Böylece İkinci Enternasyonal Avrupa'da büyük ölçüde güçlenmiş işçi partilerinin birliğinden oluşmuştur.

Lenin'in parti teorisi en genel çerçevesi ile 1902 yılında kaleme aldığı "Ne Yapmalı"yla ortaya çıkmıştır ve büyük bir etki yaratarak, Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinde, Bolşevik Menşevik bölünmesine yol açmıştır. Ancak, Lenin ihanet olarak nitelendiği İkinci Enternasyonal'in Birinci Dünya Savaşındaki tavrına kadar, parti teorisi konusunda tam anlamıyla dönemin sosyal demokrat hareketinin etkisinden kopmamıştır. Gözardı edilmemesi gereken, Marks ve Engels'de olduğu gibi, Lenin ve diğer bolşeviklerde parti teorisinin koşullara bağlı bir gelişiminin söz konusu olduğudur. Lenin 1902-1917 süre zarfında yaşanan 1905 devrimi, birinci dünya savaşı, İkinci Enternasyonalin çöküşü gibi bir dizi olağanüstü gelişmeyi deneyimleyen bir partinin ve liderin, yirminci yüzyıl başında yeni şekillenen bir parti ile aynı olması mümkün değildir. Dolayısıyla Lenin'in parti teorisini daha iyi anlayabilmek için bu bölümde Lenin'in içerisinde bulunduğu diyalektik gelişim, tarihsel olaylar bağlamında ele alınmıştır.

Nasıl ki Birinci Enternasyonal Marks döneminin işçi partisi anlayışının yansıtmış ise, bu dönemin uluslararası örgütlülüğü olan İkinci Enternasyonal de 1917'ye kadarki işçi partisi anlayışını yansıtmaktadır. Marksistler içinde hakim parti anlayışı SPD modeli kitle partileridir. Bu saygınlık her ne kadar SPD ve diğer ülkelerin partilerinin Birinci Dünya Savaşında kendi ülkeleri desteklemesine kadar sürmüş olsa da, 1917'de Ekim devrimine kadar Lenin'in parti anlayışı bu geleneğin etkisinin önüne geçememiştir. 1914 dönemi Lenin'in SPD merkezli İkinci Enternasyonal'in içinde bulunduğu zaafı görmesi açısından önemlidir. 1914'teki bu hayal kırıklığının sonrasında parti anlayışı daha belirgindir.

Lenin'in Marksizme yaptığı en önemli katkılardan biri, parti anlayışıdır. 1902 yılında "Ne Yapmalı"yla birlikte başlayan Lenin'in parti tartışması, 1917 Ekim Devriminin başarıya ulaşmasıyla şiddetini biraz azaltmış olsa da, Lenin sonrası çok daha karmaşık bir hal almıştır. Bu çalışma için esas dilim 1902 Bolşevik-Menşevik ayrışmasından 1924'te Lenin'in ölümüne kadar olan süreçtir. Devrim sonrasında partinin devlet yönetiminde almış olduğu rol çok önemlidir. Bu dönemde Lenin'in parti konusundaki yorumlarını değerlendirmek Lenin'in parti teorisinin bir parçasıdır ve sonrasında evrilen tek parti diktatörlüğünün, Lenin ve Lenin'in parti ile olan mesafesini görmek açısından önem teşkil eder.

Bu başlıkta, Bolşevik parti teorisininin daha iyi anlaşılabilmesi için, partinin gelişim sürecinde belirleyici olan dönemler ayrı başlıklarda değerlendirilmiştir. İlk olarak

Bolşevik partinin ilk evresi olarak 1902-1914 yılları arası ele alınacak; sonrasında, 1914-1917 savaş süreci Lenin'in parti anlayışının olgunlaşma evresi olarak üzerinde durulacaktır. Son olarak da Ekim devrimi ile birlikte, partinin devlet ile olan ilişkisinde Lenin'in tutumu değerlendirilerek, "işçi iktidarında partinin yeri nedir?" sorusu cevaplanacaktır.

2.4.1. 1902-1914 Arasında Lenin ve Parti

Klasik Marksist görüş, Marksizmi eylem felsefesi olarak nitelendirir (Sabine, 2013, s. 184). Bu doğrultuda Lenin'in parti teorisi de, işçi sınıfını iktidara taşıyarak sınıfsız toplum tahayyülünün başarıya ulaşmasına odaklanmıştır ve Lenin'in özgül parti teorisi de kaynağın bu motivasyondan alır.

Genel olarak Lenin dönemi, Marks ve Engels'teki kitle eylemlerine olan güvenin yerini, reformist²⁰ kitle partilerine olan güvensizliğe bıraktığı bir dönemdir (Lukacs, 1979, s. 29). Kitle partilerinde SPD'de olduğu gibi, büyüme ile birlikte, parti liderliklerinin ve işçi sınıfı içerisindeki reformist eğilimlerin iyice gün yüzüne çıktığı görülür. Lenin dünyadaki bu konjonktür ile birlikte, Çarlık Rusya'sının baskıcı koşulları dolayısıyla, devrime kenetlenmiş dayanıklı bir partinin gerekli olduğunu 1902 gibi çok erken bir dönemde söylemiştir (Lukacs, 1979, s. 29).

İleride "Rusya Komünist Partisi" adını alacak olan Lenin'in Bolşevik Partisinin temeli, 1898 yılında küçük bir kongreyle kurulan, "Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi"ne dayanır (Carr, 2016). Kuruluş aşamasında partinin sahip olduğu elli dört şehir örgütlenmesi ile aşağıdan yukarıya bir örgütlenme modelinin başlangıcı olmuştur. Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi işçi birliklerinin koordinasyonunu sağlamlaştırmak ve o dönemin en önemli politik sorunlarından olan ekonomizme karşı Iskra (Kıvılcım) gazetesini

²⁰ Reformizm, işçi hareketi içerisinde sosyalizme geçişin doğası ve ona erişmede en uygun politik strateji üzerine yapılan tartışmalarda, sosyalizme geçişte toplumsal değişimin kademeli ve yumuşak bir süreçle gerçekleştirilebileceğini savunan pozisyonun adıdır. Sosyalizme işçi sınıfının mevcut politik kurumları (seçimler, milletvekilleri, parlamento gibi) kullanması ile toplumsal bir devrime gerek kalmadan geçilebileceğini savunulur. Marks ve Engels döneminden itibaren reformizm tartışması, sosyalist mücadele içerisinde güncelliğini kaybetmemiştir.

çıkarmaya başlamıştır. Leninizm ya da Bolşevizm olarak adlandırılacak siyasal fikirlerin belli başlı yönlerini ve başlangıcını içermesi bakımından modern sosyalizm tarihinde en çok bilinen ve tartışılan eserlerden biri olan “Ne Yapmalı?”, bu gazetede çıkan yazıların sonucu olarak meydana gelmiştir (Sabine, 2013, s. 257).

“Ne Yapmalı?” Lenin’in örgüt teorisine hem bir giriş, hem de temel teşkil eder. Bu nedenle ilk olarak bu eseri tarihsel bağlamına oturtturarak ele almak gerekir. Klasik Marksist görüş Lenin’in hiçbir zaman bu eserindeki görüşlerini içinde bulunduğu dönemden ve sınıf mücadelesinin içinde geliştiği somut koşullardan bağımsız olarak değerlendiremeyeceğini savunur (Mandel, 1997, s. 87). Çarlık Rusya’sının devlet yapısı, Batı modeli her türlü sosyalist ve hatta demokratik partinin kurulmasını yasaklıyor ve her türlü demokratik veya sosyalist hareketin illegal koşullarda faaliyet yürütmesine neden oluyordu (Carr, 2016, s. 30). Lenin’in örgütlenme anlayışı, sendikaların ve grevlerin yasak olduğu, burjuva demokratik anlamda bile örgütlenmelerin kurulamadığı politik baskı koşullarından son derece etkilenmiştir. Çarlık polisinden gizlenme gereğiyle, küçük bir örgütün daha iyi olacağı düşünülmektedir ve bu koşullarda işçi sınıfının bütünü temsil eden dönemin sosyal demokrat kitle partisi modelini gerçekleştirmek mümkün değildir (Molyneux, 2015, s. 62).

Lukacs’ın belirttiği gibi “Ne Yapmalı?”da Lenin’in ele aldığı parti düşüncesinde belirleyici olan, “proleter devrimler çağında” yaşanıldığı ve “devrimin güncelliği”dir (Lukacs, 1979, s. 26). Bu kabul edişin ardından gelen “nasıl” sorusuna verilen cevap ise Ne Yapmalı?’nın ana eksenini oluşturur. “Ne Yapmalı?”da Lenin’in ekonomizme karşı ideolojik mücadele eder ve ekonomizmin alternatifi olarak, bir profesyoneller kadrosu ile, bütün Rusya’yı kapsayan bir yayın organı temelinde ülke çapında bir devrimci örgütlenmenin gerçekleştirilmesi ile ilgili görüşlerinin belirtir. (Lenin, önsözünde bu eseri bir kitapçık olarak tanıtsa da zamanla marksizm içerisinde klasik haline gelmiştir (Aydar, Sunuş: "Bana Bir Örgüt Verin.."-Lenin ve Ne Yapmalı, 2010). Buna göre Rusya’da işçi devriminin gerçekleşebilmesi için özetle: 1-İşçi sınıfı hareketinin taleplerini sınırlayan ekonomizmle mücadele edilmelidir, 2-Bu parti profesyonel kadrolardan oluşmalıdır, 3-Merkezileşmiş bir partiye ihtiyaç vardır, 4-Merkezi bir gazete örgütlenme için acil olarak gereklidir.

Öncelikle “Ne Yapmalı”da Lenin’in tartışma halinde olduğu ekonomizme bakarak başlamakta fayda vardır. Ekonomizm Rusya’da 1890’ların ortasında gelişen ekonomik talepli grevlerin etkisiyle, Sosyal demokrasinin bir kanadının, işçi sınıfının ekonomik hakları için verilen mücadeleyi merkeze alarak, “Raboçaya Mysıl” adında bir gazete etrafında birleşmesiyle oluşmuştur. Zamanla etki alanlarını genişleterek, Lenin’in ifadesiyle “Marksizmin kırıntılarından haberdar gençlik üzerinde bir moda”ya dönüşmüştür (Lenin V. İ., Ne Yapmalı, 2010, s. 39). Buradaki sıkıntı, ekonomistlerin işçilerin yaşamındaki ekonomik düzelmeleri her şeyin önüne koyarak siyasal talepleri gözardı etmesidir.

Sendikaların dahi yasak olduğu koşullarda, sosyalistlerin ekonomik mücadeleyi de üzerlerine almaları, sendikal mücadele ve sosyalist mücadele arasındaki ayrımın muğlaklaştırmıştır (Kızılok, 2013). Ekonomizmin yol açtığı bu kafa karışıklığına karşı “Ne Yapmalı?”da Lenin, -ekonomik mücadelenin önemini küçümsemeye de özen göstererek- bu anlayışa karşı mücadele eder.

Ekonomistler ayrıca işçi sınıfının kapitalizm altında yaşam koşullarını iyileştirmek için verdiği mücadelenin kendiliğinden yönünü alabildiğine ön plana çıkarmışlardır. Lenin tarafından kendiliğindenlik; kapitalizmin nesnel koşullarının yapısal tahriki sonucu gerçekleşen ve kapitalizmin doğrudan yol açtığı başlangıç mücadelesi olarak ele alınır (Aydar, Sunuş: "Bana Bir Örgüt Verin.."-Lenin ve Ne Yapmalı, 2010). Lenin, emekçi kitlelerin hareketinin kendi başlarına formüle edecekleri bağımsız bir ideolojiden bahsedilemeyeceğini, burjuva ideolojisi ile sosyalist ideoloji arasında üçüncü bir ideolojinin bulunmadığını söyler. Lenin’e göre kendiliğinden gelişim sendikalizmdir, bu da işçi sınıfını burjuva ideolojisine teslim etmektir (Lenin V. İ., Ne Yapmalı, 2010, s. 44). Bu tespitin dayanağı olarak da Lenin, burjuva ideolojisinin köken bakımından sosyalist ideolojiden çok daha eski, gelişkin ve yayılmasını sağlayacak çok sayıda araca sahip olmasını gösterir (Lenin V. İ., Ne Yapmalı, 2010, s. 46) ve bu şekilde “Ne Yapmalı”da parti sorununa; kapitalizmin ideolojik, örgütsel ve maddi üstünlüğü karşısında, proletaryayı burjuvazinin ideolojik etkisinden kurtararak devrime ilerletecek bir örgütün nasıl olması gerektiği çerçevesinde giriş yapar.

Marks, Alman İdeolojisinde: “Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir.. toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda zihinsel üretim

araçlarını da elinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır” demektedir (Marks, Alman İdeolojisi, 1999, s. 75). Lenin’in parti anlayışının özünde marksizmin bu tespiti bulunmaktadır. Lenin’in anlayışındaki tek merkezden, ideolojik olarak kaynaşmış, profesyonel olarak örgütlenmiş parti, olası bir devrimci ayaklanmada kitleleri yönetme görevini üstlenecektir. Bu nedenle Lenin, kitlesel bir partiyi değil, ne yaptığını bilen kadrolardan oluşmuş bir partiyi tercih etmektedir.

Lenin’in ekonomizme karşı, “Ne Yapmalı?”nın üzerine en çok tartışılan şu ifadelerini dile getirmiştir (Lenin V. İ., Ne Yapmalı, 2010, s. 32):

.. Bütün ülkelerin tarihi göstermektedir ki, işçi sınıfı salt kendi çabasıyla yalnızca sendikal bilince erişebilir ... Politik sınıf bilinci işçilere ancak dışarıdan, yani ekonomik mücadelenin dışından, işçiler ile işverenler arasındaki ilişkiler alanının dışından taşınabilir ...Sosyalizm teorisi, mülk sahibi sınıfların eğitim görmüş temsilcileri tarafından, aydınlar tarafından geliştirilen felsefe, tarih ve ekonomi teorilerinden doğup şekillenmiştir. Bilimsel sosyalizmin kurucuları Marks ve Engels de toplumsal konularıyla burjuva entelijansiyasına mensupturlar...

“Politik sınıf bilinci işçilere ancak dışarıdan, yani ekonomik mücadelenin dışından, işçiler ile işverenler arasındaki ilişkiler alanının dışından taşınabilir”, ifadesi kaba bir ifade olsa da içerik itibarıyla çok sıkıntılı değildir. Ancak devamındaki ifadenin taşıdığı önerme dikkat çekicidir ve elitist bir tavır içermektedir. Molyneux bu ifadenin Karl Kautsky’den alınan fikirler olduğuna dikkat çeker (Molyneux, 2015, s. 75). Bu ifade her ne kadar, bazı Marksistler tarafından düzeltilerek tekrar yorumlanmaya çalışılsa da, Lenin’in örgütlenme teorisinin erken dönem hatası olarak ele alınır.

Bu tartışma bir yana bırakılırsa, metnin bütününe bakıldığında, Lenin’in “politik sınıf bilincinin dışardan” getirilmesiyle, işçi sınıfının devrimci partisinin gerekliliğini ve onun burjuvazi ile ideolojik mücadelesini kastettiği görülür. Lenin için marksizm, ekonomistlerin üzerini örttüğü şekilde, yalnızca reform mücadelesi değildir ve işgücünün satılmasına son verilerek kapitalist düzenin değişmesini merkeze koyan bir partiye ihtiyaç vardır. Bununla ilgili Lukacs, “Boşevik Parti örgütünü, bir proleter devrimler çağında yaşayıp yaşamadığımız sorusundan bağımsız olarak kabul veya reddeden biri, bu örgütün mahiyetinden kesinlikle hiçbir şey anlamamıştır” (Lukacs, 1979, s. 26) demektedir. Lenin hayatı boyunca devrime kenetli bir şekilde yaşamıştır, ortaya koyduğu ve yarattığı parti de merkezine devrimi koyarak 1917 Ekim Devriminde iktidarı değiştirmiştir.

Lenin'in parti anlayışı ve merkezileşme ile ilgili görüşlerini “Örgütsel Görevlerimiz Üzerine Bir Yoldaşa Mektup” adlı yazıda daha açık bir şekilde ifade eder (Lenin V. I., Örgütsel Görevlerimiz Üzerine Bir Yoldaşa Mektup, 1902). Merkezilikten Lenin'in ne anladığını görmek açısından bu yazıya bakmak faydalıdır. Buna göre Lenin hareketin sürekliliğini ve kesin gizliliği korumak için; ideolojik önderlik edecek “Merkezi Organ” ve pratik önderlik edecek “Merkez Komitesi” olmak üzere partinin iki merkezi olması gerektiğini savunmuştur. Buna göre; bu iki organın da birbirleriyle uyum içerisinde hareket eden kişilerden oluşması gerekir ve ayrıca Merkezi Organın korunması için yurtdışında olmalıdır. Merkez komitenin ise, partinin bütün yerel çalışmalarını ve bütün yerel örgütlerini yönetmelidir ve hem işçilerden hem de aydınlardan meydana gelmelidir. Komitenin altında ise şu yapılanmalar öneri şeklinde sunulmuştur: “..Partili ve Partisiz devrimcilerden meydana gelen semt çevreleri; bu semt çevrelerinin her birine bağlı birer propaganda çevresi; fabrika çevreleri; ve belli bir semtteki fabrika çevrelerinin delege “temsilcilerinin toplantıları.. gibi bütün diğer kurumların komitenin altında ve komiteye tabil olması gerekir...” sözleriyle dile getirilmiştir.

Lenin'in merkezileşmiş ve profesyonel devrimcilerden oluşan parti anlayışının altında, bir yandan artık kapitalizmin barışçıl çağının sona erdiği düşüncesi, diğer yandan da, işçi sınıfı içerisindeki ekonomik farklılaşmanın diğerlerine göre daha iyi kavranması yatmaktadır (Lukacs, 1979, s. 29). Lenin 1890'ların sonu itibarıyla merkezi bir örgüt ve profesyonel kadrolara olan ihtiyacın gelişen işçi grevleriyle birlikte, görünür hale geldiğini söyler. Bu nedenle sosyal demokrat hareketin “Ne Yapmalı” ile ifade edilen başlıca görevi artık, Lenin'in ilkel ve el yordamıyla örgütlenme dediği şeye karşı mücadele vermektir. Ayrıca profesyonalleşmenin, polis baskınlarına ve dolayısıyla örgütsel kesintiye karşı daha dirençli bir örgüt yaratacağını düşünmektir. Devamlı ve istikrarlı bir önderler örgütünün kurulması gerektiği Lenin'in buradan çıkardığı sonuçtur (Cliff, Lenin 1: Partinin İnşası, 2002, s. 101).

Proletaryanın demokratik ve sosyalist nitelikli ikili görevinin kabulü parti örgütlenmesinde bazı etkiler yaratmıştır. Lenin (ve Plehanov dahil Emeğin Kurtuluşu grubu) ekonomik taleplerin de ötesinde, siyasi taleplere işçilerin teşvik edilmesini savunmuşlardır. “Bilinçlilik”, ekonomizmin vurguladığı “kendiliğindeliğe” karşı bir slogan olarak kabul edilmiştir. Bu tartışma, devrimci bir partinin niteliğinin ne olması

gerektiğini bir süre maskeleymiştir, ancak bu sorun Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi 1903 yılında ikiye bölünmesine yol açmıştır (Carr, 2016, s. 26) .

Bilinçlilik ve ekonomizm tartışması devrimci bir partinin niteliğinin ne olması gerektiğini bir süre maskeleyse de, işçi sınıfının demokratik ve sosyalist mücadelesinin kabulü, parti örgütlenmesinde en başında bazı etkiler yaratmıştır. Sonrasında bu sorun Sosyal Demokrat İşçi Partisinin 1903 yılında Bolşevik Menşevik ayrışmasına yol açmıştır²¹ (Carr, 2016, s. 26). Bu ayrışmanın görünen nedeni parti tüzüğü'nün ünlü birinci maddesidir. Lenin'in parti anlayışında, en katı bir şekilde düzenlenen parti üyeliği kistası, - kendini tüm varlığıyla parti çalışmasına adayanların parti üyeliğine kabul edilmesini, devrimin muhtemel akışına, karakterine, vb. ilişkin iki farklı temel tavır arasındaki fikir ayrılığından yola çıkarak kavranabilir. Buna göre, menşevizmin savunduğu, devrimin burjuva demokratik aşamasını reddeden Bolşevik anlayışa göre: “eğer proletarya partisi, politikasının sınıfsal açıdan doğru yönde olmasını güvence altına alacak biçimde örgütlenmişse, -ne istediğini ve sınıfsal olarak ne istemesi gerektiğini bilirse- hem kendini, hem de diğer tabakaları (köylüler, küçük burjuvalar, aydınlar) toplumsal yoksunluktan kurtarabilir” (Lukacs, 1979, s. 31). Bu anlayışla, sınıf çıkarının temsili sınıfın kendi temsilinin önüne geçmesi söz konusudur. Lenin'in parti anlayışının merkezinde bulunan işçi devrimi için parti sınıfın bütününe değil, en ileri kesimini temsil eder. Dolayısıyla bu ayrılığın merkezini oluşturan devrimin karakteri tartışması, partinin niteliğini de doğrudan etkilemektedir. İşçi sınıfı önderliğinde gerçekleşecek olan sosyalist devrimi için merkezi ve disiplinli bir örgüte ihtiyaç vardır.

Bu noktada, 1903 yılında partinin bölünmesine yol açan birinci maddeye Lenin ve Menşeviklerin lideri Martov'un yaklaşımını karşılaştırmada fayda vardır. Lenin, birinci maddenin parti üyesini “parti programını kabul eden ve onu maddi olarak ve parti örgütlerinden birine kişisel olarak katılarak destekleyen kimse” olarak tanımlanmasını önermişken; Martov bu tanımları “...parti örgütlerinden birinin yönlendirmesi altında düzenli kişisel ilişki ile destekleyen...” şeklinde bir tanımları savunmuştur (Lenin V. I., Bir Adım İleri İki Adım Geri, 1979, s. 64). Bu şekilde Martov bir kitle partisinden yanayken, Lenin bir devrimciler partisi yaratmanın gerektiğini savunmuştur (Cliff, Lenin 1: Partinin

²¹ 1906'dan 1911'e kadar Bolşevikler ve Menşevikler arasındaki şekli parti birliği devam eder.

İnşası, 2002, s. 124). Bu bölünmenin ardından Lenin “Bir Adım İleri İki Adım Geri”de partinin bölünmesine verilen tepkilere cevap vermektedir. Burada birinci maddeye yönelik yöneltilen “işçi sınıfı örgütlenmesinin ve disiplinin kölelik” olarak nitelendirilmesini aydın bireyciliği olarak değerlendirmiştir .

“Bir Adım İleri İki Adım Geri”de Lenin’in amaçladığı “Ne Yapmalı”nınine yöntemsel olarak benzer, ama içerik itibariyle bambaşka birşey anlatır. “Ne Yapmalı”da Lenin proletaryanın dışardan bilinci taşıyacak aydınların yerine önem atfederken, bu kitabında aydın tutumunu kıyasıya eleştirmiş ve parti içerisindeki işçilerin aydınları disiplin altında tutmakla görevli olduğunu söylemiştir (Lenin V. I., Bir Adım İleri İki Adım Geri, 1979, s. 66). Buradan Lenin’in parti anlayışının, hareketin ihtiyaçları doğrultusunda değiştirdiği, Cliff’in değimiyle değneyi hangi zaafa karşı mücadele etmek gerekiyorsa o tarafa büküğü görülmektedir. (Cliff, Lenin 1: Partinin İnşası, 2002, s. 140)

Bolşevik Partinin komitelerinde hiç işçi olmaması durumu 1905 devrimiyle değişmiş ve parti ile sınıf ilişkisi devrim sürecinde yerli yerine oturmaya başlamıştır (Mandel, 1997, s. 90). Başlangıçta Bolşeviklerin 3.Kongresinde Lenin, komitelerde her iki entellektüele karşı sekiz işçi olması gerektiğini teklifi çoğunluğa ulaşamasa da, 1905 Devriminin yükselişiyle durumların değişmesi söz konusudur. Artık Lenin güvenle “Bir sosyal demokrat entelektüele karşılık birkaç yüz sosyal demokrat işçiye sahip yeni parti örgütleri istemeliyiz!” çağrısında bulunmaktadır (Molyneux, 2015, s. 96). Burada 1905 Devrimiyle birlikte, -Sovyetlerin ilk kez ortaya çıktığı ve Ekim Devriminin provası olarak nitelendirilen sarsıcı etkileri olmuş bir devrimdir-, Lenin’in parti teorisinde bir aşamanın atlatıldığı söylenebilir. Molyneux bu gelişmeyi: “Parti öncü bir bütün olarak sınıftan ayrı olmaya devam eder, ama artık o, ileri işçilerin partisi, sosyalizmi dışardan getiren sınıfsız entelijansiyanın partisi değil, sınıfın bir parçasıdır” ifadeleriyle dile getirmiştir (Molyneux, 2015, s. 96). Menşevikler, bir eylem programı çerçevesiyle değil, aynı fikir etrafında toplanmış, oldukça gevşek bir yapıya sahip olarak varlıklarını sürdürürken; Bolşevikler tanımlanmış bir politika etrafında, Lenin’in “Ne Yapmalı?”da tariflediği program doğrultusunda gelişmeye devam etmişlerdir (Carr, 2016, s. 58). Özellikle 1905 devrimi Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisinin iki kanadı arasındaki anlayış farklılığını iyice gün yüzüne çıkarmıştır.

2.4.2. 1914-1917 Yılları Arasında Lenin ve Parti

Birinci Enternasyonal, işçi sınıfı örgütlenmesinin ilk evresini oluşturmuş, işçi sınıfını oluşturan tüm unsurları kapsayarak, işçi sınıfının birliğini kurma amacını taşıyan tarihsel misyonunu yerine getirmiştir (Aydar, Sunuş: "Bana Bir Örgüt Verin.."-Lenin ve Ne Yapmalı, 2010). İkinci Enternasyonal ise, işçi hareketi tarihinin başka bir gelişim aşamasına tekabül eder. Birinci Enternasyonal'deki işçi dostu herkesi kapsayan yaklaşımın yerini artık, enternasyonal üyeliği için "sosyalist olmak" şartına bırakır ve genel anlamıyla işçi hareketi içerisinde anarşistler dışındaki tüm sosyalist eğilimleri kapsayan bir örgütlenme oluşur. Bu şekilde İkinci Enternasyonalin en büyük başarısı, Üçüncü (Komünist) Enternasyonal'in Manifestosu'nda dile getirildiği üzere, işçi sınıfını milyonlar halinde örgütlemesinde yatmaktadır (Weber H. D., 1979, s. 15).

Lenin'in "Ne Yapmalı?" ile her ne kadar farklı bir parti anlayışından bahsediyor olsa da, konumuzla ilgili dikkat çeken en önemli hususlardan biri, bunu SPD ve İkinci Enternasyonal arasına bir set çekmeden yapmış olmasıdır. Hatta Lenin'in Ne Yapmalı?'da ifade ettiği tezlerin bir kısmı, o tarih itibariyle henüz saygınlığını kaybetmemiş ve Lenin'in bir süre sonra aşacağı Kautsky'e aittir (Molyneux, 2015, s. 74). "Ne Yapmalı"daki, "işçi sınıfının siyasal bilincinin kendiliğinden gelişemeyeceği", ancak "dışardan" verilebileceği görüşünde Lenin'in Kautsky'den etkilendiği, Kautsky'nin şu sözlerine verdiği referanstan anlaşılır: "Çağdaş sosyalist hareket, derin bir bilimsel bilgi temeli üzerinde yükselir ancak...Bu bilginin taşıyıcısı proletarya değil, burjuva aydın zümredir; çağdaş sosyalizm bu sosyal sınıfa mensup bazı aydınların zihninde doğmuştur.." (Carr, 2016, s. 27).

Birinci Enternasyonal ve İkinci Enternasyonal arasında tarihsel süreklilik, ve tarihsel açıdan birinin diğerine ikame edilememesi Lenin'in parti teorisinin gelişiminde İkinci Enternasyonal ile kurduğu ilişki açısından da geçerlidir. Lenin 1914'e yılında İkinci Enternasyonal'in savaş karşısındaki (kendi devletlerini destekleyerek savaş bütçesi lehine oy kullanmaları) tutumunun açığa çıkardığı iflasına kadar, her ne kadar "Ne Yapmalı?"yla yeni bir parti modeli ortaya koymuşsa da, tam anlamıyla İkinci Enternasyonal ve dolayısıyla SPD'den bir kopuş gerçekleşmemiştir. İkinci Enternasyonal ve temsil ettiği SPD'nin anlayışı meşruiyetini; örgütlenme modellerinin, -genel bir ifadeyle parti

anlayışlarının- evrimindeki yerinden almaktadır (Karasu, 2014). İkinci Enternasyonal nasıl ki siyasal partilerin, -aynı şekilde işçi sınıfı hareketinin-, ortaya çıkışında bir aşamaya tekabül ediyorsa, İkinci Enternasyonal'in aşılması da bir tarihsellik içermektedir.

1914'teki İkinci Enternasyonal partilerinin büyük çoğuğundaki kendi burjuvazilerinin yanında yer alma tavrı, İkinci Enternasyonal partilerinden koparak yeni bir Enternasyonal kurmanın bir zorunluluk olduğunu kanıtlamıştır. Şöyle ki sosyalizmin en saygın isimlerinden Kautsky liderliğindeki İkinci Enternasyonal'in en önemli partisi olan SPD, açık olarak Reichstag'da savaşa giden yolu açmışlardır (Joll, 2002, s. 158). Aynı şekilde Avrupa'daki diğer sosyal demokrat kitle partileri de, aynı tavır içerisinde emekçi kitleleri birbirine boğazlatacak olan savaşa destek vermiştir.

Lenin'in parti teorisine Marksizm içerisinde Rosa Luxemburg ile birlikte en güçlü direnci gösteren Lev Troçki, 1930 yılında yazdığı "Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal" kitabında Bolşevizmini içinde bulunan savaş çağında şu şekilde anlatmaktadır (Troçki, Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal, 2000, s. 73):

..Çağın devrimci karakteri, her verili anda, devrimin başarılmasına, yani iktidarın ele geçirilmesine olanak vermesinde yatmaktadır.... Savaştan önceki son on yıllarda ..ekonomi alanında, konjonktürün normal dalgalanmalarıyla birlikte üretici güçlerin alabildiğine gelişmesi.. Başka bir deyişle, ekonomik ve siyasal çelişkilerin sistemli bir yoğunlaşma süreci ve bu anlamda proleter devrimin koşullarının yaratılması.. Savaş sonrası dönemde siyasal durumun sağa, sola çılginca yalpalaması.. Partinin ve parti önderliğinin yeni önemi buradan çıkmaktadır.

Artık Marksist parti anlayışının (Birinci ve İkinci Enternasyonal'den sonra) üçüncü evresine geçilmiştir. Kurulacak olan yeni Enternasyonal, Lenin'in parti anlayışını yansıtacak şekilde İkinci Enternasyonal'den farklı şekilde örgütlenir. Buna göre, İkinci Enternasyonal'deki şekliyle artık bir sosyalist kitle partisi değil, daha homojen bir yapı olarak bir komünist partileri toplamına, yani kitlelerin öncülerinin partisine evrilmiştir (Karasu, 2014).

1917 Ekim devrimi ise; Lenin'in parti teorisinin merkezi olan öncü partinin, hem devrimci durumlarda hızla büyüyerek, işçi sınıfının çoğunluğunun desteğini kazanabileceğini, hem de işçi sınıfının iktidarı ele geçirebilmesi için merkezileşmiş bir partiye ihtiyacı olduğunu göstererek, tarihsel haklılığını ortaya çıkarmıştır (Molyneux, 2015, s. 119-120).

2.4.3. İşçi İktidarı ve Parti

Klasik Marksist yaklaşım, 1917 Ekim Devrimini 1871 Paris Komünü'nden sonra yaşanan ilk işçi iktidarı deneyimi olarak kabul eder ve bu devrimin mahiyeti (Paris Komünü yetmiş iki gün sürmüştür) Paris Komünü'nün son derece üzerindedir. Başlangıcından günümüze kadar devrimin niteliği ile ilgili bitmek bilmeyen tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmaların Lenin'in parti teorisi açısından en önemli ilk başlığı, 1917 Ekim devriminin Lenin önderliğinde küçük bir siyasal grup tarafından gerçekleştiği savı; ikinci başlığı ise -klasik marksistlerin devrimin Rusya gibi geri kalmış bir ülkede gerçekleşmesi ve uluslararası alanda tecrit olması gibi nedenlere bağladığı-, sonrasında gerçekleşen, bürokratik yozlaşma ve parti-devlet özdeşliğinin Lenin'e ve sosyalizme maledilmesi sorunudur. Özellikle ikinci başlık, Lenin sonrası tartışmalara girmeksizin yalnızca Lenin'de parti teorisini kavramak açısından ele alınmıştır.

Sovyet yapılanması temsil başlığında daha ayrıntılı ele alınacaktır. Ancak Ekim devriminin bir sosyal devrim olduğunun ve Bolşevik partinin komplocu bir sekt olmadığı en iyi sovyet yapılanması ele alınarak anlaşılabilir. Kısaca bakmak gerekirse, 1917 Şubat sonu ve Ekim sonu arasında Rusya'da ikili iktidar dönemi yaşanmıştır. Fabrikalar ve kentler işçi konseyleri ile yönetilir hale gelmiş; sonrasında bu konseylerin ordu içine de yerleşmeleri, sonrasında taşrayı da kapsamayı, Çarlık rejimine karşı sovyet iktidarını gün yüzüne çıkarmıştır. Devrimin öz yönetim organları olan sovyetler içerisinde farklı siyasal partiler mevcuttur. Bolşevikler 1917 Eylülü'ne kadar sovyetlerde azınlık durumundadırlar (Mandel, 1997, s. 11). Haziran 1917'de işçi ve asker temsilcilerinin ilk kongresinde 20 milyon kişiyi usulüne göre seçilmiş 1090 delege temsil etmiştir. Bu delegelerin 283'ü Sosyalist Devrimci, 248'i Menşevik, 105'i Bolşevik ve 73'ü bağımsız temsilcilerden oluşuyordu. Ekim ayına gelindiğinde ise, 650 delegenin 100'ünden daha azı Menşevik ve Sosyalist Devrimcilerin temsilcisi iken, 390 delege Bolşeviklere mensuptur (Mandel, 1997, s. 12-15). Buradan sovyet yapılanmasına ve yaşanan ikili iktidara bakıldığında, 1917 Ekim Devrimi'ne kitle desteği olmadan gerçekleşen bir azınlık darbesi olarak nitelenemeyeceği görülür. Aynı şekilde Bolşeviklerin devrimde öncü rol oynamaları işçi kitleleri arasında, onyıllardır süren güçlü örgütlenmelerinin sonucudur.

İkinci tartışma konusuna geçildiğinde, öncelikle devlet- (tek) parti özdeşliği klasik Marksistler tarafından kabul edilmez.. İşçi iktidarı fabrika-iş yeri temelli sovyetler üzerinden şekillenir ve “(çok partili) özgür seçimler-genel oy hakkı” gibi işçi demokrasisinin temel unsurlarıdır (Çağlı, Marksizmin Işığında, 1991) Bu unsurlar, Paris Komünü ve Ekim devriminde, marksizmin kurucularının deneyimlerinde açık olarak görülmektedir. İşçi demokrasisi kısmında daha ayrıntılı ele alınacak olsa da, bu başlıkta Ekim Devrimi’nde siyasal partilerin konumlanışını ve Bolşevik Parti’nin rolünü ele almak, Lenin’in parti anlayışının bütününe görmek açısından önemlidir.

Lenin sovyet devleti ile parti arasında kesin bir ayrımı ortaya koyar. Lenin’in kavrayışında sovyet devleti, proletaryanın kendi eylemliliğinin en yüksek düzeyi iken; parti, işçi sınıfının kendi eylemliliğinin tarihsel rolü bakımından en bilinçli kesimidir (Cliff, Lenin 3 1917-1923: Kuşatılmış Devrim, 1996, s. 196). Marksizm teoride parti ile devlet asla özdeş değildir ve Lenin’in parti anlayışı için de bu durum geçerlidir. Bu ilkeye devrimi takip eden ilk aylar boyunca sadık kalınmıştır. Şöyle ki, devrimi takip eden ilk aylar boyunca, mevcut partiler Bolşevikler, Menşevikler, Sağ ve Sol Sosyalist Devrimciler halen etkindirler. Yani Bolşevik Partisi iktidar partisi olmasına rağmen halen diğer partilerden biri durumundadır (Carr, 2016, s. 176). Öyle ki, Bolşeviklerin 25 Ekim 1917’de iktidarı ele geçirmeleri, İkinci Sovyet Kongresi tarafından onaylandıktan sonra, Bolşevikler de dahil olmak üzere herkes, yeni hükümetin tüm sovyet partilerinin temsilcilerinden oluşacağı kanısını taşımıştır (Mandel, 1997, s. 94).

Lenin’in parti modeli işçi iktidarında diğer partileri dışlamadığı gibi, Bolşevik parti -ki bu tarih 1918-1920 dönemi için de geçerlidir, kendi içerisinde farklı fikirlerin bulunmasına ve örgütlenmesine izin vermektedir. Örneğin 2 Kasım’da koalisyon hükümeti tartışılırken Merkez Yürütme Komitesi’nin Lenin ve Troçki’nin tüm kabinelere katılması ve kabine görevlerinin en az yarısının Bolşeviklere ait olması gerektiği kararına karşı, tüm Bolşevik sağ kanat, Kamanev, Zinoviev, Halk Komiserleri Konseyi’nin neredeyse yarısı da dahil birçok kişi partiye ters oy kullanmışlardır (Akt.Mandel, 1997, s. 94). Bolşevik parti tarihinde bu gibi pek çok örnek vardır.

İç Savaş koşullarının şiddeti, işçi sınıfının güçsüzlüğü ve köylülüğün hoşnutsuzluğu karşısında, partinin bu ilkeleri sürdürmesine engel olmuştur. 1919 yılında Bolşevik Partisi Programın geçici olduğunu belirttiği önlemlerle, diğer partilerin sağ kanatlarını

yasaklanmıştır, ancak bu “geçici” denilen önlemlerin zamanla kalıcılaştığı görülür. Temmuz 1918’de Beşinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi’nde son kez güçlü bir şekilde temsil edilmiştir. Beş ay sonra yapılan 950 delegelik Kongre’de ise, yalnızca, 8 Devrimci Komünist, 4 Sosyalist Devrimci, 2 Narodnik Komünist, 1 Maksimalist, 1 Anarşist ve 1 partisiz delege vardır (Cliff, Lenin 3 1917-1923: Kuşatılmış Devrim, 1996, s. 206-207). Bu şekilde, Ekim Devriminden bir yıl sonra, tek parti tekeli kurulmuştur.

Carr, Ekim Devrimi ile Lenin’in ölümü arasındaki dönemde, partinin “mevcut sosyal kurumları yıkmayı amaçlayan devrimci bir örgüt olmaktan çıkıp, hükümet ve yönetim aygıtının beyin takımı haline geldiğini” önemli tespitini yapar (Carr, 2016, s. 174). Bundan sonra da, partinin kaderi, devrimin kaderiyle aynı düzlemde ilerlemiştir.

Sonuç olarak, bu duruma ilişkin farklı pek çok yorum yapılmıştır. Ancak şunu söylemek gerekir ki, klasik Marksist kuram Lenin’in partisi işçi sınıfından bağımsız bir güç olarak ele almaz. İlkelerden verilen tavizler, savaş koşullarında işçi sınıfının güçsüzlüğü ile eş güdüm halinde gelişmiştir. Sovyetlerin etkisiz hale gelmesi Lenin’in Bolşevik ilkelerinin de yenilgisi olmuştur.

2.5. ROSA LUXEMBURG’UN PARTİ ANLAYIŞI

Rosa Luxemburg, hem Lenin’in parti anlayışına karşı takınmış olduğu eleştirel tutumla; hem de 1919 Spartakist ayaklanmasının başarısızlığının doğurduğu parti faktörü tartışması nedeniyle, Marksist parti anlayışının en dikkat çeken isimlerinden biridir (Nettl, 2003, s. 3). Rosa Luxemburg’un mensubu olduğu SPD’nin çizgisine karşı Marks ve Engels’in yaptığı gibi eleştirel müdahalelerde bulunmuştur. Lenin’in parti teorisine pek çok eleştiri yapılmıştır, ancak Marksizm içerisinden, işçi sınıfı temsili bağlamında yapılan ve en dikkat çeken eleştirilerden biri çağdaşı, Rosa Luxemburg’un eleştirisidir.

Bu başlıkta, Marksist kuram içerisinde Lenin’in parti teorisine bir alternatif teşkil eden, Rosa Luxemburg’un parti anlayışı ve Luxemburg’un Lenin’in parti anlayışına yönelttiği

eleştiriler değerlendirilecektir. Bu değerlendirmeler, Rosa'nın Lenin'e yönelik polemik yazıları üzerinden şekillenecektir.

2.5.1. Lenin'le Yürütülen: Kendiliğindenlik, Örgütlenme ve İşçi Temsili Tartışmaları

On dokuzuncu.yüzyılın son çeyreğinde, Marks'ın düşüncelerini referans alan işçi partilerinin ortaya çıktığı dile getirilmiştir. Bu partilerin en büyüğü SDP, 1890'ların başında işçi sınıfının legal ve kitlesel partisi haline gelmiştir. Partiye olan desteğin mahiyeti, sosyalistlere karşı yasanın kaldırılmasından sonraki yıllarda yapılan seçimlerde istikrarlı olarak yüzde yirminin üzerinde oy almasından anlaşılır. Parti 1903'te oyların yüzde otuz birini alarak, parlamentoya seksen bir milletvekili göndermiş; 1912 genel seçimlerinde ise tüm seçmenlerin üçte biri olan dört milyon oyun üzerine çıkmıştır (Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, 1988). Rosa Luxemburg'un politik şekillenışı bu son derece merkezi ve güçlü parti içerisinde gerçekleşmiştir.

SPD içerisinde, reformizmle mücadele Marks ve Engels'in kuruluş programına dair ele aldıkları "Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi"nden itibaren süregelir. Luxemburg da, SPD'ye katıldığı ilk yıllardan itibaren partinin sol kanadında Marks ve Engels'in çizgisinin devamcısı olarak yer almıştır. Luxemburg'un parti içindeki ilk mücadelesi, "Toplumsal Reform ya da Devrim" kitabıyla; genel oy hakkı gibi siyasal özgürlüklerin kazanılmasıyla sınıf mücadelesinin artık yok olduğunun, dolayısıyla marksizmi revize etmek gerektiğinin propagandasını yaparak sosyalizme barışçıl geçişi savunan (bu çizgi revizyonizm olarak adlandırılır) Bernsteinci çizgiye karşıdır (Luxemburg, Toplumsal Reform ya da Devrim, 2004, s. 194). Sonrasında ise bu mücadele, 1914'e kadar sosyal demokrat hareketin en saygın ismi olan Kautsky'nin anlayışına karşı devam etmiştir.

İçinde bulunduğu koşullar, Luxemburg'un parti anlayışındaki önceliklerin, Lenin'in önceliklerinden son derece farklı olmasına yol açmıştır. Bu durum aynı zamanda iki marksistin parti anlayışlarındaki farklılığın kaynağını oluşturur.

Rosa Luxemburg'un siyasal kişiliği, kendi mensup olduğu SPD'nin bu önde gelen bu isimlerine karşı verdiği teorik mücadelelerin yanında, Lenin'in parti teorisine karşı yürüttüğü polemikle belirginleşmiştir. Luxemburg Rus sosyalist hareketinin işçi sınıfı ile olan ilişkisiyle yakından ilgilidir. Bu durumun nedeni, kendisinin aslen bir Polonyalı olmasıdır. Eski Polonya'nın merkezi on sekizinci yüzyıl sonunda Rus topraklarına katılmıştır. Bundan kaynaklı Polonya ve Rusya arasındaki bu ilişki, siyasal açıdan bir iç içe geçmişliği barındırır²² (Nettl, 2003, s. 37). Luxemburg'un Lenin ile olan polemikleri, Lenin'in 1903 yılında, Rus Sosyal Demokrat Partisi'ni (RSDİP) bölmesi ve "Ne Yapmalı?"nın kaleme alınmasıyla birlikte başlar. Bu iki ünlü marksist arasında yaşanan parti teorisi tartışmaları, temel olarak üç başlık altında toplanır, bunlar; kendiliğindenlik, örgütlenme ve işçi temsili-demokrasi tartışmalarıdır.

2.5.1.1. Rus Sosyal Demokrasinin Örgütsel Sorunları

Rosa Luxemburg İkinci Enternasyonal'de, Polonya ve Rusya uzmanı olarak bilinmektedir. Bundan dolayı Enternasyonal'in Menşevik liderleri ondan, 1903 Bolşevik-Menşevik bölünmesine ilişkin bir çözümleme kaleme almasını istemişlerdir (Luxemburg, Rus Sosyal Demokrasininin Örgütsel Sorunları, 2004) (Luxemburg, Toplumsal Reform ya da Devrim, 2004, s. 369). Luxemburg Lenin'in parti anlayışının karşı 1904 yılında "Rus Sosyal Demokrasininin Örgütsel Sorunları" broşürünü kaleme almıştır. Bu broşürde, Luxemburg'un Lenin'in parti teorisine olan eleştirilerinin tümünü görebiliriz.

Bu çalışmaya Luxemburg, parti örgütlenmesi sorununu ele alırken mutlakiyetçi bir devlet olan Rusya'nın özgül koşullarıyla birlikte değerlendirmek gerektiğini söyleyerek başlar. Luxemburg; Rusya işçi sınıfı, burjuva devrimi geçirmede için, burjuva demokrasininin sağladığı politik deneyimden geçmediğini, bu nedenle, kurulacak olan parti işçi sınıfına burjuva demokratik taleplerle, sosyalist taleplerin birleşilmesi yükünü taşıyacak olduğunu belirtir. Luxemburg "...böylesi bir sosyalist öğretinin Rus toprağına ekilmesinin

²² Çar 2.Aleksandr'ı öldüren Ignacy Hryniewiecki, bir Polonyalıdır ve bir Rus terörist örgüt üyesidir

de öncelikle bir örgütlenme sorunu olduğu..”nun altını şu ifadelerle çizer (Luxemburg, Rus Sosyal Demokrasininin Örgütsel Sorunları, 2004, s. 370):

“Rusya’da, tarihsel süreçteki bir aşamayı bilinçli müdahale sonucu atlatmak ve proletaryayı mutlakiyetçi düzenin temelini oluşturan siyasal parçacıklara ayrılmış olmaktan alıp dosdoğru örgütlenmenin en üst düzeyine, amaçlarının bilincinde olan ve onun çarpışan bir sınıf olmaya götürmek Sosyal Demokrasininin görevidir.”

Luxemburg, Bir Adım İleri İki Adım Geri’de sunulan görüşleri aşırı merkeziyetçi eğilim olarak nitelendirmiştir. Ona göre bir bütün olarak Sosyal Demokrasi’nin merkeziyetçilik doğrultusunda güçlü bir eğilim taşıması, Sosyal Demokrasininin kapitalizm koşullarında merkezi burjuva devletin siyasal çerçevesine bağımlı olma zorunluluğundan kaynaklanır. Ancak Luxemburg’a göre, Lenin’in görüşlerinde merkeziyetçilik, Merkez Komitesinin aşırı güçlendirilmeyle özdeş hale gelmiştir ve bu durum da sosyal demokrat hareketteki kitle örgütlenmesi ve kitlelerin bağımsız doğrudan hareketini zedeleyici nitelik taşır (Luxemburg, Rus Sosyal Demokrasininin Örgütsel Sorunları, 2004, s. 374).

Luxemburg, Lenin’in parti teorisindeki merkezileşme ve profesyonel devrimciler örgütü yaratma vurgusuna, Jakobenizm ve Blanquizm benzetmesiyle ağır bir şekilde saldırır. Ancak bunda Lenin’in devrimciler örgütünü “sınıf bilinci olan proletarya örgütüne sınıksız bağlı bir Jakoben” benzetmesinden kaynaklanmaktadır. Luxemburg, Blankizmin; kitlelerin sınıfsal etkinliklerine doğrudan dayanmamakta olduğunu, bu nedenle kitlesel bir örgütlenmeye gereksinme duymadığını, devrim anı gelip çattığında, geniş halk kitlelerinin savaş alanında boy göstereceklerini varsaydığını; söz konusu görevlerin başarılı olması için bu belli görevlere seçilmiş kişilerin halk kitlelerinden ayrılması gerektiğini düşündüğünü söyler. Bu tespitlerin hepsi, Lenin’in partine yöneltmiş eleştirilerdir. Ona göre Lenin’in parti örgütlenmesi Jakobenist- Blanquist bir formu yansıtır ve bu da sosyal demokrat parti anlayışını tahrifdir.

Luxemburg’a göre, Lenin’in merkeziyetçiliği iki ilkeye dayanır, bunlar: Bütün örgütlerin düşünen, çalışan ve herkesin adına karar veren tek aygıt olan merkeze tabi kılınmaları ve örgütlü çekirdeğin, etrafındaki devrimci çevreden kesin bir şekilde ayrılması (Blanc, 1994, s. 91).

Lenin ise, Luxemburg’dan gelen bu eleştirileri “Luxemburg Yoldaş, okurlara benim kitabımı değil, çok farklı bir şeyi tanıtıyor” şeklinde karşılar (Blanc, 1994, s. 90). Lenin

Luxemburg'un merkezilik tartışmasıyla ilgili eleştirilerine karşı; bölünmenin kaynağında parti kongresinin kararlarına uyulması için bütün öncüllerin mevcut olduğunu ve artık partinin özel çevrelerle ikame edilemeyeceğini dönemin çoktan geride kaldığı çerçevesinde cevaplar vermiştir. Luxemburg'un kendisinin parti içerisinde fabrikalardaki gibi bir mekanik boyun eğme yaratmak istemesini ve Jakobenzim benzetmesinin tartışmaya Menşevikler tarafından sokulduğunu söyleyerek, bu tartışmanın üzerinden atlar (Blanc, 1994, s. 92).

Luxemburg'un sosyal demokrat parti anlayışının temelinde, işçi sınıfının, mücadelenin içerisinde olgunlaşması ve mücadelenin amaçlarına ilişkin bilincini mücadelenin içerisinde kazanılması vardır. Onun anlayışına göre mücadele, değişik zamanlara yayılan birbirinden kopuk aşamalar değildir ve Lenin'deki devrimci öncü anlayışının karşısında, önceden belirlenmiş ayrıntılı taktiklere sığmaz (Luxemburg, Toplumsal Reform ya da Devrim, 2004, s. 377).

2.5.1.2. Kitle Grevi, Siyasal Parti ve Sendikalar

Rosa Luxemburg, en önemli yazılarından biri "Genel Grev, Siyasal Parti ve Sendikalar"dır. Bu yazıda Luxemburg, Belçika'da 1903 yılında gerçekleşen grevlere atıflarla, 1905 Rus Devrimine ilişkin çözümlerinde bulunmuş ve işçi sınıfının kendiliğinden eylemlerinin ve genel grevin, gelecekteki devrimci gelişmelerdeki oynayabileceği rol üzerindeki düşüncelerini aktarmıştır.

Bu broşür, Rus Sosyal Demokrasinin Örgütsel Sorunları'nda ortaya koyduğu pek çok tespitin, 1905 Rus Devriminde doğrulandığını göstermesinin güveniyle, Luxemburg'un sınıfının devrimci potansiyelini savunma refleksinin ürünü olarak kabul edilir.

Luxemburg, o zamana kadar Almanya'da kabul edilenin sınırları belli, açık, yalın, şematik bir olgu olduğunu; ancak 1905 yılında, Rusya'da yaşananların, bu ezberi bozarak, bambaşka sonuçlara yol açtığını söyler (Luxemburg, Kitle Grevi, Siyasal Parti ve Sendikalar, 2004, s. 261). 1905 Devrimi, sürekli kitle grevleri ile geçen beş yıllık bir

sonucun doruk noktasıdır. Bu grevler, çoğu kez hazırlık süreci ve grev fonları olmadan başlamıştır. 1905 Devrime ilk kıvılcımı çakan da, iki yüz bin kişinin katıldığı, Kışlık Sarayı yürüyüşüdür. Putilov Fabrikası'nda çalışan iki işçinin işten atılması sonucu, hiçbir partinin öncülüğü, örgütlemesi olmadan, ellerinde haçlarla yalvarmaya gelen işçilerin üzerine Saray'ın önünde ateş açılmasıdır. Bu şekilde “Çar öldü” sloganlarıyla, devrimin başlangıcı olmuştur (Molyneux, 2015, s. 149). Bu olay kitlelerin kendiliğinden eyleminin en açık örneklerindedir.

Genel olarak bu metinde Luxemburg; Alman sosyal demokrasisi içerisinde sınıfın küçümsenmesi eğilimine karşı cevap verme ve bu anlayışla mücadele etme kaygısı ağır basmıştır. İşçi sınıfının çok güçlü bir siyasal partiye ve çok güçlü sendikalara sahip olduğu Almanya'da faaliyet yürüten Rosa'nın, bu yazıda, kitlenin kendiliğinden devrimci eylemlerini öne çıkartması anlaşılabilir bir durumdur (Baran, 2013). Ancak sonrasında Luxemburg'a sonradan yöneltilen kendiliğindenlik eleştirilerine, bu şekilde kapı aralanmıştır.

Bu yazıyla ilgili değinilmesi gereken bir diğer nokta da, bu yazının Luxemburg'un Lenin'e yönelttiği eleştirilerin devamını da içermesidir. Bu yazı Lenin'e, parti ve parti liderliğinin kapasitesinin olduğundan daha fazla görülmemesi noktasında bir uyarı da içerir (Luxemburg, Kitle Grevi, Siyasal Parti ve Sendikalar, 2004, s. 297).

Devrime Sosyal Demokratlarla birlikte proletarya önderlik yapsa bile o, proletaryanın açık alanda yaptığı bir tatbikat değildir; toplumsal temeli sürekli parçalanmanın, yerinden etmenin, un ufak etmenin ortasında yürütülen bir mücadeledir. Kısacası, Rusya'daki genel grevlerde kendiliğindenliğin çok önemli bir rol üstlenmiş olması, Rusya'daki proletaryanın “eğitimsiz” olmasından değil, devrimlerin kimsenin öğretmen işlevi görmesine olanak vermemesindedir.

Luxemburg'un kendiliğindenlik sorununa genel vurgusu; bir yandan SPD'nin ve onunla işbirliği içindeki sendikaların bürokratik yapısına karşıdır. Alman işçi hareketinin genel sorunu kendiliğindenlik sorunudur (Molyneux, 2015, s. 159).

2.5.1.3. Parti Anlayışı Tartışması

Lenin'in görüşünde parti işçi sınıfını tümüyle kucaklamaz. Ama onu devrimci bir

doğrultuya yönlendirmek amacıyla işçi sınıfıyla birlikte davranır. Rosa Luxemburg ise, partinin işçi sınıfının organik gelişimine daha çok katkıda bulunabilmek için onunla kaynaşması gerektiğini düşünür (Blanc, 1994, s. 94).

Luxemburg'un Lenin'in parti teorisinde ısrarla eleştirdiği önemli noktaların en başında, Lenin'in, öncü parti anlayışında parti ile işçi sınıfı arasına bir ayırım koyarak, bu ayrımı güçlendirmeye çalışması gelir. Luxemburg'a göre bu anlayış partiyi, işçi sınıfının canlı bir ifadesi olmaktan çıkarıp, kısır bir sekte dönüştürmektedir.

Ayrıca Lenin'in aşırı merkeziyetçiliğe yaptığı vurgu, Lenin'i bürokratik olmakla ve demokratik olmamakla suçlamasına neden olmuştur. Bu durumla Luxemburg'un bu güvensizliği, kısmen kendisinin Alman SPD'sinin boğucu bürokratik yapısı ile yaşadığı keskin çelişkilerden kaynaklanmaktadır. Luxemburg kendi deneyimi nedeniyle, parti merkezinin güçlenmesinin kitle radikalizmini engelleyebileceğinden çekinmektedir. Molyneux iki Marksistin içinde buldukları koşullar nedeniyle ihtiyaçlarını şu şekilde özetler (Molyneux, 2015, s. 149):

Kendiliğindenliği veri alan Lenin, 'bize devrimciler örgütü verin Rusya'yı yerinden oynatalım' diye yazabiliyor; oysa Luxemburg, gerçekte, 'bize kitlelerin kendiliğindenliğini verin, devrim yapalım' diyordu.

Klasik Marksist kuram, Luxemburg'un ortaya koyduğu "Sosyalist partinin yönetim organları tutucu role sahiptir" argümanında; bu tarz yönetim organlarının, hızlı değişen koşullara cevap vermede yetersiz ve isteksiz olabilmelerinden kaynaklı, haklı olduğu görüşündedir. Fakat bu noktada "teşhisi koymuştur, ancak sorunun kaynağını belirlemek yerine; daha epistemolojik genellemeler yapmış ya da organizasyonel çare aramış" olmakla eleştirilerek, kitle hareketinin spontene gelişmeleri kucaklayacak bir parti konsepti yaratmaktan kaçınmakla suçlanmıştır (Harman C. , 1968).

En başta söylendiği gibi, klasik Marksist kuram Rosa Luxemburg ve Lenin, Marks ve Engels'in iyi birer öğrencisi olarak kabul eder. Bazı konularda (ulusal sorunda da farklı düşünürler) farklı düşünceler de, bu anlaşmazlıklar, işçi devriminin başarısı için taktiksel anlaşmazlık olarak görülür ve Lenin'in ortaya koymuş olduğu parti anlayışının kendisinden başka bir referansının olmamasından kaynaklı, çekimserlik ve hatta tepki yaratması da Luxemburg ve döneminin diğer isimleri için anlaşılır olarak değerlendirilir.

1914'te SPD Birinci Dünya Savaşı'nda aldığı tutum karşısında, Lenin gibi o da İkinci Enternasyonal'in milliyetçilikle malul olduğunu düşünür. Ancak Luxemburg ve Lenin arasındaki parti anlayışı farklılığı burada da kendisini göstermiştir. Lenin'in gözünde çöküşün nedeni, sadece birkaç hain lider olayı değildir. Bu durum aynı zamanda, Enternasyonal'in bütünüyle gevşek federal yapısından kaynaklanır. Genişlik tutkusunun, devrimci ilkelerin önüne geçmesi, bu durumu yaratan sebeptir (Nettl, 2003, s. 253). Ayrıca Lenin için Alman sosyal demokrasisinin ve İkinci Enternasyonal'in başarısızlığının kaynağı, bu parti içerisinde bulunan oportünizm hastalığından kaynaklanır. Nettle, Luxemburg'un bu durumun karşısında nedeni bilinmeyen bir ahlaki siyasal felaket ararken, Lenin'in ondan farklı olarak sorunun büyüklüğüne kafa yordüğünü söylemektedir. Çünkü, o "teşhisi koymuş ve tedaviye geçmişti" (Nettl, 2003, s. 253). Lenin'e göre, Luxemburg'un uzunca bir süre partisiyle yollarını ayırmamış olmasının nedenidir.

Rosa Luxemburg'un ve parti içerisindeki diğer Marksistlerin çoğunluğu, savaş sonrası yaşanan uyumsuzlukta ne yapacaklarını bilememişler ve en sonunda partiden atılarak, Karl Liebknecht ile Spartaküs Birliği'ni kurmak zorunda kalmışlardır (Blanc, 1994, s. 97). "Kendiliğinden" ve erken gerçekleşen ayaklanma sırasında, kurmuş olduğu Spartakist Birlik'i yalnız bırakmayan bu iki Marksist, yaşamını kaybetmiştir.

Rosa Luxemburg'un ölümünün ardından, Marksizm içerisinde bir görüş, "Lenin'in parti teorisinin kavramış olsaydı herşey başka türlü olurdu" şeklinde yorumlar yaparken, bir başka görüş ise, Luxemburg'un Lenin'in parti teorisine yaptığı eleştirinin, "Lenin'in ölümünden sonra gerçekleşen bürokratik yozlaşma sonucunda doğruladığını" söylemektedir. Tartışmanın başka yorumu ise özetle, bu iki farklı yaklaşımın da devrimci bir dönemin yakıcılığını göz ardı ettiğini belirtir. Klasik Marksist kuram, Luxemburg ve Lenin'in parti konusunda Marks'ın çizgisini koruduğunu düşünür. Ekim devriminden sonra, işçi iktidarının özyönetim organları olan sovyetlerin zaman içerisinde etkisizleşerek, tek parti yönetimine evrilmesi, Luxemburg'un anlayışının eleştirilerini güçlendirmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki en başından itibaren Lenin'in parti düşüncesini eleştirmesine rağmen, Luxemburg'un Ekim Devrimini desteklemiş olması, onu diğer eleştirenlerden (Lenin'in muarrızlarından) ayrıldığı en önemli noktadır.

Luxemburg'un eleştirileri ve parti anlayışı, Lenin'nin parti teorisinin de olduğu gibi, Marksizme bir katkı olarak kabul edilir.

2.6. MARKSİST KURAMDA DEMOKRASİ

On dokuzuncu ve yirminci yüzyılda dünyanın kapitalistleşme süreciyle birlikte, mutlakiyetçi düzene kaşı, kitlelerin en yaygın biçimde dile getirdikleri talep demokrasi talebi olmuştur. Marksizm, parlamentoların ortaya çıkmasıyla birlikte temsili demokrasinin yerleşmesinin, işçi sınıfının maruz kaldığı eşitsizliğin üzerine yalnızca bir tül örttüğünü söyler. Nitekim demokratikleşme sürecin bir parçası da, 1871 yılında gerçekleşen Paris Komünü deneyimi ve 1917 Rus Devrimidir. Ancak , 20. yüzyıla damgasını vurmuş, kapitalizmin demokrasi anlayışına alternatif olan bu demokrasi pratiğinden ana akım sosyal bilimlerde bahsedilmediği için demokrasi anlayışı tek biçimlidir, o da Marksist anlayışta “burjuva demokrasisi”ne tekabül eder.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Marksizmde demokrasi, ana akımında dile getirildiği şekliyle genel ve sınıflar üstü değildir (Çağlı, Marksizmin Işığında, 1991). Tam tersine, burjuva demokrasisinin tam karşısında işçi demokrasisi vardır. İşçi demokrasisi kavramı, Marksizmde devletin ortadan kalkma sürecinde, proletarya diktatörlüğü aşamasının yönetim biçimine tekabül eder. Bu şu anlamlara gelir: burjuva demokrasisinde işçi sınıfı demokrasinin kırıntısını almaktayken, işçi demokrasisinde durum tersine dönecektir; işçi demokrasisinin kaderi, işçi devletinininki ile aynıdır. Nasıl ki işçi devleti kendi kendini sönmülmendirmek için varsa, demokrasi de işçi devletiyle birlikte sönmülenecektir. Yani sınıfsız toplumsa demokrasiye gerek duyulmaz.

İşçi iktidarın somutta nasıl gerçekleştiğine dair ilk deneyim, 1871 Paris Komünüdür. 72 gün gibi kısa bir süre dayanmış olsa da, işçi iktidarının ve alternatif demokrasi anlayışının- işçi demokrasisinin bir prototipi gerçekleşmiştir. Marks'a göre Komün, emeğin kurtuluşunun siyasal biçimini işaret eder ve bu biçim Marks tarafından net biçimde gerçek demokrasi olarak adlandırılmıştır (Özkazanç, 2003, s. 128).

Komün'ün tüm elverişsizliklere rağmen, Paris Komünü kendi yönetimini, Marks'ın deyimiyle “gerçek demokrasiyi” kurmuştur. Komün'ün aldığı siyasal önlemler bu durumu açık olarak ortaya koyar (Lenin V. I., Komün Dersleri, 2008, s. 43):

Sürekli ordunun kaldırılması, yerine silahlı halkın geçmesi; bürokrasinin kaldırılarak, tüm görevlilerin seçilmesi ve ücretlerinin işçi ücretini geçmemesi; klise ve devletin ayrılması; parasız halk eğitimi; fırıncıların gece işinin yasaklanması; para cezalarının yasaklanması; yüzüstü bırakılan fabrikaların yazımı, bu fabrikaların işçi birliklerine verilmesi, ücret tutarının hakem komisyonları tarafından saptanması; ipoteklerin satışının durdurulması; kira ödeme sürelerinin ertelenmesi..

Kapitalizmde iktisadi olan ile siyasi olan, devlet ile sınıf arasındaki iş bölümüyle ayrılırken, sosyalizmde iktisadi ve siyasi alan bir bütündür (Wood, Kapitalizm Demokasiye Karşı, 2008). Paris Komünü örneğinde bu önlemlerle, işçi devletinin ilk biçiminde de bu birliktelik açık olarak görülür.

Marks, Paris Komünü ve demokrasi ile ilgili şu sözleri dile getirmiştir (Akr.Lenin V. İ., Devlet ve Devrim, 1999, s. 59): “Üç ya da altı yılda bir, hakim sınıfın hangi üyesinin halkı parlamentoda temsil edeceğine karar vermek yerine, genel oy hakkı, Komünlerde kurumlaşan halka hizmet edecekti, tıpkı bireysel seçim hakkının, tüm diğer işverenlere, kendi işyerinde işçi, ustabaşı ve muhasebeci seçmesine hizmet etmesi gibi” . Lenin de, burjuva temsil-demokrasi mekanizması olan parlamentonun, egemen sınıfın hangi temsilcisinin halkı parlamentoda temsil edeceğine ve ezeceğine karar vermenin, burjuva parlamentarizminin gerçeği olduğunu dile getirir. Bunun için proletarya diktatörlüğü ile, burjuva devlet mekanizmasının parçalanarak, yerine sınıf temsiline dayanan işçi demokrasisinin kurulması gerektiğini dile getirir (Lenin V. I., Devlet ve Devrim, 1999, s. 61).

İşçi demokrasisinin ikinci önemli örneği de, 1905 Rus Devrimiyle ortaya çıkan ve sonrasında 1917 Ekim Devrimiyle bir işçi iktidarına dönüşen ‘Sovyetler’dir (Poulantzas, 2010, s. 468). İşçi demokrasi kavramda, üretim ilişkilerinden bağımsız olarak ele alınamaz. 1905 Devrimi ile ortaya çıkan Sovyetler bu teorik bilginin ilk kez yaşama geçmiş şeklidir. Ancak üretimin ve bölüşümün işçi sınıfının eline geçmesiyle Marksizmin dile getirdiği işçi iktidarı ve işçi demokrasisi kurulabilir. Kapitalist sistemin ve dolayısıyla onun yönetim organlarının yerine geçecek sosyalist iktidar organları olan sovyetlerin ortaya çıkışı, Marks ve Engels’in teoride açıklamaya çalıştığı işçi devriminin nasıl gerçekleştiğini somutluğa kavuşturur. İşçi sınıfı, Ekim Devrimiyle ikili iktidar

organlarına dönüşen sovyetler aracılığıyla, Rus İmparatorluğu'nda bir işçi devleti kurmayı başarmıştır (Bir sonraki bölümde sovyetler temsil organları olarak incelenecektir. Bu nedenle, ayrıntıya bu başlıkta girilmemiştir.)

İşçi demokrasininin ikinci temel ayağında, doğrudan demokrasi vardır. Doğrudan demokrasininin temelini, (sovyetler veya diğer bir isimleriyle, işçi konseyleri, şuraları vb. aracılığıyla), delegelerin anında geri çağırılması yoluyla zorunlu vekalet sistemi oluşturur (Poulantzas, 2010, s. 468). Ayrıca, işçi demokrasi anlayışında, devlet mekanizmasının merkezinde bulunan, yasama, yürütme ve yargının; aynı zamanda, devlet bürokrasisinin de halkın denetimi altında olması gerekmektedir. Bu anlayışa işçi demokrasisinde geri çağırılma yalnızca, delege-vekil için söz konusu olmayıp, her türlü yönetim makamı için de geçerlidir. Ayrıca, kapitalist devlette bir ayrıcalık makamı olan bu tarz üst düzey statülerin ücretlendirilmesi, Paris Komünü örneğinde görüldüğü gibi, herhangi bir ayrıcalık içermez (Lenin V. I., Komün Dersleri, 2008, s. 43). Ücretlerin, işçi ücretine çekilerek, yönetici makamların sorumluluk makamı haline getirilmesi hedeflenmesi de, işçi demokrasininin bir parçasıdır.

Marksist düşüncede işçi demokrasi, biçimsel eş eşitliğin yerine gerçek eşitlik getirilerek kurulabilir. Ancak üretim araçlarının mülkiyeti açısından toplumun bütün bireylerinin eşitliği sağlandığında gerçek eşitliğin, yani gerçek demokrasi için esaslı bir adım atılır. Çünkü ancak bu şekilde gerçek demokrasi, yani Marksizmin sınıfsız toplum tahayyülündeki “herkesten yeteneklerine göre, herkese gereksinimlerine göre” kuralını hayata geçirme sorunuyla karşı karşıya kalınabilir (Lenin V. I., Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine, 2016, s. 35).

2.7. MARKSİST KURAMDA TEMSİL

Bu başlıkta, parlamenter temsili sistemin, güçlü bir alternatifini teşkil eden Marksist kuramda temsil anlayışı ele alınmıştır. Temsil kavramı, yirminci yüzyılın en önemli siyasal gelişmelerinden olan Rusya'da Ekim devrimi ile hayata geçen “sovyet” örgütlenmesi bağlamında incelenmiştir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, Marksist

kuramda “sovyet” sadece yeni bir hükümet modeli değil, tam anlamıyla yeni bir devlet formudur. Hatta, Rusya’da sovyet yönetiminin ortaya çıkışı, yirminci yüzyıl için, on üçüncü ve on yedinci yüzyıllar arasında parlamentonun ortaya çıkışı ile karşılaştırılabilir bir başlangıç olduğu dahi söylenmiştir (Harper & Thompson, s. 100). Bu görüşü benimseyen yazarlar; her ne kadar başarılı olunamasa da, bu durumun Rus Devrimi sonrasında Avrupa’da tekrarlanan devrim süreçlerinde de (1918’de Almanya ve Macaristan’da, 1920’de İtalya’da, 1923’de Polonya’da, 1956 Macar Devrimi’nde, 1979’da İran Devriminde vs.) sovyetlerin ortaya çıkışıyla desteklendiğini düşünmektedirler.

Marksizm kapitalizmi, emek gücünü pazarda satılan bir meta durumuna getiren bir üretim biçimi olarak tanımlar. Marksizme göre “üretim araçlarından uzaklaşma olgusu” kapitalizmi ayırt eden temel unsurdur (Öngen, 2014, s. 54). Sovyetler kapitalizmin temelinde yani, fabrikalarda-üretim merkezlerinde kurulmuş işçi yönetim organları olarak ortaya çıkmışlardır. Sovyetler aracılığıyla, üretimin denetimi ve dolayısıyla ürünlerin bölüşümü, işçilerin eline geçer. Bu şekilde sovyet yönetiminin kapitalist üretim ilişkileri alt üst olur. Ayrıca, Sovyetler parlamentolardan farklı olarak; ulusal değil, sınıfsal örgütlenmelerdir; kitlelerin tepesindekilere değil, en aşağısındakilere hizmet ederler; sınıfı bir bütün olarak değil, lokal olarak temsil ederler (Harper & Thompson, s. 102).

Çarlık Rusya’sında sovyetlerin ortaya çıkışını incelemek, işçi iktidarında temsilin ve işçi demokrasisinin ne anlama geldiğine daha yakından bakmayı sağlamaktadır.. Öncelikle belirtmek gerekir ki, 1905’te Rusya koşulları incelendiğinde; grevlerin yasak olması, grevcilerin sadece patronlara karşı değil, devlete karşı da mücadele etmelerine neden olduğu görülür. Bu koşullar altında işçi sınıfı her grevde sadece ekonomik mücadele değil, aynı zamanda siyasal mücadele de vermektedirler (Harper & Thompson, s. 100).

1905 yılının olağanüstü koşullarında işçiler olağanüstü bir yönetime başvurmuşlardır. 1905’te işçilerin, ilk genel grevi sırasında, Petrograd’daki fabrikaların ve işçi örgütlerinin temsilcilerinden oluşan Grev Komitesi (Merkez Komitesi) yaratması, sonrasında bu Grev Komitesinin, İşçi Temsilcileri Sovyeti olarak adlandırılmasıyla sonuçlanmıştır. Sovyet devleti, işçi ve köylü sovyetleri (ya da konseyleri) üzerinde kurulmuştur (Reed, 1918).

Rus Devrimine karakterini kazandıran bu sovyetler, 1905 Rus Devrimi işçi devletinin en enbiryonik şekliyle nasıl yapılanacağını ortaya çıkarmıştır²³.

Sovyetlerin ilk amacı olan grevlerin basit denetimi, devrim sancularıyla birlikte ülkedeki tüm siyasal aktivitelerin denetimi aşamasına yükselmiştir. Son aşamada öyle büyük bir kontrol merkezi haline gelmişlerdir ki, Çarlık Rejimiyle alternatif olarak varlıkları “ikili iktidar” sorununu ortaya çıkarmıştır (Harper & Thompson, s. 102)ve bir iktidar organına dönüşmüş olan Sovyetler aracılığıyla, eski devlet mekanizmasını parçalamak Bolşevikler açısından son derece kolay olmuştur. Bu da doğrudan örgütlenme ya da doğrudan demokrasi denilen şeyin gerçekleşmesi demektir (Poulantzas, 2010, s. 468).

Lenin’e göre Sovyet iktidarı, eski devlet aygıtının, demokratik nitelikteki herşeyi engelleyip dışlayan bürokratik aygıtın tümüyle köklü biçimde değiştirilmesi anlamına gelir. Eski devlet aygıtı ortadan kalkmasıyla birlikte yerine Sovyetlerin yani halkın (işçilerin, askerlerin ve köylülerin) silahlanmış ve örgütlenmiş çoğunluğu geçer. Böylelikle, halkın çoğunluğuna, yalnızca temsilcilerin seçiminde değil; devlet yönetiminde, reformların uygulanmasında ve öteki değişikliklerde de doğrudan müdahale imkanı doğar (Lenin V. I., Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine, 2016, s. 42).

2.7.1. Sovyet Örgütlenmesi ve Temsil

İşçi demokrasinin sovyetlerde nasıl gerçekleştiğini görmek için, Ekim devrimi sürecinde sovyet mekanizması daha yakından incelenmelidir. Öncelikle belirtmek gerekir ki sovyetler, ilk olarak doğrudan doğruya fabrikadaki işçilere dayanmıştır. İlerleyen süreç içerisinde, aşamalı olarak askerler ve köylüler de sovyetlere dahil olmuşlardır²⁴. 1917 de ilk andan itibaren Sovyetlerin resmi adı “İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti”dir. Bu isim sonrasında, “köylü ve Kazak Sovyetleri Temsilcileri” eklenerek genişletilmiştir (Reed, 1918). Sovyetleri bir pramite benzetecek olursak; tabanda, fabrika ve diğer meslek

²³ İşçilerin öz gücü olarak Sovyet ilk başta anlaşılammıştır. Örneğin 1905’te Petrograd Sovyetinin başkanı Troçki bile, 1905 deneyimini anlattığı sonuçlar ve olasılıklarda, sovyetlerden bahsetmemiştir (Harman, Party and Class, 1968)

²⁴ Askerler “üniformalı köylüler” olarak adlandırılmaktadır ve kendi sınıflarının en ileri temsilcileri olarak görülürler.

kuruluşları; ortada, yönetici komiteleri ile birlikte şehir ve bölge sovyetleri; en yukarda, Tüm Rusya Kongreleri ve Merkezi Yönetici Komitesi bulunur ve tüm bu yapılanmalar bir diğerine delege sistemi ile bağlıdır (Harper & Thompson, s. 104).

Sovyetlerin yerel örgütlenip, delegelerini kongre olan ulusal çapta merkeziyet teşkil ederek örgütlenmişlerdir. İlk kez Haziran 1917’de “Tüm Rusya İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti” toplanmıştır (Lenin V. I., Tüm İktidar Sovyetlere 1917 Yazıları-2, 2012, s. 83). Bu isim sonrasında, “köylü ve Kazak Sovyetleri Temsilcileri” eklenerek genişletilmiştir. Burada bir “yönetici komite” seçilir ve bu komite, “Merkez Yürütme Komitesi” olarak adlandırılır. Görevi, kongreler arasında geçen süre içinde, alınan kararların uygulanmasını sürdürmektir. Bu şekilde, işçi asker ve köylü vekilleri Sovyetlerinin birleşmesi sonucu bir Sovyet Cumhuriyeti kurulmuştur (Lenin V. I., Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine, 2016, s. 14). Artık Rusya Sovyetleri Merkez Yürütme Kurulu, Rusya Cumhuriyeti’nin parlamentosudur. Yaklaşık 350 kişiden oluşur. Tüm-Rusya Sovyetleri Kongresi’nin toplantıları arasında kalan dönemlerde, en yüksek otorite Merkez Yürütme Kurulu’dur. Ancak son kongre tarafından çizilmiş olan sınırların dışına çıkamayacağı gibi, tüm eylemlerinde de yapılacak ilk kongreye karşı kesinlikle sorumludur.

Sovyet Devrimine tanıklık eden Amerikalı bir gazeteci John Reed Sovyet temsiline ilişkin şu bilgileri vermektedir (Reed, 1918):

Sovyet, doğrudan doğruya fabrikadaki işçilere ve kırlardaki köylülere dayanıyordu. Başlangıçta, işçi, asker ve köylü sovyetlerinin delegeleri, farklı bölgelerin ihtiyaçlarına ve nüfusuna bağlı olarak değişen kurullarla seçildiler. Bazı köylerde, köylüler, her 50 seçmen için 1 temsilci seçtiler. Kışlalardaki askerler, birliğin büyüklüğü ne olursa olsun belirli sayıda delege çıkartırlarken; cephedeki askerler farklı bir seçim yöntemi kullandılar. Büyük şehirlerdeki işçilere gelince, onlar, delege sayılarını her 500 işçiye bir delege olarak sınırlamazlarsa sovyetlerin hantal hale geleceğini hemen fark ettiler. Aynı şekilde, ilk iki Tüm-Rusya Sovyetleri Kongresi, kabaca her 25.000 seçmene bir delege kuralıyla toplandı, fakat gerçekte delegeler farklı büyüklükteki seçmen kitlelerini temsil ediyorlardı.

Ayrıca Reed, bu sosyalist devlette kentsel yönetim birimlerinin nasıl işlediğini anlatmak için, Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetini örnek vermektedir. Buna göre Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri, yaklaşık 1200 temsilciden oluşuyor ve normal şartlarda iki haftada bir genel kurul toplantısı yapar. Aynı zamanda, kendi içinden, sovyette yer alan partilerin güçleri oranında temsil edildiği, 110 üyeli bir Merkez Yürütme Kurulu seçmiştir. Bu kurul, tüm politik partilerin ve sendikaların merkez

komitelerine, işyeri komitelerine ve diğer demokratik örgütlere davette bulunarak bunlardan kendi bünyesine delegeler de almıştır (Reed, 1918).

Genel kuralların, kararların, yasaların tartışılması, denetimi ve uygulamaya doğrudan katılıma yönelik öneri ve talepler de Sovyetlerdeki demokratik örgütlenmenin bir parçasıdır (Lenin V. I., Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine, 2016, s. 98). Sovyet yapılanmasının ayrıntılarına bakıldığında, tüm ülkeyi ağ gibi kuşatan bir yapılanma görülür. Örneğin işçi denetimi ile ilgili “İşçi Denetimi İçin Tüzük Taslağı”nın birinci maddesinde işçi denetiminin en az beş işçi ve büro memur çalıştıran ve yıllık cirosunun 10 bin rubleden fazla olan işletme vb.nde gerçekleşeceği kararı vardır (Lenin V. I., Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine, 2016, s. 62-63). Bu durum (her ne kadar bu durum çeşitli nedenlerle sonrasında tersine dönse de) Lenin’in bu şekilde; her vatandaşın yasaların tartışılmasına, kendi temsilcilerinin seçimine ve çıkarılan yasaların uygulanmasına katılmasını mümkün kılacak koşullara sahip olduğunu söylemesinin, bir kandırmaca olmadığını doğrular niteliktedir.

2.7.2. Partiler ve Seçim

Sovyet örgütlenmesi ile ilgili en önemli hususlardan bir diğeri de, Sovyetlerde temsil edilme hakkının sınıfsal niteliği ve Sovyetlerde Siyasal Partilerin nasıl örgütlendikleridir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Mart 1918’de kabul edilen Sovyet Anayasasından önce, Sovyet delege seçimlerinde herhangi bir sınıfsal kısıtlama bulunmaz. Hatta Reed, devrimin en başında süren özgürlük ortamını “burjuvazinin dahi talebi olsaydı sovyetlerde temsil edilebilirdi” sözleriyle dile getirir (Reed, 1918). Ancak, işçi iktidarı ülke içinden ve dışından gelen tehditlerin artması nedeniyle “diktatörlük” yüzünü göstermek durumunda kalmıştır. 1918 Sovyet Anayasası ile “Sovyet delege seçimlerinde herkes oy kullanabilir” uygulaması kaldırılmıştır ve oy kullanma hakkı; “seçim günü 18 yaşını doldurmuş olan, yaşamını kendi emeğiyle sürdüren, yani üretici ve topluma yararlı olan ve emek örgütlerine üye kadın ve erkeklerle” sınırlanmıştır. Ayrıca kâr amacıyla işçi çalıştıranlar, çalışmadan kazanılmış gelirlerle yaşayanlar, tüccarlar ve özel şirketlerin

temsilcileri, dini cemaatlerin önderleri, eski jandarma ve polisler, devrik yönetici hanedan, zihinsel özürllüer, sağır ve dilsizler, bencilce ve yüz kızartıcı suçlardan ceza almış kişiler, oy kullanma hakkında yoksun bırakılmışlardır (Reed, 1918). Bu uygulamayla, Sovyet demokrasisinin, yani işçi demokrasinin sosyalist karakteri kendini daha fazla belli eder. Artık işçi demokrasisinin gereği olarak, çalışanlar ve sömürülenler iktidarı burjuvazinin dışlanmasıyla kurulacaktır (Lenin V. I., Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine, 2016, s. 115).

Ayrıca, tüm bürokratik formaliteler ve seçimler üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Siyasal parti örgütlenmeleri, karşı devrimci faaliyette bulunmadığı sürece yasaldır. Delege seçimleri, siyasi partilerin yarışlarına sahne olur. Siyasal parti temsili de, tüm şehirde aldıkları toplam oy oranında tam olarak temsil edilmeleri anlamına gelen nispi (orantılı) temsil esasına dayanmaktadır. Oylanan siyasi partiler ve programlardır, adaylar değil. Adaylar, partilerin merkez komiteleri tarafından belirlenir ve başka parti üyeleriyle değiştirilebilirler. Aynı zamanda, belirli bir dönem için seçilmezler ve her an geri çağırılabilirler (Reed, 1918).

2.8. DEĞERLENDİRME

Marksist parti kuramı, egemenlik, temsil ve demokrasi anlayışı bağlamında ana akım siyasal partinin en güçlü alternatifi durumundadır. Marksist parti Komünist Manifesto'da "Bugüne kadarki toplumların tarihi sınıf mücadeleleri tarihidir" şeklinde ifadesini bulan sınıf mücadelesi teorisi eksenine oturur. Marksist kuramda siyasal partilerin varoluş mekanizmasının açıklanması bu önermeyle birlikte şekillenmiştir.

Marksist kuram, günümüz demokrasilerinde siyasal sistemin işleyiş biçiminin seçmen bireylerin eşit ve özgür olduğu söyleminin genel kabulüne dayandığını söyler. Ana akım kuramda bu kabul, bireylerin kendi görüşleri doğrultusunda partilerden birine özgürce oy vererek belirlenen vekilin temsili sayesinde ulusal siyasetin oluştuğu yanılsamasını yaratır. Marksist kurama göre devletin siyaseti egemen sınıfın sınıf mücadelesindeki çıkarları tarafından belirlenir.

Marks'ın parti anlayışına bakıldığında, modern anlamda siyasal parti kavramının tam olarak oluşmadığı görülür. Bu nedenle Marks'ın metinlerinde parti kavramı kelimenin bugünkü anlamıyla partiyi karşılamaz. Engels ise, SPD'ye katkı sağlayabilmiştir. Marks ve Engels tarafından bağımsız işçi partisi modeli tam olarak ortaya konmamışsa da, ortaya koydukları kuramsal ve siyasal pratik, Marksist partilerin taşınması gereken ilkesel çerçeveyi belirlemiştir. Marksist kuramın Marks'tan itibaren tahayyül ettiği “kendisi için sınıf” konumundaki işçi sınıfının devrimci partisini kurmaktır.

Lenin'in parti teorisi, 1902 yılında kaleme aldığı “Ne Yapmalı?” eseriyle ortaya çıkar. Lenin'in parti düşüncesinde belirleyici olan, kapitalizmin barışçıl çağının sona ermesi, işçi sınıfı içerisindeki ekonomik farklılaşma ve devrimin güncelliğidir.

Rosa Luxemburg ve Lenin arasında geçen parti tartışması “işçi sınıfı temsili” sorunu çerçevesinde gerçekleşmiştir. Luxemburg Lenin'i eleştirirken işçi sınıfı mücadelesinin birbirinden kopuk aşamalar olmadığını, işçi sınıfı partisinin “sınıfı” temsil etmesi gerektiğini söyler ve partinin sınıf temsiline yerini “öncülük” ilişkisinin almasını eleştirir.

Marksist parti kuramında temsil ilişkisi partinin sınıf temsili ve devrim sonrasında işçi devletinde işçi temsili ve parti temsili olarak ele alınır. Marksist kuramda ana akım sosyal bilimlerin ele aldığı şekliyle sınıflar üstü bir kavram olarak değerlendirilmez.

Marks'ın belirgin bir şekilde ön planda tuttuğu kitlelerin devrimci potansiyeline güven, kendi döneminden sonraki sosyal demokrasi geleneğinin kendi yapısal sorunlarıyla birlikte, kadereci bir eğilim şekline bürünmüştür. İşçi sınıfını temsil eden geniş parti anlayışı, ancak Lenin ile birlikte, sınıfın öncüsü olan partiye dönüşmüştür. Lenin'in parti teorisi, Marksist parti anlayışındaki bu kaderecilikten ve reformizmden kesin bir kopuşu ifade eder ve tüm eksikliklerine rağmen Marksizmin örgütlenme anlayışının gelişmiş halidir.

Marksist anlayış içerisinde siyasal parti temsiline sovyet temsiline yerine geçmesi ve diğer siyasal partilerin yasaklanarak tek parti anlayışının ortaya çıkması, klasik Marksizmin temel önermelerine aykırılık teşkil eder. Özetle 1905 Devrimi ve Ekim Devrimi'nin ilk yıllarında yaşanan deneyimler, bu tartışmada belirleyici olmalıdır. Buna

göre Sovyetler işçi demokrasisi ve sınıf temsilinin asıl alanlarıdır. Sovyetler içerisinde olan siyasal partilerde ise farklı siyasal eğilimlerin temsili gerçekleşir.

SONUÇ

Modern demokrasiler; iktidarını yüce bir güçten alan hükümdarların yerine, iktidarını halktan alan temsili kurumların geçmesiyle ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde parlamentolar güçlenerek, mutlak monarşi ile mücadelede, geniş bir birlik olarak tasarlanan halkın temsilcisi durumuna gelmiş ve temsil anlayışı temsil edilenden bağımsızlaşarak, tüm halkın temsilinin parlamentolarda gerçekleşmesine bırakmıştır. Modern demokrasiler bu şekilde, parlamentolarda iktidarın sahipliğinin temsil kurumu vasıtasıyla halka maledilmesiyle ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bugünün gelişmiş kapitalist toplumları için kaynağını halktan almayan bir yönetim mümkün değildir.

Siyasal parti kavramı son derece farklı şekillerde yorumlansa da, genel olarak modern siyasal partilerin kökeni, parlamentolardaki eğilimler ve gruplaşmalar olarak kabul edilir. Genel oy hakkını ancak on dokuzuncu yüzyıl sonunda elde etmeye başlayan işçi sınıfının siyasal temsilini sağlayacak siyasal partilerin ilk nüveleri ise, parlamento dışında hayat bulmuştur. On altıncı yüzyıldan itibaren, pek çok ülkede fikir akımları, halk klüpleri, felsefi derneklerle birlikte çalışan sınıfları da etkisi altına almaya başlamıştır. 1688 İngiliz Devriminde, “ordu içerisinde düzenli ve sık parlamento seçimleri, hükümetin daha çok mahalli denetime açık olması, oy hakkının genişletilmesi, dini hoşgörü, askeriyein demokratik denetimi” gibi talepler üzerinden şekillenen Leveller ve daha radikal Digger hareketleri, kapitalizmle birlikte gelişen yeni temsil anlayışının ve mülkiyet eşitliği taleplerinin de habercisi niteliğindedir. 1830’larda gelişen Çartist hareketin de merkezi talebi, bütün yetişkin erkekler için mülkiyet koşulsuz oy hakkıdır. 1848 Devrimlerinden itibaren işçi sınıfı kendi bağımsız sınıf talepleriyle tarih sahnesinde yer almaya başlamıştır. Bağımsız sınıf partisi olarak işçi partilerinin ortaya çıkışı da bu yüzyılın ikinci yarısında, genel oy hakkının yaygınlaşması sürecine denk gelir. İşçi hareketinin ve işçi sınıfının genişlemesi bu partilerin sınıf temelini oluşturmuştur.

On dokuzuncu yüzyılın ortasında Marksist partilerin gelişim süreci başlamıştır. Marks döneminde modern bir siyasal partiden söz edilemese de Marks ve Engels’in siyasal

düşüncesi ile bu düşünceyi hayata geçirmek ve ideolojik olarak işçi sınıfı teorisini yaymak için verdikleri örgütsel pratik Marksist Parti teorisinin kaynağını oluşturur ve Birinci Enternasyonal Marksist parti öncüsü niteliğindedir. Marksist partiler bugünkü anlamıyla ilk kez 1869 yılında SPD'nin kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Sonrasında, Avrupa'nın diğer ülkelerinde ve Amerika'da kitlesel işçi partileri ard arda kurulur.

Marksizmde parti kuramında Lenin'in parti anlayışı önemli bir yer tutar. Lenin'in parti anlayışı, 1902 yılında yazmış olduğu "Ne Yapmalı"dan itibaren Marksizm içerisinde büyük tartışmalara sebep olmuştur. Bu anlayışa Marksizm içerisinde en önemli eleştiri, Rosa Luxemburg tarafından yapılmıştır. Rosa Luxemburg Lenin'in profesyonel devrimcilerden oluşması gerektiğini savunduğu öncü parti anlayışının bir işçi iktidarını yaratmak yerine, parti iktidarına yol açacağı gerekçesiyle son derece sert bir şekilde eleştirmiştir. Rosa Luxemburg'un içine doğduğu SPD geleneğinin bürokratik yapısının deneyimiyle, Lenin'in partiye atfetmiş olduğu anlamı tehlikeli bulmuştur. Rosa Luxemburg Alman sosyal demokrasininin "zaafly ve engelleyici" bulduğu tutumunun önüne ancak kitle hareketinin geçebileceği ve partiyi hantallığından kurtarabileceğini savunarak, partilerde parti yöneticilerinin bürokratlaşma eğiliminde olduğunu bunu da ancak kitlelerin kendiliğinden refleksinin aşabileceğini söyler. Lenin'de parti anlayışı ise, Çarlık Rusya'sında demokratik örgütlülüklerin dahi yasal olmadığı koşullarda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle merkeziliğe büyük önem atfeder. Kapitalizmin emperyalist aşamasında Lenin devrime kenetlenmiş ve kitle radikalizmini peşinden sürükleyecek bir örgütün ancak başarılı olabileceğini düşünmüştür.

Marks ve Engels'in izinden giden bu iki önemli Marksist arasında geçen tartışma, kesin olarak birinin haklı çıkmasıyla sona ermez. Birinci Dünya Savaşı sonrasında alt üst olan dünyada Lenin'in partisi eskisi gibi yönetilmek istemeyen işçilerin, kendi öz yönetim organlarının kurmasına öncülük etmiştir. Öte yandan ise, Rosa Luxemburg'un Lenin'in parti anlayışında karşı çıktığı devrimin partinin diktatörlüğüne dönüşmesi tehlikesi ise, Ekim Devriminin daha ilk yıllarından itibaren gerçekleşmeye başlamıştır. Sovyet'lerin fiilen ortadan kaldırılması Marksist anlayışla bağdaşmayan bir parti devlet birliği ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum Marksizmin işçi devleti anlayışında bir sapma teşkil eder.

Ekim Devrimi sırasında ve sonraki bir iki yıllık süre içerisinde ideale en yakın bir işçi iktidarından bahsedilebilir. Buna göre, Sovyetler içerisinde siyasal parti örgütlenmeleri, karşı devrimci faaliyette bulunmadığı sürece yasal konumdadır. Bu durum iktidarın alınmasından önceki Sovyet biçimidir. Delege seçimleri, siyasal partilerin yarışlarına sahne olmuştur ve siyasal parti temsili de, tüm şehirde aldıkları toplam oy oranında tam olarak temsil edilmeleri anlamına gelen nispi (orantılı) temsil esasına göre meydana gelmiştir. Delege seçimleri, siyasal partilerin yarışlarına sahne olur. Siyasal parti temsili de, tüm şehirde aldıkları toplam oy oranında tam olarak temsil edilmeleri anlamına gelen nispi (orantılı) temsil esasına dayanmaktadır. Ancak bu yeni devletin içinde bulunduğu koşullar bir bir bu yapılanmaların ortadan kaldırılmasının vesilesi olmuştur.

Marksist kuramda demokrasi anlayışı, işçi sovyetleri aracılığı ile seçilen işçi delegelerinin ve her türlü yönetim makamında bulunan kişilerin geri çağırılması esasına dayanır. Modern demokrasiler için siyasal temsilin başlıca kanalı ve toplumdaki istek ve beklentilerin muhatabı siyasal partilerdir. Marksist anlayışa göre sınıf farklı yollarla temsil edilebilirken, sovyet temsili sınıf menfaatinin en iyi ifadesi olabilir.

Sonuç itibariyle; yirminci yüzyılın ortaya çıkardığı Sovyet oluşumu (aynı anlama gelen konseyler, şuralar vb.) fabrika ve diğer meslek kuruluşları Sovyetlerinin seçtiği temsilcilerden, şehir ve bölge sovyetlerine oradan da en yukarıda bulunan Tüm Rusya Kongreleri ve Merkezi Yönetici Komitesi'ne dayanan işçi devletini ortaya çıkarmıştır. Bu örgütlenme biçimi parlamentarizm ve klasik demokrasinin çok daha ötesinde olan doğrudan demokrasiyi; temsilcilerin her an geri çağırılabilirdiği, genel kararların, yasaların tartışılabilirdiği, denetimin her Sovyet örgütlenmesinin her kademesinde yapılabildiği, herkesin denetime ve uygulamaya doğrudan katılabildiği bir mekanizmayla sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, M. A. (1991). Demokratik Mitoslar: Halk ya da Ulus Egemenliği ve Siyasal Temsil. *SBF Dergisi*, 21-30.

Ağaoğulları, M. A. (1994). "Halk ya da Ulus Egemenliğinin" Kuramsal Temelleri Üzerine Birkaç Düşünce. *SBF Dergisi*, 132-152.

Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*. Ankara: İmge Kitapevi .

Ağaoğulları, M. A., & Köker , L. (2009). *Kral Devlet ya da Ölümlü Tanrı*. Ankara: İmge Kitapevi.

Akbulut, Ö. Ö. (2003). Siyasal İktidarı Kullanma Aracı Olarak Başbakan. *Amme İdaresi Dergisi Cilt 36 Sayı 1*, 49-82.

Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (A. Tümertekin, Trans.) İstanbul: İthaki Yayınları.

Ankersmit, F. R. (2002). *Political Representation*. Stanford: Stanford University Press.

Armaoğlu, F. (1953). *Seçim Sistemleri*. Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O.

Aydar, F. B. (2010). Sunuş: "Bana Bir Örgüt Verin.."-Lenin ve Ne Yapmalı. In V. İ. Lenin, *Ne Yapmalı* (p. vii). İstanbul: Agora Kitaplığı .

Aydar, F. B. (2010). Sunuş: Marks'ın Sosyalizm Anlayışı ve Lenin. In V. Lenin, *Karl Marks* (F. B. Aydar, Trans.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Baran, O. (2013, Ekim). *Genel Grevin Anlamı ve Önemi Üzerine*. Retrieved Ocak 5, 2017, from Marksist Tutum: <http://marksist.net/oktay-baran/genel-grevin-anlami-ve-onemi-uzerine.htm>
- Beetham, D., & Boyle, K. (1995). *Introducing Democracy*. Unesco Publishing .
- Berkes, N. (1946). *Siyasi Partiler*. İstanbul: Yurt ve Dünya Yayınları .
- Birch, A. H. (1972). *Representation*. London: Pall Mall Press.
- Blanc, L. P. (1994, Ocak 12). Devrimci Örgüt Üzerine: Lenin Rosa Luxemburg Tartışması (1904 ve devamı). *Sınıf Bilinci*, 14, 82-99.
- Bottigelli, E. (2010). Sunuş. In K. Marks, & F. Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi* (B. Erdost, Trans.). Ankara: Sol Yayınları.
- Carr, E. H. (2016). *Bolşevik Devrimi 1*. (O. Suda, Trans.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Cliff, T. (1996). *Lenin 3 1917-1923: Kuşatılmış Devrim*. (B. Kutluğ, Trans.) İstanbul: Z Yayınları.
- Cliff, T. (2002). *Lenin 1: Partinin İnşası*. (T. Kaya, Trans.) İstanbul: Z Yayınları.
- Cotteret, J. M., & Emeri, C. (1975). *Seçim Sistemleri*. (T. Gökçöl, Trans.) İstanbul: Gelişim Yayınları.
- Çağlı, E. (1991). *Marksizmin Işığında*. İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları . Retrieved from Marksist Tutum.
- Çağlı, E. (1991, Mayıs). *Marksizmin Işığında*. Retrieved Aralık 20, 2016, from Marksist Tutum: <http://marksist.net/node/504>

- Daalder, H. (2001). The Rise of Parties in Western Democracies. In L. Diamond, & R. Gunther, *Parties and Democracy* (p. 40). Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Dahl, R. A. (1993). *Demokrasi ve Eleştirileri*. (L. Köker, Trans.) Ankara: Yetkin Basımevi.
- Demir, F. (1984). *Anayasa Hukukuna Giriş*. İzmir: Dost Kitapevi.
- Demirel, A., & Durgun, S. (n.d.). Temsiliyet ve Seçimler. In Y. Taşkın, *Siyaset Kavramlar, Kurumlar, Süreçler* (p. 355). İstanbul: İletişim Yayınları .
- Duclos, J. (1969). *Birinci Enternasyonal*. (Ö. Ufuk, Trans.) İstanbul: Öncü Kitapevi.
- Dursun, S. (2016). Siyasal Partiler ve Parti Sistemleri. In Y. Taşkın, *Siyaset Kavramlar Kurumlar Süreçler* (pp. 335-353). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duverger, M. (1970). *Siyasal Partiler*. (E. Özbudun, Trans.) Ankara: Sevinç Matbaası.
- Foster, W. Z. (2011). *Üç Enternasyonalin Tarihi 1848'den 1955'e Dünya Sosyalist ve Komünist Hareketleri*. (C. Saday, Trans.) İstanbul: Yazılama Yayınevi .
- Gözler, K. (2009). *Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku* . Bursa: Ekin Matbaası .
- Gözler, K. (2009). *İngiltere'de Parlamento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı: Mali Hukukun Anayasa Hukukuna Etkisi Üzerine Bir Deneme*. Retrieved from Türk Anayasa Hukuku Sitesi: <http://www.anayasa.gen.tr/mali-hukuk.htm>
- Harman, C. (1968). *Party and Class*. Retrieved Şubat 12, 2017, from Marxist Internet Archive: <https://www.marxists.org/archive/harman/1968/xx/partyclass.htm>

- Harman, C. (2015). *Halkların Dünya Tarihi*. (U. Kocabaşoğlu, Trans.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Harper, S. N., & Thompson, R. (n.d.). *Government of the Soviet Union*. Toronto: Van Nostrand Company.
- Heywood, A. (2010). *Siyaset*. (B. B. İpek, B. Şahin, M. Yıldız , Z. Kopuzlu, B. Seçilmişoğlu, & A. Yayla , Trans.) Ankara: Liberte.
- Hill, C. (2016). *İngiltere'de Devrim Çağı 1603-1714*. (U. Kocabaşoğlu, Trans.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hobbes, T. (2012). *Leviathan*. (S. Lim, Trans.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Janda, K. (1970). *A Conceptual Framework for the Comparative Analysis of Political Parties*. California: Sage Publication.
- Joll, J. (2002). *II.Enternasyonal*. (K. Emirođlu, Trans.) İstanbul: Belge Yayınları.
- Kapani, M. (2010). *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karasu, S. (2014, Nisan 4). *Komünist Enternasyonalin Kuruluşu*. Retrieved from <http://www.militan.net/?p=4344>
- Kelsen, H. (1938). *Demokrasi Mahiyeti Kıymeti*. (E. Menemenciođlu, Trans.) İstanbul: Devlet Basımevi.
- King, A. (1998). *Political Parties in Western Democracies*. Sydney: Ashgate Publishing Company .
- Kızıllok, U. (2013, Mart). *Lenin'i Anlamak*. Retrieved Mart 20, 2017, from Marksist Tutum: http://marksist.net/utku_kizilok/lenin_i_anlamak.htm

Koldaş, S. (2010, Haziran 1). *İngiltere'de Seçimlerin Ardından*. Retrieved Şubat 20, 2017, from Sınıf Mücadelesinde Marksist Tutum:

http://marksist.net/serhat_koldas/ingiltere_secimlerinin_ardindan.htm

Lenin, V. (1990). *Marks Engels Marksizm*. (V. Erdoğan, Trans.) Ankara: Sol Yayınları.

Lenin, V. (2011). *Friedrich Engels*. (F. B. Aydar, Trans.) İstanbul: Agora Kitaplığı.

Lenin, V. I. (1902). *Örgütsel Görevlerimiz Üzerine Bir Yoldaşa Mektup*. Retrieved Ocak 20, 2017, from Lenin Toplu Eserler Projesi:

<https://lenineserler.wordpress.com/2007/09/25/yoldasa-mektup/>

Lenin, V. I. (1979). *Bir Adım İleri İki Adım Geri*. (Y. Fincancı, Trans.) Ankara: Sol Yayınları.

Retrieved Ocak 5, 2017, from

<https://www.marxists.org/turkce/lenin/1904/biradim.pdf>

Lenin, V. I. (1999). *Devlet ve Devrim*. (Ç. Kara, & İ. Yarkın, Trans.) Ankara: İnter Yayınları.

Lenin, V. I. (2008). *Komün Dersleri*. (K. Somer, Trans.) Ankara: Sol Yayınları.

Lenin, V. İ. (2010). *Karl Marks*. (F. B. Aydar, Trans.) İstanbul: Agora Kitaplığı.

Lenin, V. İ. (2010). *Ne Yapmalı*. (F. B. Aydar, Trans.) İstanbul: Agora Kitaplığı.

Lenin, V. I. (2012). *Tüm İktidar Sovyetlere 1917 Yazıları-2*. (F. B. Aydar, Trans.) İstanbul: Agora Kitaplığı.

Lenin, V. I. (2016). *Halkın Devlet Yönetimine Katılımı Üzerine*. (Ç. M. Çulhaoğlu, Trans.) İstanbul: Yordam Kitap.

Lijphart, A. (2014). *Demokrasi Modelleri*. (G. Ayas, & U. Bulsun, Trans.) İstanbul: İthaki Yayınları.

Lukacs, G. (1979). *Lenin Düşüncesi Devrimin Güncelliği*. (M. R. Zaralı, Trans.) İstanbul: Belge Yayınları.

Luxemburg, R. (2004). Kitle Grevi, Siyasal Parti ve Sendikalar. In R. Luxemburg, *Rosa Luxemburg Seçme Yazılar* (T. Tayanç, Trans., pp. 253-363). Ankara: Dipnot Yayınevi.

Luxemburg, R. (2004). Rus Sosyal Demokrasininin Örgütsel Sorunları. In R. Luxemburg, *Rosa Luxemburg Kitabı Seçme Yazılar* (T. Tayanç, Trans., p. 339). Ankara: Dipnot Yayınları.

Luxemburg, R. (2004). Toplumsal Reform ya da Devrim. In R. Luxemburg, *Rosa Luxemburg Kitabı Seçme Yazılar* (T. Tayanç, Trans., pp. 191-244). Ankara: Dipnot Yayınları.

Mandel, E. (1997). *Ekim 1917 Darbe mi Sosyal Devrim mi?* (O. Emre, Trans.) İstanbul: Yazın Yayınları.

Marks, K. (1845). *Feuerbach Üzerine Tezler*. Retrieved Ocak 20, 1917, from Marxist Internet Archive: <https://www.marxists.org/turkce/m-e/1845/tezler.htm>

Marks, K. (1996). *Fransa'da Sınıf Savaşları*. (S. Belli, Trans.) Ankara: Sol Yayınları.

Marks, K. (1999). *Alman İdeolojisi*. (S. Belli, Trans.) Ankara: Sol Yayınları.

Marks, K. (2011). *Felsefenin Sefaleti*. (A. Kardam, Trans.) Ankara: Sol Yayınları.

Marks, K., & Engels, F. (1977). *Seçme Yapıtlar II*. (S. Belli, K. Somer, & A. Bilgi, Trans.) Ankara: Sol Yayınları.

Marks, K., & Engels, F. (2010). *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi*. (B. Erdost, Trans.) Ankara: Sol Yayınları.

- Marks, K., & Engels, F. (2017). *Komünist Manifesto*. (C. Üster, & N. Deriş , Trans.) İstanbul: Can Yayınları.
- Mehring, F. (2011). *Karl Marks Yaşam Öyküsü I*. İzmir: İlya Yayınevi.
- Meihua, W. (2012). *Marksist Parti Teorisi*. (C. Kızılçeç, Trans.) İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Molyneux, J. (2015). *Marksizm ve Parti*. (Y. Alogan, Trans.) Ankara: İmge Kitapevi.
- Nettl, P. (2003). *Rosa Luxemburg*. (O. Akınhay, Trans.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Öngen, T. (2014). *Prometheus'un Sönmeyen Ateşi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Örs, B. (2006). Siyasal Temsil. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*.
- Özbudun, E. (1977). *Siyasal Partiler*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Özdemir, A. M. (2014). Temsil Kurumu, Cumhuriyet Projeleri ve Anayasa Bağlamında Başkanlık Sistemi. In A. M. Özdemir, & M. Ketizmen , *Türkiye'nin Hukuk Sisteminde Yapısal Dönüşüm* (p. 47). Ankara : İmge Kitapevi .
- Özkazanç, A. (2003). Marks ve Demokrasi. In *Marksizm Ve..* Ankara: İmge Kitapevi.
- Payaslıoğlu, A. (1952). *Siyasal Partiler*. Ankara: İstiklal Matbaacılık.
- Pıtkın, H. F. (2014). *Temsil Kavramı*. (S. Erkoç, Trans.) Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Pollak, J., Batora , J., Mokre, M., Sigalas, E., & Slominsky, P. (2009). *On Political Representation: Myths and Challenges*. Retrieved Kasım 2016, from Reconproject.eu: <https://ideas.repec.org/p/erp/reconx/p0042.html>

Poulantzas, N. (2010). *Poulantzas Kitabı*. (A. Sarı, & S. Büzelsarı, Trans.) Ankara: Dipnot Yayınları.

Reed, J. (1918, Ekim). *Sovyetler İşbaşında*. Retrieved from Marksist Tutum:
http://marksist.net/ceviriler/sovyetler_isbasinda.htm

Roskin, G., Cord, L., & Jones, S. (2013). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Adres Yayınları .

Sabine, G. (2013). *Yakınçağ Siyasal Düşünceler Tarihi*. (Ö. Ozankaya, Trans.) İstanbul: Cem Yayınları.

Sarıbay, A. Y. (1992). *Siyasal Sosyoloji*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Sartori, G. (2005). *Parties and Party Systems a Framework for Analysis*. ECPR Press.

Sartori, G. (n.d.). *Demokrasi Kuramı*. (D. Baykal, Trans.) Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları .

Schmitt, C. (2010). *Parlamentar Demokrasinin Krizi*. (A. E. Zeybekoğlu, Trans.) Ankara : Dost Kitapevi Yayınları .

Schmitter, P. C. (2001). Parties Are Not What They Once Were. In L. Diamond, & G. Richard, *Political Party and Democracy* (pp. 67-90). Baltimore: John Hopkins University Press.

Sencer, M. (1990, Haziran). *Amme İdaresi Dergisi*. Retrieved Ocak 20, 2017, from TODAİE:
http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/9944e32e15e7465_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi

Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi. (1988). İstanbul: İletişim Yayınları.

Teziç, E. (1986). *Siyasal Partiler- Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Teziç, E. (2005). *Anayasa Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları.

Touraine, A. (2002). *Demokrasi Nedir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları .

Troçki, L. (1919, Ocak). *Karl Liebniecht Rosa Luxemburg*. Retrieved from Bolşevik.org:
<http://bolsevik.org/guncel/trocki-karl-liebknecht-ve-rosa-luxemburg.html>

Troçki, L. (2000). *Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal*. (U. Demirsoy, Trans.) İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları.

Tunaya, T. Z. (1982). *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku* . İstanbul: Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları.

Turan, İ. (1986). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış*. İstanbul: Der Yayınları .

Türk Dil Kurumu . (2016, Aralık 20). Retrieved from
[http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn
&kelimesec=309081](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=309081)

Varlık, Ü., & Ören , B. (2004). Demokrasi ve Temsil. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 173-185.

Vieria, M. B., & Runciman, D. (2008). *Representation*. Polity Press.

Weber, H. D. (1979). *III. Enternasyonal Belgeler 1919-1943*. (Ç. Kıvanç, Trans.) İstanbul: Belge Yayınları.

Weber, M. (2012). *Ekonomik ve Toplum Cilt 1*. İstanbul: Yarın Yayınları.

Wood, E. M. (2007). *Eski Rejimler ve Modern Devletler Üzerine Tarihsel Bir Deneme*. (O. Köymen, Trans.) İstanbul: Yordam Kitap.

Wood, E. M. (2008). *Kapitalizm Demokasiye Karşı*. (Ç. Ş. Artan, Trans.) İstanbul: Yordam Kitap.

Wood, E. M. (2008). *Yurttaşlardan Lordlara Eskiçağ'dan Ortaçağ'a Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. (O. Köymen, Trans.) İstanbul: Yordam Kitap.

Wood, E. M. (2011). *Sınıftan Kaçış*. (O. Köymen, Trans.) İstanbul: Yordam Kitap.

Wood, E. M. (2012). *Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasal Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. (O. Köymen, Trans.) İstanbul: Yordam Kitap.

Yavuz, B. (2009). Çoğulcu Demokrasi Anlayışı ve İnsan Hakları. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, CXIII, S. 1-2, 283-302*.

EK-1: ORJİNALLİK RAPORU

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU**

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 01/06/2017

Tez Başlığı / Konusu: Fleştirel Kuramda Sosyal Parti

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 103 sayfalık kısmına ilişkin, 01/06/2017 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6 'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/~~dahil~~
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

01.06.2017
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Alev Gümüş

Öğrenci No: N14126532

Anabilim Dalı: Kamu Hukuku

Programı: Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans

Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

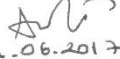

UYGUNDUR

Ali Murat ÖZDEMİR

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

EK-2: ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 01/04/2017</p> <p>Tez Başlığı / Konusu: <u>Alexandre Kuvanda Sosyal Parti</u></p> <p>Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulları ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">   01.06.2017 Tarih ve İmza </p> <p>Adı Soyadı: <u>Alex Gümüş</u></p> <p>Öğrenci No: <u>114126532</u></p> <p>Anabilim Dalı: <u>Kamu Hukuku</u></p> <p>Programı: <u>Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans</u></p> <p>Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.</p>
<p>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</p> <p style="text-align: center;">   Ali Murat ÖZDEMİR (Unvan, Ad Soyad, İmza) </p> <p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>